

KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 150 DEN; Crna Gora 2.00 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Greece 3.00 EUR; Austria, Germany 4.00 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 250 RSD

01408

9 770353 802002

VREME

broj
1408/09
28. decembar 2017.

SREĆNA GODINA ZAPLETA

Srećni
novogodišnji i božićni praznici

CEMENT. AGREGATI. BETON.

www.crhserbia.com

LIČNOST GODINE

Ivan Medenica

Ivan Medenica, pozorišni kritičar, teatrolog i selektor Bitefa, izabran je za ličnost godine većinom glasova uređivačkog kolegijuma nedeljnika "Vreme". Kriterijum za priznanje je, kao i prethodnih godina, doprinos unapređenju institucija u javnom interesu

Uredništvo "Vremena" smatra da je Medenica, kao selektor ovogodišnjeg Bitefa, pokazao da prave vrednosti u kulturi uvek nađu put do najšire javnosti. Ogromno zanimanje i kontroverze koje je izazvao ovogodišnji Bitef, a pre svega Medeničina odluka da u repertoar festivala uvrsti predstavu "Olimp" Jana Fabra, najbolji su dokaz njegovog selektorskog umeća. U ovoj godini Medenica je Bitefu vratio imidž i reputaciju sa kojom je ovaj pozorišni festival i nastao: kao avangarda i umetnička provokacija. Svojim teatrološkim, kritičarskim i profesorskim radom na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, Ivan

Medenica godinama dokazuje da bez hrabrosti i spremnosti na rizik nema pomaška sa mrtve tačke na kojoj ovo društvo u svim segmentima, pa i u kulturi, već vrlo dugo stoji. Opširan intervju sa Ivanom Medenicom biće objavljen u narednom broju "Vremena".

Dosadašnji dobitnici

Priznanje za ličnost godine "Vreme" dodeljuje od 2001. godine. Od tada do danas, ličnosti godine nedeljnika "Vreme" bili su: **Božidar Đelić** (2001), **Mladen Dinkić** (2002), **Ljiljana Raičević** (2003), **Rasim Ljajić** (2004), **Vladimir Vukčević** (2005), **Zdravko Ponoš** (2006), **Sonja Liht** (2007), **Vigor Majić** (2008), **Milica Delević** (2009), **Dragan Đilas** (2010), **Ivan Tasovac** (2011), **Jovan Čulibrk** (2012), **Branko Kukić** (2013), **Olja Bečković** (2014), **Saša Janković** (2015) i **Ivan Ivanji** (2016).

Čitaocima, prijateljima i poslovnim saradnicima želimo srećnu Novu 2018. godinu. Naredni broj "Vremena" izlazi 11. januara.

NOVOGODIŠNJE TEME

ALEKSANDAR ZOGRAF.

СРЕБНА НОВА 1963 ГОД.

U VREME DOK JE JOŠ
POSTOJAO OBIČAJ RAZMENJIVANJA
NOVOGODIŠNJIH ČESTITKI, BILO JE
MOGUĆE DA VAS NEKO ZADIRKUJE
DA STE SIROMAŠNI I DA VAM
JE ŽENA GOROPADNA... DANAS,
TEŠKO DA ĆE VAM SE NEKO I
OBRATITI...

MOGLO JE DA
SE DESI DA VAS
PRIJATELJI
PODSETE NA
DRAŽI DOČEKA
NOVE GODINE:
ALKOHOL,
PEČENO PRASE,
RAZGOLICENE
IGRAČICE NA
TV-U....

MOŽDA,
I DA
VAS
NEKO
UPOZORI
DA
NIKAKO
NE VALJA
PRETERIVATI
...

TAKOĐE JE NEKO
MOGAO DA VAM
POŠALJE ČESTITKU
I PODSETI VAS
DA BI TOKOM
SLAVLJA IPAK
TREBALO DA SE
OPUSTITE U
DRUŠTVU ZANOSNIH
KRASOTICA, KOJE
SU IONAKO
SAMO ČEKALE
DA SE BAŠ
VI POJAVITE
...

NEKI SU,
OPET,
PREPORUČIVALI
DA LEPOJKE
GAĐATE
SNEŽNIM
GRUPVAMA
...

ALI, BUDIMO
REALNI,
NOVOGODIŠNJE
PROSLAVE SE UGLAVNOM
SASTOJE OD
BROJNIH,
HAOTIČNO
RASPOREĐENIH
SENZACIJA. TO
JE NAJVIŠE
ČEMU SE MOŽETE
NADATI. EVO JEDNE
ČESTITKE I ZA
VAS!

NOVI BMW X3. SPREMAN ZA MISIJU.

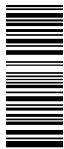
5 GODINA
SERVICE
INCLUSIVE

Potpuno novi BMW X3 je stav o bezgraničnim mogućnostima i izraz čiste pojave i slobode. Od samog prvog pogleda, on zadivljuje svojim atletskim izgledom i opčinjava uzbuđljivim doživljajem vožnje. Zahvaljujući delimično autonomnoj vožnji i inteligentnom sistemu pogona na sva četiri točka BMW xDrive, on nudi vrhunsku udobnost vožnje kako na putu, tako i van njega. Stoga on redefiniše limite u svojoj klasi i jedno čini krajnje jasnim: postoji velika razlika u načinima na koje ćete doći do svojih odredišta.

Zakažite test vožnju na www.bmw.rs

**Zadovoljstvo
u vožnji**

izdavač

NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor

Stevan Ristić

pomoćnik direktora

Vojislav Milošević

finansijski direktor

Daniela Vesić

glavni urednik

Dragoljub Žarković

odgovorni urednik

Filip Švarn

pomoćnici glavnog urednika

Jovana Gligorićević, Momir Turudić

sekretarijat

Jovana Prešić

redakcija

Dejan Anastasićević,

Dimitrije Boarov, Slobodan Bubnjević,

Radoslav Čebić, Sonja Čirić (kultura),

Zora Drčelić, Slobodan Georgijev,

Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević,

Tatjana Jovanović, Zoran Majdin,

Radmilo Marković, Saša Marković,

Ivana Milanović Hrašovec,

Milovan Milenković (foto), Milan Milošević,

Teofil Pančić, Saša Rakezić, Mirko Rudić,

Tamara Skrozza, Zoran Stanojević,

Tatjana Tagirov, Dragan Todorović,

Tanja Topić, Biljana Vasić,

Miloš Vasić, Ljubomir Živkov

dokumentacija

Dragoslav Grujić (arhiva)

Jelena Mrda (foto)

tehnička redakcija

Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković,

Vladimir Stankovski, Slobodan Tasić,

lektori: Katarina Pantić,

Živana Rašković, Ivana Smolović,

korektori: Nikola Dragomirović,

Ana Čuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje

www.vreme.com

Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata

Nikola Čulafić, Milan Radović

računovodstvo

Slavica Spasojević

marketing

Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com

telefon redakcije: 011/3234-774

telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028,

COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

12 Muški život (specijal)

Muška Nova godina

Kako muško dete sazreva, tako mu je manje do žurki, tuluma i derneka, do idenja tamo negde uz kršenje cestoredarstvenih propisa i razumete već. Tada više nema potrebe za muvanjem riba (šta smo smuvali, smuvali smo, do daljnega), sve nam se više jede i pije nešto dobro

PIŠE: **MILOŠ VASIĆ**

16 Branko Milanović, ekonomista

Najveća opasnost je u zatiranju institucija

Srbija treba da ima politiku borbe protiv monopola, korupcije i kriminala, što su tri možda najznačajnija načina za bogaćenje i otuda raslojavanje stanovništva. Zatim, mora da ulaže mnogo više u javno školstvo da bi ono bilo dostupno svima, što isto tako dovodi do smanjenja nejednakosti. I na kraju, da se trudi da ima što veću stopu rasta kako bi ti kvalifikovani ljudi imali gde da rade u Srbiji

RAZGOVARAO: **RADMILO MARKOVIĆ**

26 Radina Vučetić, istoričarka

O čemu govorimo kad pričamo o Jugoslaviji

Ma iz kojih pozicija i ma s kakvim namerama razmišljamo o Jugoslaviji, neizbežan je zaključak da je ona, u oba svoja života, bila okvir za emancipaciju i modernizaciju svih jugoslovenskih naroda i da su se u okviru nje konstituisale buduće republike, danas države, kao i da su najveći uzleti svih pojedinačnih naroda ostvareni upravo u toj zemlji

RAZGOVARAO: **FILIP ŠVARN**

56 Predrag – Gaga Antonijević, reditelj i scenarista

Nije samo sreća

Mi sumnjamo u patriotizam. Ta emocija je izmanipulisana. Neki ljudi su se okoristili patriotizmom, a neki drugi su pljuvali po sebi da bi dobili pare. I jedni i drugi su profiteri. Zato kažem da je vreme za neke nove ljude

RAZGOVARALA: **SONJA ČIRIĆ**

72 Tanja Ostojić, likovna umetnica

Umetnost zaobilaznja pozicija moći

Kao umetnik, kao u svakom sistemu – ili ćeš ići niz vodu, ili ćeš biti deo sistema.

A, možeš i da ideš mimo sistema

RAZGOVARAO: **RADOSLAV ČEBIĆ**

Pun krug podrške mladima u Srbiji

Učimo čitav život, nešto iz knjiga, nešto od ljudi, nešto iz iskustava i grešaka, češće svojih nego tuđih. Iskustvo je danas na ceni

Traži se u životu, a traži se i u poslu. Na putu sticanja iskustva razumevanje poslodavaca je od velikog značaja, a razumevanje znači podršku u prvim koracima na ulasku u poslovni svet. Upravo to iz godine u godinu pokazuje kompanija Coca-Cola HBC Srbija. Strateški usmerena na mlade ljude, ova kompanija prepoznaje da je njima potrebna podrška na čitavom putu kroz obrazovanje, zbog čega je kreirala pun krug mogućnosti za razvoj poslovnih karijera u zemlji.

srednjoškolce i studente da otkriju, preusmere i iskoriste svoje talente i potencijal, ali i da usavrše savremene veštine u pronalaženju posla. Podržan od strane Ministarstva omladine i sporta, projekat "Budućnost #za5" organizovan je kroz niz edukativnih radionica, predavanja, tribina, u više od 10 gradova u Srbiji.

PODRŠKA I EDUKACIJA ZA NEZAPOSLENE MLADE

Za one koji su stekli formalno obrazovanje ali još uvek nemaju posao, kompa-

Jedna od najuspešnijih kompanija na našem tržištu je napravila platformu koja povezuje znanje dobijeno tokom formalnog obrazovanja i znanja koje poslodavci traže. Nešto što ne piše u knjigama, što se ne uči besplatno, sada je dostupno uz pokazanu volju i trud da mladi nešto novo nauče i iskoriste savete najboljih u svom poslu kako da do istog "sutra" dođu. Jedna prijava za bilo koji od ovih besplatnih programa ujedno može biti i prijava za bolju budućnost.

PRAKSA ZA STUDENTE

Za studente koji su željni dodatne prakse, već pet godina se realizuje *Coke Summership* program praksi. Ovo je prilika za sve studente treće i četvrte godine, apsolvante, diplomce, kao i polaznike master studija akreditovanih univerziteta u Srbiji da usavrše liderske sposobnosti, poslovnu komunikaciju, efikasno upravljanje vremenom, veštine u upravljanju projektima, kao i veštine prezentovanja. *Coke summership* je dodirna tačka znanja stečenih na fakultetu i onih potrebnih za rad u kompaniji. U ovom programu prakse je do sada učestvovalo više od 150 mladih, a više od 50 ih je dobilo posao u kompaniji.

POSAO ZA MLADE TALENTE

Mladih talenata u Srbiji ima jako puno, a program *Career from the bottle* ih prepoznaje, oblikuje i nudi priliku da se dalje razvijaju i dostignu vrhunac svojih mogućnosti i karijera. Učesnici ovog programa kroz sopstveni razvoj doprinose i razvoju kompanije u periodu od dve godine, tokom kojih se upoznaju sa radom kompanije, zaduženjima i dinamikom određenog sektora i pozicije, ali i dodatnim projektima. Najbolji dobijaju priliku za zaposlenje, a ostali učesnici stečeno iskustvo koriste kao relevantnu referencu za zaposlenje u drugim kompanijama na našem tržištu.

YOUTH 360° je jedinstvena platforma za podršku mladima u pronalaženju i kreiranju sopstvenog poslovnog identiteta, kao i šanse za kvalitetnu profesionalnu karijeru u Srbiji. Od obrazovanja do zaposlenja, kroz rad sa ekspertima iz različitih oblasti, bilo iz same kompanije ili partnerskih obrazovnih institucija i organizacija, mladima se pruža prilika da steknu nova praktična znanja koja pretvaraju u vrednost za buduće poslodavce.

EDUKACIJA ZA SREDNJOŠKOLCE

Srednja škola je polazna tačka ovog puta. Fondacija Coca-Cola, u saradnji sa organizacijama "Centar E8" i "Unijom srednjoškolaca Srbije", realizuje nacionalni projekat "Budućnost #za5" namenjen mladima uzrasta od 15 do 30 godina. Projekat ima za cilj da motiviše i podstakne

nija Coca-Cola HBC Srbija je u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Nacionalnom službom za zapošljavanje i NALED-om i organizovala program edukacije Coca-Cola podrška mladima. Program namenjen nezaposlenim mladim ljudima koji imaju između 18 i 30 godina pruža edukaciju koja je jedinstvena prilika da se nauči sve o uspešnoj komunikaciji, poslovnoj administraciji, upravljanju projektima, pripremi poslovnih planova i sve-mu onome što vodi ka željenom poslu. Program pokrenut u maju 2017. godine obuhvata oko 1000 mladih u 14 gradova Srbije. Edukacija se realizuje kroz trodnevne radionice i kroz onlajn platformu *Youth Hub*, nakon kojih svim svršenim polaznicima kompanija Coca-Cola HBC Srbija dodeljuje sertifikat.

 Program za srednjoškolce i studente

 Edukacije i pripreme za susret sa potencijalnim poslodavcima, start-up edukacije

 3600 učesnika do sada

 VIŠE INFORMACIJA NA:
buducnostza5.rs

EDUKACIJA

buducnost
#5

 Program za nezaposlene mlade od 18-30 godina

 Interaktivne radionice poslovnih vještina za lakše zapošljavanje

 187 učesnika do sada

 VIŠE INFORMACIJA NA:
coca-colapodrskamladima.com

EDUKACIJA

Coca-Cola podrška
#Mladima
#NaučiPromenitiKret

Youth 360°

Pružamo snažnu podršku mladima u pronalaženju i kreiranju svog poslovnog identiteta kao i šanse za kvalitetnu profesionalnu karijeru u Srbiji.

Coca-Cola

Coca-Cola HBC
Srbija

POSLO

career
from the bottle
job your dream.

 Program za diplomce i absolvente

 Posao u kompaniji u okviru management trainee programa

 13 učesnika do sada

 VIŠE INFORMACIJA NA:
careerfromthebottle.com

PRAKSA

Coke
Summership
REFRESHING BUSINESS EXPERIENCE

 Program za studente završnih godina i diplomce

 Praksa u kompaniji u trajanju od 6 nedelja

 154 učesnika do sada

 VIŠE INFORMACIJA NA:
cokesummership.com

ДОКАЗАНО | ABSOLUTELY
АУТЕНТИЧАН | AUTHENTIC

-1885-

www.zlatiborac.com

Godina zapleta

Skupa jelka je okićena i za vas su ispod nje spremljeni sirotinjski pokloni u skladu s finansijskom konsolidacijom – njima batak i belo meso, šija i trtica za vas, ako preostane

Ima neke simbolike i u stvarima koje su prolazne kao novinarske priče, pa i naslovne strane nedeljnika. Godinu 2014. otpočeli smo intervjuom s Brankom Kukićem i naslovom "Nema razloga za optimizam" (što se pokazalo dramatično tačnim), a u nju smo ušli sa Zografovima, hajde da kažemo, grafitom kojim se slavi sposobnost da još budeš živ.

Lane je, na prelazu između 2016. i 2017. naslov bio „Lanac sreće“, što je trebalo da sugeriše lutrijsku prirodu naših sudbina – ko nabije, taj dobije!

Širom Srbije, od Svetog Luke pa sve do Svetog Jovana (od oktobra do januara) cokće se i cokaće se o tome, uz sitne slavske kolače i krupna ogovaranja, a da nijedan svedok neće biti pouzdan govori nam i aktuelni predsednik koji se obratio naciji u prošli ponedjeljak uveren da je bogomdan za svaku vrstu poduhvata, te da niko bolje od njega ne bi krmanio državnim brodom.

Ali, kad nas dovede do suvog, čvrstog tla, oslonca na noge, za jedno četiri godine, on neće hteti više da se igra s nama, odjahaće u nezaborav i – nikom ništa. Bićemo uglađeni članovi porodice Evropske unije, pod uslovom da ona do tada bude postojala, ali njegova vera je većinsko nadahnuće, najviše je onih koji misle da on stalno namiguje i da je vešt da zajebe ostatak sveta, s čim se oni, kao sa idejom, bespogovorno slažu kao u onom vicu kad Srbin uvek ispadne pametan.

Dragi čitaoci, šta tražite veće od ovoga što vam ovi na vlasti stalno obećavaju: veće plate, bolje uslove lečenja, sigurnost za decu, bolju društvenu brigu o starim roditeljima, pošteniju vladu i medije, više zdravlja i sreće... Pa, vi ličite na zakerala koja bi htela sve odjednom, sad i odmah, a lepo vam je čovek najpopularniji u anketama u kojima nikad niste učestvovali, obećao da će već ove godine biti bolje, možda koliko i sutra, a dogodine sigurno, samo da preživite.

Skupa jelka je okićena i za vas su ispod nje spremljeni sirotinjski pokloni u skladu s finansijskom konsolidacijom – njima batak i belo meso, šija i trtica za vas, ako preostane.

Protekla godina, kao i prethodne, bila je godina, strah me je da se ponavljam, velikih laganja, malih ulaganja i velikih ulizica. Slavili smo sve i svašta, a Vučića najviše. I on nas. Dragi moj

Foto: Ne(da)vimo Beograd

narode, govorio je kao kralj Ibi, da nema mene, ne bi bilo ni vas. Oni upravljaju školom, ali ne kao pedagozi i direktori, već kao siledžije koje su najjače u školskom dvorištu.

Ova godina koja ostaje za nama nije nas, strah me je, ničem naučila, ali je pripremila narod za nošenje jarma i oranje usahle zemlje.

Nemamo nikakvu ambiciju da kažemo da je ova vlada gora od prethodne ili bolja od svake druge koja bi mogla da nas uzjaše, nego imamo pustu želju da se bavimo svojim poslom. Za ovih 27 godina dokazali smo svakom ko je hteo da bude iole objektivan da je to moguća misija.

U Srbiji gde bi mi postali strano telo, sve bi bilo moguće. Ulazimo u godinu velike neizvesnosti, a naš strah je više povezan sa sudbinom čitalaca nego s našim ličnim sudbinama. To smatramo elementarnim poštenjem.

Muška

**“U novoj godini svi
ćemo biti gospodini”**

—Jedna moja komšinica

Sa muške tačke gledišta, fenomen Nove godine može se podeliti na tri faze: detinjstvo, mladost i zrelost.

U detinjstvu čekamo poklone jer je to – sa dečije tačke gledišta – jedina funkcija tog fenomena. Roditelji to imaju u vidu, ali nas smaraju svojim kućnim proslavama na koje dovode razne prijatelje, rođake i poznanike, a oni nas klince gnjave, štipaju za obraze i donose poklone koji nas ne zanimaju ili nam se gade. A i pokloni od roditelja nisu bili nešto u mom detinjstvu: ja hoću električni voz kakav smo svi gledali u izlogu američke čitaonice u Knez Mihailovoj, a oni mi kupe nešto plehano na navijanje. Pa se posle čude što smo šezdesetih godina lupali tu čitaonicu i noću je farbali crvenom bojom. Nije to bilo – mislim sada – zbog rata u Vijetnamu, nego zbog tih električnih vozova u koje smo blenuli sa nosićima zalepljenim uz hladni izlog.

Kako dete odrasta, tako polako nalazi i neko uživanje u tim roditeljskim novogodišnjim zabavama: jelke me nisu impresionirale nikada i jedva sam dočekao da prestanem da ih kitim, čim su moja deca odrasla. Uvek sam ih kupovao u vreći i presađivao odmah u zemlju. Dan-danas gledam u jednu ispod prozora, a ima ih još, uglavnom po bloku 70; sve stoje, mada neće dugo. Kao drugo, jelke sa ukrasima uzbuđuju mačke, a nabolja odbrana su naduvani baloni koji puknu kad ih se ubode kandžicom, pa se mačka prepadne i više ne prilazi. Pred pubertetom zabave postaju zanimljivije: dolaze neke lepe, vesele i nasmejane žene, već se fura rokenrol i to više nije ono prethodno smaranje. Razumete me?

Mladost počinje kada nove godine počnemo da dočekujemo na žurkama kod drugara i drugarica koji su roditelje uspe li da na nekoliko dana proteraju negde.

Fotografija: Milovan Milenković

Nova godina

Tu se organizuje muzika, neka klop a i neko piće, a posle ponoći išlo se kolektivno (preciznije: čoporativno) u centar grada, peške, naravno, da se tamo der njamo i veselimo dok se ne smrznemo i krenemo peške kući; to hoda nje po zimi otreznilo bi nas potpuno, pa je zato bilo zdravo. Nekada je Nova godina padala u zimu, znate, pa je bilo obavezno ispod nule i sa snegom. Sećam se dan-danas kako hodam Bulevarom uzbrdo od Đerma, sve sam led, bože sačuvaj, a neki veselnik pokušava da se starim mercedesom 190 popne do Lipovog lada; uspelo mu je tek iz četvrtog pokušaja, kada se zaletio od Vukovog spomenika. Tada nije bilo semafora na toj relaciji.

Posle je bilo i drugačijih klimatskih okolnosti: početkom osamdesetih, jednog 31. decembra bilo je plus 15 stepeni i ja sam sa Zvezdare do Braće Jugovića i natrag išao biciklom. Tamo – u Braće Jugovića – bilo je sjajno društvo i trajalo je do pet izjutra; bio je Goran Bregović, što me nije impresioniralo i Ljilja Tica, što me je impresioniralo.

Kako muško dete sazreva, tako mu je manje do žurki, tuluma i derneka, do idenja tamo negde uz kršenje cestoredarstvenih propisa i razumete već. Tada više nema potrebe za muvanjem riba (šta smo smuvali, smuvali smo, do daljnjega), sve nam se više jede i pije nešto dobro, a i deca... Kafane su već bile postale odvratna mesta za dočeka ili se to nama tako činilo. Davno je bilo prošlo vreme kada smo kao bruceši Novu godinu čekali kod Tri šešira, uz furunu bubnjaru i pihtije (za više nismo imali). Pa smo pravili sve ograničenije (u smislu prisutnih) žurke po kućama, sve lepo i smireno. Deca dobiju poklone i večeru i budu prognana u krevete odakle se povremeno vraćaju pod providnim izgovorima ("piški mi se, gladna sam" itd.). Tada smo uveli običaj da se televizor gasi odmah, oko osam najkasnije. Ko bi još gledao te gluposti? Isto i danas: Tanja i ja smo imali izbor muzike sa CD-a za tu noć između 31. decembra i 1.

januara. Uglavnom Bob Dilan, uz Džonija Štulića, hvala na pitanju. TV je bio isključen do prvog u podne, jer je Tanja gledala skokove sa skakaonica. Bečki koncerti bili su i ostali – ako Tanju i mene pitate – sušto smaranje i neopevana kičerica; to neka gledaju beogradska crna reakcija i agramerske austro-kroatske babe.

Nego, da se vratimo na istoriju. Moja najomiljenija Nova godina desila se na Cresu (1971-1972). Samo što sam se bio vratio iz belog sveta sa PTSP-om snage devet Bofora, otišao sam tamo da se sredim kod mog prijatelja i učitelja u školi života Ive Jakaše. Nešto ranije nam je teretnim brodom iz Plimuta u Rijeku stigla jedrilica *Westerly Cirrus* (27 stopa), pa smo je izvukli na suvo u creskom brodogradilištu i raspremili da je sredimo kako Ivo (*skipper*) misli da treba. Vreme je bilo kao na Cresu: od 18 do 22 stepena, hva-

ske običaje istočno od Cresa. Jedne Nove godine u Zagrebu gledao sam rafale svetleće municije satima; jednom je malo falilo da nas veseli komšija ustreliti. Dan danas se užasavam tih pucnjava i trošenja municije koja bi se dala i bolje iskoristiti... Da sad ne dužim.

U zreloj i razvedenoj fazi, muškarca čekaju razne novogodišnje zasede. Taman se malo opustio i krenuo u život ispunjen "kontemplacijom lepog" (Marko Aurelije o životu muškarca kad napuni 40 godina i sve je video i čuo), kad ono... Eto, uzmimo ovaj primer: čovek taman krenuo u naš omiljeni kafić Dvorište (tamo je sada odvratna *fancy* zgradurina umesto domaćinske lepe kuće sa dvorištem), kad ga u Lole Ribara sretne zgodna, seksi i otresita mlada žena. Da kud je krenuo u novogodišnjoj noći, pita; pa u kafić, kaže. 'Ajmo prvo kod mene, blizu je, kaže ona

■ Davno je bilo prošlo vreme kada smo kao bruceši Novu godinu čekali kod Tri šešira, uz furunu bubnjaru i pihtije (za više nismo imali)

la lepo, sve u majici i na blagom suncu. Tako smo radili od jutra do mraka i oko Božića vodili prepirke sa lokalnim župnikom oko toga treba li raditi za praznike. Velečasni je bio blagorodna duša i sklon piću, pa smo se lako sporazumeli. Ta Nova godina prošla mi je u mirisu sveže testerisane i hoblovanе tikovine (ne pitajte odakle nam, nisam siguran da je nastupila zastara), u zujanju bušilica i u mirisu mašinske radionice brodogradilišta. A šta smo jeli? E, ovako: salate od hobotnice, male lignjiće (veličine palca) profri-gane na maslinovom ulju dok izbrojiš do deset, pa prevrnete i opet tako; krompir i blitvu i crno vino, hvala lepo. Više se i ne sećam te Nove godine, osim da smo otišli rano da spavamo.

Bogu hvala, po Cresu se nije pucalo, što je još jedna od mojih primedbi na varvar-

i ubedi ga s dve reči (u usta je diplomat-ska...). Rez. Posle neodređeno dugog vremena, naš subjekt budi se suvih usta i od vrućine u potpunom mraku i ne znajući gde je. Pipa oko sebe, napipa nešto lepo, glatko, oblo i čvrsto: aha, dobro je, žensko je. Nekako se iskobelja ispod usnule lepote, nađe kuhinju, napije se vode i shvati gde je i zašto. Ponoć je bila davno prošla.

Nova godina je, dakle, stvar uzrasta i – sreće, ko je ima. Samo ne uključujte televizore ako boga znate, a sve će biti dobro ako odete u krevet pre ponoći i spavate u mrtvom uglu od mogućeg i verovatnog upucavanja, kako se to danas kaže. Ruska (francuska) salata, sarme i pečenje su dobri ako ne preterujete. Sedite, slušajte neku lepu muziku i gledajte se dok možete.

¶

MILOŠ VASIĆ

Vučić i pajaci

Dominacija Pinka, hapšenje u rijalitiju i samoubistvo u direktnom prenosu, samo su neki od događaja koji su obeležili televizijske programe u ovoj godini

Ako je televizija ogledalo naše stvarnosti, istina iskrivljeno, onda je prvi utisak da je 2017. jedna TV repriza sa nekoliko trenutaka kada je život nadmašio TV režiju. Počnimo sa vlasništvom, jer odavno vredi pravilo "čija frekvencija – toga i programi"! U formalnom smislu, došlo je samo do promene televizije B92 u O2 jer su grčki vlasnici nakon prelaska Radija B92 u Play radio shvatili da je najbolji način da se uvedu programske promene, promena imena. Tako je i zvanično ugašen verovatno najveći informativni brend ne samo u Srbiji već i na Balkanu, uz uvođenje "lakih programskih sadržaja" i "tema iz života".

Ako se prati razvoj tri glavne medijske struje od devedesetih do danas, možemo konstatovati da je Pink ostvario kontinuitet i rast, uz sve veći upliv u politički marketing svih aktuelnih režima. Pink je, dakle, apsolutni pobednik. BK je bila glasilo novostvorene elite, pa je sudbinom sledila milost ili nemilost tajkuna, prvenstveno vlasnika Bogoljuba Karića. Bogoljubu je optužnica zastarela, on se slavodobitno vratio iz bežanije, a u jednom trenutku je postojao ozbiljan plan da oživi BK televiziju kupovinom kablovskog kanala NOVA. Vlast mu je, izgleda, pokazala da je lakše dobiti aboliciju od suđenja nego uplesti se u medijsku podelu u Srbiji. Dakle, BK samo na kabl u formi TV nostalgije. Međutim, lica sa BK televizije danas su apsolutno dominantna na gotovo svim kanalima, pa se može reći da je Bogoljub (odnosno pokojni Tijanić) možda izgubio frekvenciju, ali je postavio etiku i estetiku komercijalnih televizija u Srbiji. B92 je, da ne dužim priču – puko.

Posle para, u pregledu prethodne godine, moramo se osvrnuti na važne fenomene u tehnološkoj sferi koji su doveli do značajnih uticaja na ravnotežu moći na medijskom tržištu. Klasični emiteri su zahvaljujući digitalizaciji i internetu izgubili svoj monopol. Danas su kablovski provajderi jednako važni kao i TV kuće, što je simbolično počelo kada je SBB na svoj broj 1 postavio info-kanal N1. Tog trenutka RTS je postao samo još jedna televizija u paketu koji se nudi gledaocima. Borba je počela, ne samo za nove korisnike (a danas većina TV signal dobija putem kabla, ili total sistema) već i za mesto i poziciju u paketima programa. Kablovski provajderi kod nas su i proizvođači programa, što nije običaj u svetu. Još jedan čudan kuriozitet je da se marketinške agencije pojavljuju kao producenti, što je slučaj sa serijom "Ubice moga oca" i agencijom Direkt media. Emitovanje domaće hit serije na kabl je znak da će ova borba biti sve žešća. U distribuciju TV sadržaja uključili su se i operateri mobilne telefonije,

kao i velike produkcijske kuće poput HBO. Danas se televizija gleda na mobilnom telefonu, putem internet portala, sa sve većom autonomijom korisnika u izboru sadržaja, što će značajno uticati na budućnost televizije i u Srbiji. Na kraju su se u produkciju sadržaja uključile i novinske kuće, pa na svojim portalima sve više imaju video sadržaje. Blic TV, Kurir ili Telegraf su najdalje otišli na ovom polju.

Na kraju – program! Šta smo to sve gledali prethodne godine, a vredno je sećanja. Nažalost, najčešće su to programi i momenti kada sam osećao intenzivan transfer blama, osećaj da možda i nisam morao baš sve da vidim. Mnoge od trenutaka o kojima sam pisao ili koje ne mogu da zaboravim, rado bih zaboravio, ali imam utisak da akteri upravo na to i računaju. Zato ću vas podsetiti, dragi moji TV manijaci, šta ste sve možda zaboravili...

Tokom 2017. imali smo izbore, što će možda biti reprizirano i u 2018. Tom prilikom smo preživeli tri velika srpska medijska rata. Prvi je TV lapot Tomislava Nikolića pred izbore, kada je na Sputnjiku ostavio otvorenu mogućnost da se ponovo kandiduje za predsednika. Usledio je pakleni vikend gde se na Tomi izređao i prvi i drugi i treći ešalon SNS, a perjanice progona su bile komercijalne televizije Pink i Prva. Toma je stiso zube, otišao u ilegalu, nije se kandidovao, ali se prehladio u noći izborne pobede, pa se najglasnije radovao Bogoljubu.

Drugi medijski rat je bio rat tabloida: Kurir/Naša protiv Informera/Pinka. Gađalo se kakicom, izdavana su saopštenja, Željko je svakodnevno pisao bivšem ortaku Acu Rodiću, a država je pritiskala poreskom inspekcijom i pretila hapšenjem do kojeg, kao što znate, nikada nije došlo. Mir nikada nije objavljen, sad je u toku primirje. Na tabloidnom frontu ništa novo. Treći rat mediji su vodili protiv Makedonije u špijunskoj aferi, ali je mir postignut uz posredovanje (valjda se tako lepo kaže za zavrtanje ušiju) Amerikanaca. Tako je u izborima nastala floskula "makedonski scenario", ma šta to danas značilo.

Usledili su izbori tokom kojih je postavljen svetski predsednik: Tanjug je objavio da je dobio ekskluzivnu izjavu kandidata Vučića, a čovek je putem telefona – čutao! Vrh brate, jer tišina je bila glasnija pretnja od horskog progona Tome Nikolića. Tokom kampanje je blistavi medijski trenutak doživeo i Ljubiša Preletačević Beli u predstavljanju na RTS-u. Svojom parodijom političke džungle u Srbiji osvojio je treće mesto u trci za predsednika. Izbore je pratila i velika nagradna igra "Uzmi račun i pobeđi" sa izvlačenjem i neza-

Foto: AP

pamćenom histerijom oko koverata, nagrada i propozicija. Ministarka Brnabić je posle postala premijerka, a novi krug nagrada najavljen je za proleće, pred nove izbore. Dakle, gledamo reprizu.

Inauguracija je bila značajan TV momenat kada smo pored zakletve mogli da vidimo promociju nove društvene elite u Srbiji. Osim svečanih toaleta, beskrajnog rukovanja i oznojenih zajapurenih lica, videli smo ko je ko u naprednjačkoj Srbiji.

Ko baš želi da se seća, imali smo na N1 iznuđeni rijaliti sa brojanjem glasačkih listića u RIK-u, kao i video sa ubacivanjem zaokruženih listića u kutiju.

Vučić je dva puta gostovao na Hepiju kod Marića, tu se nekako najbolje oseća. Jednom je u publici među aktivistima bila i devojka kojoj je sevnulo dupe, ali momak iza nje je nepokolebljivo gledao u Predsednika. Pri sledećem gostovanju, neki dečko je pao u nesvest, uzbuđenje mu udarilo u glavu. Na Pinku je bilo mnogo ozbiljnije. Tamo je iznad govornika bio ogroman triptih poput onih iz mog detinjstva: Marks-Engels-Lenjin pa umetnut Tito. Na Pinku su to bili Angela-Vučić-Putin. Danas bi tu dodali i Makrona.

Anri Levi je u Beogradu popio tortu u facu, Čicolina je pokazala sisu, a tokom finala Evrosonga i revijskog nastupa prošlogodišnje pobednice Jamile jedan od fanova se popeo na binu, skinuo gaće i pred 300 miliona fanova sevnuo golim dupetom. Ne znam kako su LGBT fanovi reagovali, ali naša Duška je u prenosu zanemela.

Od početka godine traju dva rijalitija, Parovi i Zadruga, sve bizarniji po incidentima koji se tamo odigravaju, apsolut-

no bez bilo kakve reakcije nadležnih državnih tela. Kuriozitet je da je penzionerka Sofija (77 godina) iz Srpskog Krstura toliko gledala "Parove" da se televizor pregrijao i zapalio joj kuću. Babu su smestili u dom, a njena familija je apelovala da joj ograniče dnevnu dozu rijalitija.

RTS je i dalje jedini ozbiljan proizvođač TV sadržaja, bilo da se radi o kulturnim ili igranim programima. Serije su još uvek najgledaniji formati, a ove godine je apsolutni rekord postavila hit serija "Senke nad Balkanom", koja se emitovala praktično na celom prostoru bivše Jugoslavije. Posebno treba pohvaliti direktan 24-časovni prenos predstave "Olimp" tokom ovogodišnjeg Bitefa. Bez obzira na malograđanske pritužbe na golotinju, to je verovatno najvažniji događaj i prostor medijske slobode u Srbiji tokom 2017. Reditelj Jan Fabr je, zahvalivši se RTS-u, praktično potvrdio da je za uspeh ovakve predstave osim publike koja je sa glumcima u sali neprekidno 24 sata, televizija u živom prenosu još jedan element produkcije koji taj osećaj zajedništva prenosi i na gledaoce u njihovim domovima. Tako se osećate kada ste putem televizije svedoci važnih društvenih promena. Zato je valjda ta predstava izazvala i reakcije političara.

Da bi televizijska tragedija bila potpuna, jedan od aktera na kraju mora da popije kukutu. Ove godine je to bio hrvatski general Praljak, koji je posle izricanja presude, na samom kraju rada Haškog tribunala koji je obeležio prethodne dve decenije, pred kamerama popio cijanid i umro. Samo život nema reprizu, a sudija je, baš kao u pozorišnoj tragediji, naredio da se na prozore navuku zavese. *La commedia 2017 e finita!*

Za Srbiju je najveća opasnost u zatiranju institucija

“Ne verujem da Srbija treba da ima neku eksplicitnu politiku za smanjenje nejednakosti. Ona treba da ima politiku borbe protiv monopola, korupcije i kriminala, što su tri možda najznačajnija načina za bogaćenje i otuda raslojavanje stanovništva. Zatim, mora da ulaže mnogo više u javno školstvo da bi ono bilo kvalitetno i dostupno svima, što isto tako dovodi do smanjenja nejednakosti. I na kraju, da se trudi da ima što veću stopu rasta kako bi ti kvalifikovani ljudi imali gde da rade u Srbiji”

Takozvani “slonovski grafik” Branka Milanovića obeležio je 2016. i 2017. godinu. On pokazuje ko su bili dobitnici, a ko gubitnici procesa globalizacije u periodu 1988–2008, a izdavač poslednje Milanovićeve knjige *Globalna nejednakost: Novi pristup za doba globalizacije* (*Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*) kaže da taj grafik odlično objašnjava pojave poput Donalda Trampa, porasta nacionalizma i Bregzita.

Milanović je svetski poznat ekonomista i jedan od najvećih autoriteta kada je reč o pitanju ekonomske nejednakosti – nekadašnji vodeći ekonomista u istraživačkom odeljenju Svetske banke, danas je gostujući profesor na Gradskom univerzitetu u Njujorku (*The City University of New York – CUNY*) i viši naučni saradnik u Luksemburškom centru za proučavanje prihoda (*Luxembourg Income Study Center*).

Zbog gustog rasporeda Branka Milanovića, intervju je rađen mejlom – o raznim temama: nejednakosti, Evropskoj uniji, ideologiji, ekonomskim pokazateljima u Srbiji, institucijama, višepartijskim kleptokratijama...

“VREME”: “Slonovski grafik” kaže da je u periodu 1988–2008. najveći relativni gubitnik procesa globalizacije bila srednja i niža srednja klasa Zapada, koja je, ako izuzmemo Kinu iz računice, imala realan pad

pariteta kupovne moći (*purchasing power parity* – PPP) u tih 20 godina. Kako se kretao “slon” u poslednjih deset godina (2008–2017) i kako će se kretati ubuduće?

BRANKO MILANOVIĆ: Poslednje podatke koje ja imam tiču se 2013. godine. Oni pokazuju još jači rast dohodaka u sredini globalne raspodele, tamo gde su Indija i Kina, zatim nastavak stagnacije dohodaka srednje klase na Zapadu, ali takođe i usporeni rast najbogatijih, takozvanih “top 1 odsto” zbog efekata finansijske krize u bogatim zemljama i, naravno, zbog anemičnih stopa rasta SAD i Evrope. Piketi je pre desetak dana u Parizu pokazao sličnu krivu, baziranu na mešavini fiskalnih podataka sa podacima iz anketa domaćinstava (moji podaci su samo iz ovih poslednjih). Njegovi rezultati su skoro identični. Razlika je jedino u tome što Piketi pokazuje veći nivo dohodaka top 1 odsto (što nije čudno, jer ankete dosta slabije pokrivaju najbogatije), ali i on pokazuje usporavanje rasta na vrhu, jer su top 1 odsto uglavnom iz bogatih zemalja, a one su, kako sam pomenuo, imale niske stope rasta tokom poslednjih deset godina.

Interesantna stvar će nastati kada u toku sledećih desetak godina srednja klasa u Kini i drugim azijskim zemljama uđu na “teritoriju” evropske i američke srednje klase, drugim rečima kada po dohotku počnu da ih stižu i prestižu. Tada će mnogi u Evropi, čak i ako njihovi dohoci

ne opadnu, “skliznuti” na svetskoj lestvici. Biće to velika promena, možda najpre u psihološkom smislu, u odnosu na ono na šta smo navikli u poslednja dva veka (da su zapadnjaci uvek bogatiji).

Koja su rešenja za nastavak pogoršanja položaja srednje klase i daljeg rasta bogataša (“surle”)? Da li su to, grubo rečeno, veći porezi za bogate i preraspodela koja bi omogućila kvalitetnije, savremenije obrazovanje, ili je podela toliko duboka da je taj jaz realpolitički nemoguće premestiti?

Kada posmatramo sadašnju političku situaciju, izgleda gotovo neizbežno da će “surla” (top 1 odsto) nastaviti da raste i još više će ostaviti srednje klase Zapada iza sebe, te da će, štaviše, kako sam već rekao, one biti “preteknute” od strane nadolazećih (i mnogobrojnih) stanovnika Azije. Zašto to mislim? Zato što trenutno ne vidim političku spremnost da se bilo šta promeni u neoliberalnim politikama koje je Amerika naročito, a zatim i ceo Zapad, sledila još od ranih 80-ih prošlog veka. Trampovo smanjenje poreza bogatašima i velikim korporacijama produbiće nejednakost. Iluzija je da će to, samo po sebi, dovesti do važećeg rasta i, indirektno, povećati primanja srednjih klasa i siromašnih u Americi. Ali, sličan je i program Makrona koji u Francuskoj, jedinoj zemlji Zapada gde u poslednjih 30 godina nije došlo do povećanja nejednakosti,

Fotografije: Milovan Milenković

želi da uvede tačerovske reforme na tržištu rada.

Šta je alternativa ovim politikama? Povećanje poreza tekućih primanja, po mom mišljenju, to nije jednostavno zato što su oni već visoki i većina stanovništva ne želi da plaća još više. Tamo gde je pak moguće povećati poreze jesu porez na nasleđstvo, koji je trenutno u većini zemalja minimalan ili nulti, i porezi na dobit preduzeća koja često ne plaćaju takoreći ništa, pošto knjigovodstvenim trikovima svoj profit iskazuju u zemlja-

ma gde su poreske stope niske (Irska, Bahami, Luksemburg).

Osim toga, mislim da je obezbeđenjem specijalnih poreskih olakšica potrebno povećati zainteresovanost srednje klase da bude vlasnik bar jednog dela finansijskog kapitala (tj. da ulaže u akcije i vrednosne papire). To je ideja tzv. narodnog kapitalizma. U trenutnoj situaciji, gde je vlasništvo kapitala veoma koncentrisano, svaki porast prihoda od kapitala u odnosu na prihode od rada automatski dovodi do porasta nejednakosti.

Da li je srednja klasa Zapada postala toliko nemoćna da nema mehanizme da popravi stvari? I da li bi ta preraspodela i oporezivanje bogatih značili potpuno menjanje ekonomskih, tržišnih, pa ako hoćete i ideoloških principa na kojima je počivalo zapadno društvo kroz protekle decenije? I suprotno – ako se ovakav jaz ne premosti, da li će se ta "zapadna paradigma" svejedno promeniti zbog nepristajanja "gubitnika globalizacije" da u njoj učestvuju?

Srednja klasa se pokazala relativno slabom najviše zato što ne postoje jasne ideološke alternative neoliberalizmu. Ali srednja klasa, i takođe u sve većem broju mladi, glasaju za partije desnice koje ekonomske probleme prebacuju na "polje" kulture i nacionalnog identiteta i usredsređuju se na problem migracija. Ovaj problem jeste, naročito u Evropi, realan i čak težak, ali je on u velikoj meri politizovan upravo zato što srednja klasa nije zadovoljna svojim ekonomskim položajem. Niko trenutno ne želi nove izbore u Nemačkoj jer se sve stranke, od Zelenih do CSU-a, plaše da bi na novim izborima AfD dobio još više glasova.

Da li će se paradigma ekonomske politike promeniti? Verovatno hoće, ali mi ne znamo u kom smeru: da li će ići ka merama za jačanje društvene kohezije i smanjenje nejednakosti, ili obrnuto, ka povećanju značaja bogatih ne samo u ekonomskom već i u političkom smislu? Drugim rečima, da li će plutokracija, kako to vidimo sa Trampom, potpuno prevagnuti.

Vidimo da je i EU u krizi, i to na više frontova – jedan je bio Bregzit, koji je došao na krilima populizma i lažnih vesti i informacija, drugi je trenutno u fokusu sa namerom EU da oduzme Poljskoj pravo glasa, na šta je Mađarska zapretila da će da uloži veto. I dalje je aktuelno pitanje migranata. Osnružuje li se ponovo nekakva podela na staru i novu Evropu, ovoga puta unutar same EU? Kako vidite budućnost EU, šta je po vama neophodno da se ona učvrsti, opstane i napreduje?

Ne mislim da je EU sudbonosno ugrožena. Evropska unija će nastaviti da

funkcionise i bez Britanije. Čak, pomalo paradoksalno, i pored ovih problema sa Poljskom i Mađarskom, EU je pokazala veoma snažan zajednički stav u pogledu Bregzita. Mislim da je Bregzit smanjio verovatnoću da će neka druga zemlja poći stopama Velike Britanije. Što se politike prema migracijama tiče, tu verujem da postoji stvarna podela između Istoka i Zapada. Zemlje istočne Evrope koje su poslednja dva veka provele pod pritiskom, kontrolom ili okupacijom Rusije, Nemačke, Habzburškog i Osmanskog carstva, sa stalnim pokušajima da formiraju svoje nezavisne i etnički homogene nacionalne države, nisu spremne da primaju migrante koji bi tu "homogenost" razvodnili. Postavite sebi pitanje: da li se Poljska borila dva veka da bi formirala nezavisnu državu Poljaka da bi sada pristala da kroz 30 ili 50 godina ima višenacionalnu i višereligijsku državu sa značajnim učešćem njima potpuno kulturološki stranog stanovništva?

U intervjuu koji ste dali "Vremenu" sredinom 2015, rekli ste da Jugoslavija i Srbija imaju permanentan problem trgovinskog i platnog deficita već sto godina i da je to posledica činjenice da zemlje Balkana nemaju šta da izvoze. Imamo situaciju da izvoz Srbije solidno raste u poslednje vreme (mada je u 2017. uvoz rastao više nego izvoz), kao i da postoji budžetski suficit, i suficit opšte države. Da li vidite da će se ovakvi rezultati nastavljati i da li bi oni mogli da preokrenu taj vekovni problem deficita platnog bilansa?

To su svakako dobri rezultati. I uopšte u poslednjih nekoliko godina srpski finansijski i spolnotrgovinski pokazatelji su zadovoljavajući: takođe, makroekonomska politika je omogućila relativnu stabilnost. Ali je rast još uvek slab. Kada govorimo o Srbiji, zemlji čiji je nivo dohotka još uvek na nivou na kojem je bio pre 40 godina, i gde u okruženju imamo skoro kineske stope rasta Rumunije i Poljske, svaka stopa rasta ispod pet odsto čini mi se neuspešnom. To je minimum ako želimo da se približimo Evropi, a mi smo sa stopama rasta između dva i tri odsto trenutno daleko od toga. Takođe, godinu ili dve poboljšanja spolnotrgovinskih performansi ne znači preokre-

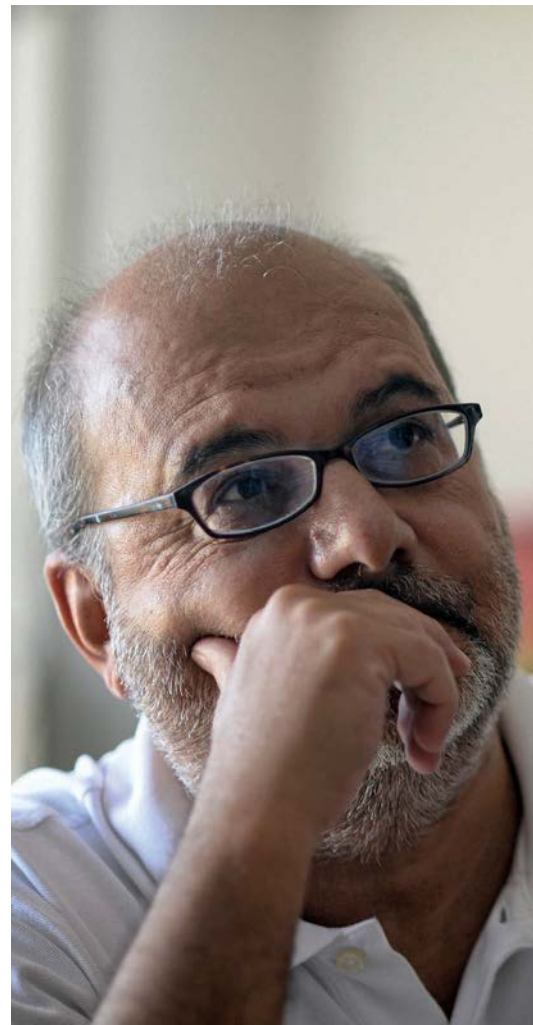
tanje sekularnog trenda. Uzgred rečeno, Srbija još uvek ima deficit platnog bilansa od oko četiri odsto BDP-a. Znači, zaduživanje ili prodaja državne imovine strancima još uvek je neophodna.

Drugi permanentan problem koji ste tada pomenuli jeste problem nezaposlenosti. Od 2000. Srbija se nalazi u nekoj vrsti odložene tranzicije, odložene devedesetim godinama 20. veka, i u početku je imala ono što su imale i druge tranzicione države – *jobless growth*, to jest rast bez porasta broja zaposlenih (čak uz povećanje broja nezaposlenih). U poslednjih pet godina u Srbiji postoji potpuno suprotna tendencija – *growthless jobs*, izvanredan porast broja zaposlenih bez značajnijeg rasta. Imate li objašnjenje za ovo, s obzirom na to da stopa nezaposlenosti i dalje vrtoglavo pada?

Moram da kažem da ovo ne razumem. Ima različitih objašnjenja za pad nezaposlenosti, od toga da su ankete loše rađene, da su "frizirane", do toga da je pad nezaposlenosti posledica toga da mnogo ljudi "izlazi" iz kategorije radne snage (više i ne traži posao, što je uslov da bi se u anketi "kvalifikovali" kao nezaposleni), pa do toga da imamo dramatičan pad produktivnosti. Jer, ako nezaposlenost značajno pada, a društveni proizvod tek stidljivo raste, onda po definiciji imamo pad produktivnosti. Mislim da bi ovo trebalo istražiti, jer se radi i o problemu verodostojnosti statističkih podataka.

Pojavile su se nedoumice i letos je vođena rasprava između ekonomista u Srbiji u pogledu GINI koeficijenta za Srbiju, koji meri nejednakost prihoda u jednoj zemlji – da li on treba da se računa prema prihodnoj ili troškovnoj strani. Ako se računa po prihodnoj, taj GINI koeficijent iznosi 0,38, što Srbiju čini zemljom u kojoj vladaju velike nejednakosti, veće nego u bilo kojoj evropskoj zemlji. S obzirom na to da postoji veza između nejednakosti i rasta, u smislu da je rast nizak ako je nejednakost prevelika, koje su vaše preporuke za smanjenje nejednakosti u Srbiji?

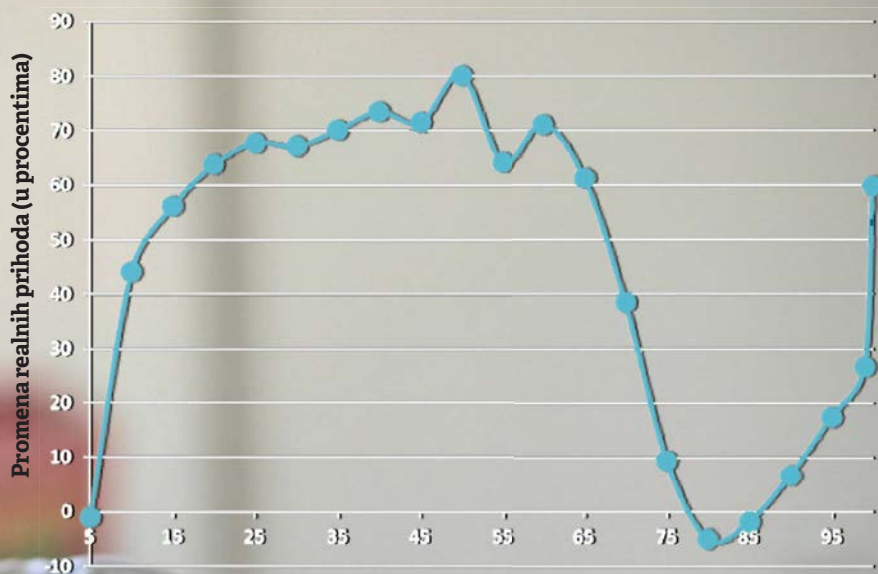
Da, ima neslaganja i u pogledu nivoa nejednakosti. Rezultati evropske ankete

SILC, u kojoj Srbija učestvuje kao zemlja kandidat, pokazuju Srbiju i Makedoniju kao države sa najvišom nejednakosti. Ali, SILC precenjuje nejednakost u zemljama gde postoji značajna prirodna potrošnja. To su domaćinstva koja proizvode hranu ili piće za sebe (recimo, kao što Toma Nikolić pravi sopstvenu rakiju) ili podmiruju druge potrebe, na primer grade sopstvene kuće. Takav "dohodak" koji nije realizovan na tržištu nije uključen u anketu. Ali on je realan, i kako ovakve dohotke ostvaruju pretežno poljoprivredna i siromašnija domaćinstva, siromaštvo i nejednakost bivaju precenjeni. Međutim, oni koji su detaljno radili na ovoj anketi i uključili i ovaj element, tvrde da to ne menja značajno rezultate i da Srbija i dalje ostaje kao jedna od dve ili tri zemlje sa najvećom nejednakosti u Evropi.

Teško mi je da dam neke konkretne preporuke za smanjenje nejednakosti u Srbiji, jer situaciju ne poznajem dovoljno dobro. Mislim takođe da to nikome

“Slonovski grafik” Branka Milanovića za period 1988–2008.

Distribucija prihoda na globalnom nivou (skroz levo su siromašne afričke zemlje, u sredini su srednja klasa azijskih zemalja, koje su imale najveći rast prihoda u ovom periodu, desno od njih je srednja klasa zapadnih zemalja (prihod im se realno smanjio za 20 godina), i skroz desno su najbogatiji – top 5 odsto, odnosno top 1 odsto po prihodima).

nije lako, jer Srbija ima veoma nepovoljne strukturne karakteristike: visok broj penzionera sa relativno značajnim pravima (koja su ostala još iz socijalizma), nisku stopu aktivnog stanovništva, nizak nivo dohotka i mali ekonomski rast. Što god je zemlja siromašnija, teže je napraviti delotvornu socijalnu politiku, jednostavno zato što je teže preraspodeliti dohodak ako većina ljudi jeste ili se smatra siromašnom.

Zato ne verujem da Srbija treba da ima neku eksplicitnu politiku za smanjenje nejednakosti. Ona treba da ima politiku borbe protiv monopola, korupcije i kriminala, što su tri možda najznačajnija načina za bogaćenja i otuda raslojavanja stanovništva. Zatim, mora da ulaže mnogo više u javno školstvo da bi ono bilo kvalitetno i dostupno svima, što isto tako dovodi do smanjenja nejednakosti. I na kraju, da se trudi da ima što veću stopu rasta kako bi ti kvalifikovani ljudi imali gde da rade u Srbiji. Znači, takve politike bi indirektno smanjile nejednakost. Ali,

“targetiranje” nejednakosti kao takve bilo bi, verujem, kontraproduktivno.

U svom blogu iz maja (“Neliberalna demokratija ili višepartijska kleptokratija?”) pomenuli ste zemlje čiji lideri nemaju vrednosti, već samo žele podelu plena: “Željeni cilj tih kvazidemokratskih režima je višepartijski sistem u kojem pobeđuje samo jedna partija.” Vi ste eksplicitno pomenuli Crnu Goru, ali, ako se dobro sećam, na Tviteru ste rekli da i Srbija spada u ovu grupu zemalja – dakle, da je reč o još jednoj “višepartijskoj kleptokratiji”. Meni je nekako intuitivan zaključak da ovakvi sistemi produbljuju nejednakost, a primeri Rusije, Turske, Mađarske i naročito Crne Gore, pokazuju da su to veoma dugovečni sistemi. Da li je išta od tih preporuka za smanjenje nejednakosti primenljivo na ovakve sisteme? Ili, drugim rečima, kako se boriti protiv populizma,

autoritarizma i zatiranja institucija, koji su njihovo osnovno “gorivo”, a pritom imaju sve poluge u svojim rukama – političke, ekonomske, institucionalne...?

To je teško pitanje, jer nije jedno već ih ima nekoliko. A i suštinski nije lako na njih odgovoriti. Prvo, višepartijske kleptokratije nužno ne produbljuju nejednakost. Svakako na samom vrhu, što vidimo i kod Putina i Erdogana i Đukanovića, pa verovatno i kod Vučića, imamo bogatašku oligarhiju. Ali, nejednakost zemlje se ne meri samo prema toj grupici ljudi. Turska je, naprotiv, pod Erdoganom jedna od retkih zemalja u svetu gde je došlo do pada nejednakosti jer je srednja klasa, trgovci, preduzetnici, naročito iz manjih mesta u Anadoliji, znatno uznapredovala. To su oni koji predstavljaju oslonac Erdoganove vlasti. Znači, i ovde ne igra ulogu, kako se često misli, samo religija, već i ekonomski interes. I u Rusiji je došlo do blagog pada nejednakosti u poslednjih pet godina, možda i kao posledica krize, sankcija i povećanih socijalnih izdavanja. Znači, jednačina “populizam = višepartijska kleptokratija = veća nejednakost” ne važi uvek.

Za Srbiju je, mislim, najveća opasnost u zatiranju institucija. Imam utisak da u tome nazadujemo iako se, recimo, neke ocene o transparentnosti ili ekonomskoj birokratiji (rangiranja Svetske banke) poboljšavaju. Nekad mislim da mi možda imamo samo utisak da se institucije sve manje pitaju, jer srpski predsednik ima običaj da s njima direktno polemíše. Kad ljudi to vide, onda naravno zaključuju: “Predsednik ima mnogo veću moć, moraće institucije da rade kako im on naredi.” Uostalom, ljudi znaju da je tako bilo od Miloša Obrenovića preko Tita i konačno Miloševića. Ali ne znam da li se zaista tako i događa, to jest da se institucije uvek povinuju. U interesu Vučića bilo bi da se manje lično bavi tim stvarima: nije dan predsednik ne može, niti treba, da se bavi svime što se dešava u jednoj zemlji, od sastavljanja sportskih timova do izbora vojnih aviona. A kada se to radi, onda to samo navodi na zaključak da institucije više ne postoje. To ne može da bude niti interes Srbije, niti pravilno postavljene vlasti.

RADMILO MARKOVIĆ

Nije to rupa na svirali

Stiče se utisak da je za sada u dijalogu o Kosovu najglasnija Srpska pravoslavna crkva koja je, barem po javno iznetim stavovima, za održanje sadašnjeg statusa, a poneki od glasnogovornika jedva se uzdržavaju da ne bace kletvu na svakog ko bi nešto želeo da promeni

I u ponedjeljak je predsjednik Srbije Aleksandar Vučić u nečem što je pretenciozno nazvano „obraćanje naciji“, u programu TV Pinka, ponovio da je rešavanje statusa Kosova i Metohije najvažnije političko, društveno pa i ekonomsko pitanje Srbije u 2018. godini.

Nešto ranije u intervjuu za agenciju „Blumberg“ rekao je da će svoje viđenje rasplitanja kosovskog čvora predložiti polovinom aprila. Do tada bi trebalo da traje unutrašnja politička rasprava, dijalog oko mogućih rešenja tog pitanja, i taj dijalog jeste organizovan, ali slabo se vidi, u javnosti je prisutan u tragovima i kao da je to ona poslovična Koštuničina opaska o „devetoj rupi na svirali“ koja se u njegovom slučaju odnosila na Haški sud.

Ta slaba vidljivost, fragmentiranost u izveštavanju, neka vrsta, može i tako da se kaže, nebrige o svirali, podstakla je nedeljnik „Vreme“ da pokrene na svojim stranicama i u svom sve gledanijem televizijskom programu „Zumiranje“ javnu raspravu o toj temi.

CRVENA MARAMA

Želimo da u granicama svojih mogućnosti damo doprinos tom dijalogu, u potrazi za obostrano prihvatljivim i održivim rešenjem, koji će proistići iz aktivnog sučeljavanja stavova predstavnika političke i društvene elite i kreatora javnog mnjenja.

Projekat „Srbija i Kosovo – 2018: Godina raspleta“ zamišljen je kao višeslojna, multimedijalna platforma za dijalog o ovom važnom pitanju.

Stiče se utisak da je za sada u tom dijalogu najglasnija Srpska pravoslavna crkva koja je, barem po javno iznetim stavovima, za održanje sadašnjeg statusa, a poneki od glasnogovornika jedva se uzdržavaju da ne bace kletvu na svakog ko bi nešto želeo da promeni.

Dobro, i to je stav javno pa i bučno izrečen u dijalogu, ali smo sigurni da to nije jedini glas. Stvar sa tim dijalogom počela je trapavo i mnogi su se, reklo bi se pre vremena, zakleli da u tome neće da učestvuju i da neće da daju alibi Vučićevoj politici.

Ama to se dogodilo već 30. oktobra ove godine, na prvi dan zasedanja Radne grupe za podršku unutrašnjem dijalogu o Kosovu. I dok su oni razmatrali kako taj dijalog treba da se vodi, deo opozicije poručio je da su takve diskusije farsa.

Bilo je jasno da stranke i pokreti koji u svojim statutima insistiraju na tzv. „patriotskoj politici“ u tome neće da učestvuju.

U prilično šturoj najavi prvog sastanka Radne grupe navodi se da ona treba da koordiniše aktivnosti i pruži podršku državnim organima u procesu dijaloga. A i ostali su poverovali da treba da posluže tek kao pokriće i alibi Vučićevoj politici, čemu je doprineo i nespretnom izjavom Marko Đurić, direktor vladine Kancelarije za Kosovo i Metohiju, izjavivši:

„Grupa treba da podrži predsednika Republike i Vladu u jednom od najtežih poslova sa kojima se naša država suočila poslednjih godina. U narednih nekoliko meseci treba da sasluša i sabere mišljenja iz najšireg društvenog spektra o jednoj od najvažnijih tema za nas“, poručio je Đurić.

Ovom ocenom o podršci Vučiću i Vladi Đurić je zamahao crvenom maramom pred očima opozicionih aktera u političkim i društvenim poslovima, pa je njihovo odbijanje da u tome učestvuju bila očekivana reakcija. Malo njih je i pomislilo da učestvuju u takvom dijalogu.

Najsažetija i očekivana reakcija bila je ona koja je usledila od Boška Obradovića, lidera Dveri: „Sve to je medijska predstava i jedno veliko foliranje. U pitanju je lažni dijalog o Kosovu jer dijaloga nema gde treba da ga bude – ni u Skupštini, ni na javnom servisu.“

„Ako je Vlada nešto htela da čuje i da napravi neki rezime, imala je vremena. Sada je za to kasno. Mi smo se zato okupili da uradimo sve kako bismo to zaustavili“, poručio je lider Državotvornog pokreta Slobodan Samardžić.

I iz Samardžićeve nekadašnje stranke DSS-a poručuju da neće učestvovati u, kako kažu, farsu.

„Vučić je pozvao sve da se uključe u dijalog – filateliste, hokejaške klubove Zvezdu i Partizan, nevladine organizacije, udruženja građana, numizmatičare, sve ustanove, pa i decu u vrtiću...“, naveo je DSS u saopštenju.

DOPRINOS DIJALOGU

Ko će onda da učestvuje u tom dijalogu, da li će vlast diskutovati sama sa sobom i šta će biti predlog te Radne grupe koji predsednik Vučić očekuje do marta 2018?, pita se Dušan Janjić, direktor Forum za etničke odnose.

Foto: FoNet

„Ako vam grupu predvode predsednik i potpredsednik jedne stranke, pa naravno da vam je jasno stavljeno do znanja da ne možete preispitivati u tom dijalogu državnu politiku, a onda dijalog gubi smisao. Do marta će biti jasno da li Srbija ide u EU ili ne ide”, kaže Janjić.

Nešto više svetla na politički kontekst dijaloga bacio je Boris Tadić, bivši predsednik Srbije i lider Socijaldemokratske stranke, u autorskom tekstu u NIN-u. On je, između ostalog, napisao:

„Svako učešće u takozvanom unutrašnjem dijalogu služi isključivo Aleksandru Vučiću za kukavičku podelu odgovornosti za Briselski sporazum kojim je Srbija priznala ustavno-pravni sistem nezavisnog Kosova.

Baš kao što pozivom na razgovor novi predsednik pokušava da predstavi sebe kao demokratu, tako tim dijalogom pokušava da prikrije činjenicu da je njegova politika dovela do toga da na tu temu više nema šta da se razgovara”, naveo je Tadić.

Briselskim sporazumom, ukazao je Tadić, Srbija je dala skoro sve, a dobila samo mačku u džaku – Zajednicu srpskih opšti-

na, koja nema veće nadležnosti od nevladine organizacije.

„Ne vidim čemu drugom bi služio taj dijalog i oko čega traži konsenzus kada nije ni izneo jasan plan”, naveo je Tadić.

Ima i onih koji ne vide baš u svemu podvalu Aleksandra Vučića (Vuk Drašković, Čedomir Jovanović, Nenad Čanak...), pa pokušavaju da daju neki konkretan doprinos dijalogu.

Mogućnost da se dođe do, kako se to kaže, „obostrano prihvatljivog rešenja” nije u potpunosti u srpskim rukama. Situacija se intenzivira. Međunarodni faktor je verovatno premoren od slabih pomaka i u onome što je već dogovoreno, politički život Albanaca na Kosovu je turbulentan i Haradinajeva vlada održava se glasovima Srpske liste. Sve su to teme vredne dijaloga i pokušaja da se u otvorenoj raspravi dođe do nekakvih rešenja.

Naša namera nije da dubimo rovove već da pokušamo da sve kontroverze oko kosovske politike učinimo dostupnim javnosti.

DRAGOLJUB ŽARKOVIĆ

Godina koju je pojeo Aleksandar Vučić

Mada je spisak zahteva demonstranata posle predsedničkih izbora bio podugačak, mada se spontanost isprečila pred njih kao ozbiljnija prepreka, protesti protiv diktature bi, u slučaju da biramo politički događaj godine, svakako bili u najužem izboru. Zato što su baš njihove mane, dugačak spisak zahteva i spontanost, istovremeno bile i njihove glavne vrline

Bila je izborna, po kalendaru. Počela je s kampanjom i završila se s kampanjom, baš kao što je i sve između bila kampanja za predsedničke, beogradske, lokalne i parlamentarne izbore u Srbiji. Svejedno jesu li po kalendaru ili po Aleksandru Vučiću, samo kad on odluči o njima. I to bi bio taj tekst od cele četiri rečenice o godini koju je pojeo Aleksandar Vučić da poneki skandal, afera, javna nabavka, protesti ili scene u Skupštini ne izbiju ispod sveže polepljenih plakata sa Vučićevim likom.

TRI JANUARSKA SKANDALA

Hit meseca januara bio je išarani voz srpske železnice koji je iz Beograda 14. januara krenuo za Kosovsku Mitrovicu. U to se vreme još nije znalo hoće li Aleksandar Vučić biti kandidat za predsednika, ali se nekako osnovano sumnjalo jer su akcije Tomislava Nikolića za drugi mandat vrtoglavo padale. Ukratko, tadašnji premijer Vučić tvrdio je da uopšte i nije znao kako izgleda voz koji je spolja bio ispisan parolom „Kosovo je Srbija“ na različitim jezicima, a iznutra ukrašen slikama čuvenih fresaka kosovskih manastira pod zaštitom Uneska. Malo ko je Vučiću poverovao da, dok se spremao za otvaranje mumbajske berze (bio je u Indiji od 9. do 13. januara), nije znao za državne poslove Marka Đurića (Kancelarija za KiM). Pride, zvanični Beograd tih dana zahteva od Francuske da mu izruči Ramuša Haradinaja, uhapšenog 4. januara po međunarodnoj poternici koju je Srbija raspisala još 2006. zbog sumnje da je počinio ratne zločine 1998. i 1999. godine. A u Prištini se protestuje zbog hapšenja Haradinaja. Na vezi Beograda i Prištine,

PROTESTI POSLE PREDSEDNIČKIH IZBORA: Ugasnula iskra pobune

dakle, sve napeto ko mider, Francuzi puštaju Haradinaja 12. januara, a Srbi voz dva dana kasnije. Iz Prištine stižu upozorenja da je voz srpska provokacija i da na teritoriju Kosova – neće ući. Na kraju je Vučić ipak dobio aplauz. Federika Mogerini i Johanes Han čestitali su mu jer je sprečio sukob Srba i Albanaca zaustavivši voz u Raškoj i vrativši ga za Beograd.

Napeto je bilo i u Beogradu. Velimir Ilić je (pošto je shvatio da neće od Vučića dobiti „Koridore Srbije“) na konferenciji za novinare obelodanio fotografiju Zlatibora Lončara, ministra zdravlja, u zagrljaju sa Dušanom Spasojevićem, vođom Zemunskog klana koji je ubijen 2003. u akciji „Sablja“. Vučić je morao da pravda svog ministra. O vezama aktuelnog ministra

zdravlja sa jednim od najbrutalnijih mafijaša u regionu javnost je imala prilike da bude informisana još 2004. tokom suđenja za ubistvo srpskog premijera. Navodno, kao saradnik Klana Lončar je pomagao u likvidaciji mafijaša, neprijatelja „zemunaca“ koji su, još živi, dovoženi u Urgentni centar na intervenciju, i kao nagradu za usluge dobio je stan na Novom Beogradu.

Još jedan skandal iz sfere kriminala potresao je Nemanjinu 11 u januaru. Naime, u blizini Kraljeva je uhapšen Marko Jablanović sa 2,8 kg skanka u službenom vozilu Vlade Srbije, tačnije automobilu Ministarstva za rad, boračka i socijalna pitanja. Marko je rođeni brat Aleksandra Jablanovića, državnog sekretara

A SAD ADIO: Novi i stari predsednik Srbije – A. Vučić i T. Nikolić

u ministarstvu koje je tada vodio Aleksandar Vulin. Ministar Vulin je prvo rekao da je sve „brutalna laž“, posle je priznao da se ipak tako dogodilo. Aleksandar Jablanović, čovek od velikog Vulinovog poverenja, ubrzo potom je podneo neopozivu ostavku.

SRETENJE

Prvih dana februara, u iščekivanju da Aleksandar Vučić obznani svoju kandidaturu za predsednika Srbije, saznajemo za još jedan skandal. Vojni sindikat Srbije podnosi krivičnu prijavu protiv visokih oficira VS, osumnjičenih da su „licima iz kriminogene sredine, javnosti poznatim kao Vučko, Sale Mutavi i Velja Nevolja, kao i drugim licima koji nisu pripadnici

Vojske Srbije, omogućili da u vanredno vreme koriste streljiste, naoružanje i municiju Vojske Srbije kako bi uvežbavali gađanja iz vatrenog oružja“. U saopštenju VSS navodi se da su osumnjičeni „zloupotrebljavajući svoj službeni položaj (...) pribavili protivpravnu imovinsku korist u iznosu većem od milion dinara“. „Javnosti poznati“ Vučko, Sale Mutavi i Velja Nevolja su redom: Vučko – Nenad Vučković, pripadnik Žandarmerije čije su se inkriminišuće fotografije sa Mutavim i Nevoljom pojavile u medijima, Sale Mutavi – kasnije ubijeni Aleksandar Stanković, osuđivani narko-diler u javnosti poznatiji kao jedan od vođa navijača Partizana i Velja Nevolja – Veljko Belivuk, i on vođa navijača, uhapšen kao osumnjičen

da je učestvovao u ubistvu Vlastimira Miloševića, čije je telo pronađeno na tramvajskim šinama u Ulici kraljice Marije u centru Beograda.

Vučić je konačno priznao da hoće da bude predsednik države (14. februar) i teatralno pribavio podršku stranke, pa se konačno razišao sa Tomislavom Nikolićem. U stvari, izgledalo je kao da se to dogodilo mnogo ranije, ali tadašnji predsednik to nije hteo da shvati, izgledalo je – do poslednjeg trenutka. Nikolić je na predsedničkoj funkciji bio do 31. maja, a od tada je u penziji, ali i na čelu Nacionalnog saveta za saradnju sa Rusijom i Kinom.

MARTOVSKI KUNIĆ

Zvanična kampanja je počela blokadom parlamenta. Maja Gojković, predsednica Skupštine, po nalogu premijera Aleksandra Vučića – suspendovala je rad parlamenta. Tačnije, pozivajući se na mogućnost određivanja pauze predviđene Poslovnikom Narodne skupštine, nakon pola sata okončala je prvu sednicu prolećnog zasedanja parlamenta kako bi se sačuvali „stabilnost Srbije, dostojanstvo parlamenta i demokratija“. Opozicioni lideri su tvrdili da je time izvršen državni udar. Bilo je jasno da je iz Vlade Srbije direktno miniran parlament za potrebe kampanje jednog kandidata.

Tih se dana nije moglo ni čuti ni pročitati, sem na Internetu i u nekoliko preostalih medija koji nisu pod uticajem Vučićevog režima, kako se dogodilo visokoj predstavnici EU Federiki Mogerini da učestvuje u predizbornoj areni srpskog parlamenta, čiji je rad prethodno suspendovao premijer, niti zašto Evropski parlament misli da bi Rezolucijom o Srbiji (u kojoj se od Beograda tražilo hitno rešavanje slučaja Savamala) bio narušen demokratski izborni proces, pa su odlučili da Rezoluciju usvoje posle predsedničkih izbora. Teško da je u tom trenutku bilo poznato da se još negde u Evropi dogodilo da je neko s pozicija predsednika vlade bio u kampanji za predsednika republike zloupotrebljavajući sve resurse vlade, i pritom imao značajnu pomoć međunarodne zajednice. Ovaj tekst je prostorno ograničen, pa nema mesta za detalje kao što je onaj da je u Smederevu otkazan koncert Vlade Georgijeva zato što se usudio da javno podrži drugog

predsedničkog kandidata. Fabulozna je bila potreba premijera-predsedničkog kandidata da se obračuna i s pevačem i s građanima koji su protestovali na Trgu u Smederevu i objasni da je sve to bilo zato što Georgijevu „karte ne idu najbolje“.

IZBORI, PROTESTI I BATA GAŠIĆ

U makar jednoj stvari su izbori za predsednika države održani 2. aprila bili pravedni: ako je opozicija pristala na medijski mrak i tabloidni linč, na blokadu parlamenta, na to da je Aleksandar Vučić s premijerskog mesta učestvovao u predsedničkoj kampanji, ako je opozicija pristala na uprezanje većine medija i svih državnih resursa u kampanju jednog kandidata (uključujući i REM i RIK), SNS trojke u džipovima, javnu tajnu o fotografisanju glasačkih listića i ostalim „bugarskim vozovima“, ako su, ukratko, opozicioni kandidati pristali na to da budu pozorišna kulisa za Vučićevu predstavu o višestranačkim izborima, onda su i oni i njihovi glasači morali da pretpostave i da rezultat glasanja nije mogao biti drugačiji, bez naknadnih priča o propuštenim šansama i izneverenim očekivanjima. I da prihvate taj rezultat jer su učestvovali na takvim izborima. Aleksandar Vučić je osvojio 55 odsto glasova, Saša Janković 16,36%, Beli Preletačević 9,43%, Vuk Jeremić 5,65%, a Vojislav Šešelj 4,51 odsto glasova.

Po završenim izborima, 3. aprila, počeli su studentski i građanski protesti protiv diktature. Ti ljudi nisu pristali ni na šta od navedenog i zato su izašli na ulice Beograda, Novog Sada, Niša i Smedereva, Čačka, Kragujevca. Mada vlast u to nije verovala, mogli smo saznati da su se organizovali spontano preko Fejsbuka. Mada je spisak zahteva demonstranata bio podugačak, a spontanost se isprečila pred njih kao ozbiljnija prepreka, protesti protiv diktature bi, u slučaju da bismo politički događaj godine, svakako bili u najužem izboru, zato što su baš njihove mane, dugačak spisak zahteva i spontanost, istovremeno bile i njihove glavne vrline. Odavno se u Srbiji nije dogodila iskra sveopšte pobune koja se osetila na ovim protestima, i to je njihov najveći kapital.

U maju je hit meseca svakako bila Vučićeva odluka da za direktora BIA postavi

Bratislava Gašića, potpredsednika SNS, autora skandaloznog obraćanja jednoj novinarki: „Volim novinarke koje ovako lako kleknu.“

DVE INAUGURACIJE, ALI BEZ STERIJE

Aleksandar Vučić je 31. maja na svečanoj ceremoniji u Domu Narodne skupštine preuzeo dužnost i položio zakletvu, na Ustavu Srbije ispod kojeg je stajalo Miroslavljevo jevanđelje, što se u našim prezidencijalnim zakletvama ranije nikad nije dogodilo. Za tu priliku je posebno štampan i uvezan primerak Ustava Srbije, ceremonija je podrazumevala i predaju državnog pečata i raport načelnika Generalštaba Ljubiše Dikovića. Posle ceremonije u Skupštini, na Andrićevom vencu je ispred zgrade Predsedništva upriličena vojna parada. Ali, ispred Narodne skupštine se dogodilo i nekoliko incidenata, bilo je učesnika skupa koji su maltretirali novinare i građane koji su pratili Vučićevu polaganje zakletve i udaljavali ih sa skupa. Policajci koji su tu bili baš da obezbede skup, nisu ni pokušali da spreče očigledno nasilje. Tek kada su posle dve nedelje mediji objavili fotografije krupnih muškaraca koji su novinare i građane držeći za ruke ili stegnute „kraginom“ udaljavali sa skupa, a Prvo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu uzelo izjave od maltretiranih novinara i od policije zatražilo da što pre identifikuje napadače, objavio se i MUP. Najavili su da će izveštaj dostaviti tužilaštvu u najkraćem roku. Slučaj je, međutim, zapeo negde između tužilaštva i policije, i nikada ništa nismo saznali o neobičnoj privatnoj policiji koja je svojim metodama obezbedila skup naprednjaka.

Svečana inauguracija na kojoj je bilo, kako se govorilo, 5000 gostiju održana je u Palati Srbija, a o „raskošnom“ prijemu kojem će prisustvovati lideri i zvaničnici zemalja regiona, Evrope i sveta danima se raspravljalo.

Još jedan događaj između polaganja zakletve i inauguracije obeležio je mesec jun – na 62. Sterijinom pozorju u Novom Sadu, zvanični žiri odlučio je da ne dodeli nijednu nagradu. Jedan deo zainteresovane javnosti se pitao da li je ovakva odluka, prema obrazloženju žirija, stvarno bila pokušaj da se srpska kultura otrgne od za umetnost ubistvene osrednjosti, ili

su, ponovo, politički razlozi po sredi, sprečavanje da nagrada dođe u ruke onima koji javno kritikuju vlast u Srbiji?

Skupština Srbije je odmah posle inauguracije nastavila da se bavi izborom nove vlade. Aleksandar Vulin imenovan je za ministra odbrane, nova premijerka Ana Brnabić postala je ubrzo prepoznatljiva po svojim izjavama, poput one da je štrajk radnika fabrike „Fijat Krajsler automobili“ – politički motivisan.

U julu su, u nedelju dana, ubijene dve žene i jedno dete: Olga Lovrić, Maja Đorđević i njen sin Mihailo (4). Obe žene su ubili bivši supružnici ispred centara za socijalni rad, a Mihailov otac je pred majku bacio na asfalt svog sina bez svesti, a potom je ženu usmrtio nožem. Porodično nasilje je, makar tog trenutka, prestalo da bude samo izolovani slučaj crne hronike i postalo društveni problem za koji je odgovorna država. Postavljeno je pitanje odgovornosti institucija koje prave propuste. Obe žrtve su više puta tražile pomoć od sistema – policije, tužilaštva, sudova, centara za socijalni rad, ali očigledno nisu dobile ni adekvatnu pomoć ni zaštitu, pa su njihovi grobovi danas slika i prilika zemlje nefunkcionalnih i razvaljenih institucija u kojoj živimo.

ANI BDP I „TETKA“, A „VRANJSKIM“ KATANAC

Tih dana jula je, međutim, Aleksandar Vučić promovisao „unutrašnji dijalog“, svoj „letnji politički hit“, kako je to negde napisao poslanik Đorđe Vukadinović, pa je sve drugo gurnuto u stranu kao manje važno. U autorskom tekstu u „Blicu“ od 24. jula definisao je svoju predsedničku misiju, zato što je svoju omiljenu bajku „rast BDP-a“ prepustio Ani Brnabić. U tekstu „Zašto nam je potreban unutrašnji dijalog o Kosovu“ objašnjava

**SLIKE IZ MLADOSTI
MINISTRA ZDRAVLJA:
Dušan Spasojević,
vođa zemunskog klana,
i Zlatibor Lončar**

da on ima rešenje, ali da ne želi da preuzme odgovornost za konačni status Kosova, dok je u intervjuu za „Alo“ nekoliko meseci kasnije kuražniji. Vučić tu ambiciozno sebe delegira kao onog koji će, nada se, „imati dovoljno snage i znanja da posle više vekova reši kosovski čvor“. Namere su u delu patriotske javnosti odgonetnute dosta brzo. Episkop raško-prizrenski u egzilu Artemije rekao je da je Vučićeva osnovna postavka da je spas Srbije u žrtvovanju Kosova.

Za sve to vreme, jedna od najvažnijih tema i režimsko-tabloidnih kalkulacija, koja ne jenjava od završetka predsedničkih izbora, jeste hoće li vanredni parlamentarni izbori biti spojeni sa redovnim beogradskim; ni kampanja, redovno stanje ove vlasti, ne jenjava uz tu temu.

Predsednika Vučića nije mnogo uznemirila ni poslednja, septembarska afera „tetka iz Kanade“ jednog od njegovih omiljenih ministara i saboraca – Aleksandra Vulina. Ne samo zato što više nije predsednik vlade, pa ne mora da odgovara za baš svaki pasjaluk iz Nemanjine 11, nego i zato što je, s godinama vlasti, pokazao da je imun na afere svojih najlojalnijih ljudi i nema ama baš nikakav problem sa njima. KRIK (Mreža za istraživanje kriminala i korupcije) objavio je kako je Vulin Agenciji za borbu protiv korupcije rekao da je novac za stan u Beogradu vredan nešto više od 200.000 evra dobio od ženine tetke koja živi u Kanadi. Slučaj je prosleđen Tužilaštvu za organizovani kriminal koje nije uspeo da dokaže da je Vulin počinio krivično delo. Vulin je KRIK-u, pak, objasnio da je novac unosio u zemlju na rate, devet po devet hiljada. Svi su se, čini se, zabavili i nasmejali, pa i predsednik lično. I njemu se dogodilo da se malo opusti, pa je priznao kako je pitao brata Vulina: „Gde se seti tetke?“ I opet su svi nastavili

da se kikoću, kao nema veze.

Sva beda srpskog društva je još jednom bila ogoljena. Nedeljnik „Vranjske“ ugašen je posle 23 godine postojanja, a direktor i glavni i odgovorni urednik ovih novina Vukašin Obradović odlučio je da otpočne štrajk glađu. Za ono što se dogodilo „Vranjskim“ odgovorna je vlast koja je podelila medije na podobne i nepodobne, koja podobnima ne dozvoljava da propadnu i daje im novac i na predviđene i na potpuno nepredviđene načine, dok nepodobne čizmom šutira niz liticu. Premijerka Brnabić se izvinila da nije najpozvaniji da priča o tome.

KOSOVSKI IZBORI I SPOMENIK ĐINĐIĆU

Samo je Aleksandru Vučiću, koji ima usavršene izborne metode ubeđivanja u Kosovskoj Mitrovici isto kao i u Rakovici, moglo poći za rukom da ubedi Srbe sa Kosova da 22. oktobra glasaju za one (Srpsku listu) koji su dva meseca pre toga podržali za premijera Kosova čoveka sa poternice, bivšeg komandanta OVK – Ramuša Haradinaja. I da skandiraju uz to: „Aco, Srbine!“ Srbi su u istoj godini kad je Interpol po nalogu Beograda uhapsio Ramuša Haradinaja ušli u njegovu vladu i institucije (ne)priznate Republike Kosovo, prihvativši da rade po kosovskom zakonodavstvu i Ustavu, a 40 sudija i 13 tužilaca položili su zakletvu u kancelariji kosovskog predsednika Hašima Tačija. Kome sad nije jasno čemu je poslužio januarski šinobus oslikan freskama, neka sedne. Jedan.

Skoro istovremeno, 21. oktobra, na međunarodnom konkursu za idejno rešenje spomen-obeležja Zoranu Đinđiću izabrana je skulptura – izvijena strela koja je u jednom delu nepovratno prekinuta, ali nezaustavljivo leti u visine. Autor

prvonagrađene skulpture je Mrđan Bajić. Skulptura je izazvala polemiku da li će to biti spomenik Zoranu Đinđiću ili spomenik Aleksandru Vučiću, za života.

Prvu polovinu decembra pamtićemo po mučnim slikama okrvavljenih huligana sa derbija Partizan-Zvezda. Učešće najamnika iz Hrvatske u haosu prebrzo je zaodenuto u plašt međunarodne zavere protiv države i Vučića lično.

Opozicija se poslednjih meseci 2017. provetravala, prestrojavala i odmeravala snage. Drugoplasirani na predsedničkim izborima Saša Janković se pred kraj leta pozdravio sa Demokratskom strankom, koja ga je na izborima podržala. I poslednjih dana decembra deluje da su iz Pokreta slobodnih građana otišli svi koji su to želeli, te da je odluka Dragana Đilasa da uđe u trku za gradonačelnika Beograda na trenutak zaustavila osipanje u PSG-u koji se za Đilasa uhvatio kao proletoš za DS, pa kako bude. Vuk Jeremić je takođe stao u kolonu koju predvodi Đilas. DS je u četiri opštine 24. decembra napravio dobar rezultat na lokalnim izborima uprkos nefer i nedemokratskim izbornim uslovima na koje su pristali, pretnjama, ucenama i zastrašivanjima – prepoznatljivom folkloru svih Vučićevih izbora. U Negotinu su osvojili skoro 20 odsto, 14 odsto u Mionici, u Kostolcu 12, a više od 8 odsto u Pećincima, i kažu da bi rezultat bio i bolji da izbore nisu bojkotovali Saša Janković i Vuk Jeremić.

U podnošenju godišnjeg izveštaja naciji, dan posle ubedljive pobede u četiri opštine, predsednik Aleksandar Vučić je rekao da ga je pozdravio Ratko Mladić, osuđen u Haškom tribunalu na doživotnu robiju.

Ijelka od 83.000 evra u Knez Mihailovoj. Sad Srbija može mirno da spava. ¶

ZORA DRČELIĆ

O ČEMU GOVORI PRIČAMO O JU

„Ma iz kojih pozicija i ma s kakvim namerama razmišljamo o Jugoslaviji, neizbežan je zaključak da je ona, u oba svoja života, bila okvir za emancipaciju i modernizaciju svih jugoslovenskih naroda i da su se u okviru nje konstituisale buduće republike, danas države, kao i da su najveći uzleti svih pojedinačnih naroda ostvareni upravo u toj zemlji. Kako kaže Mari Žanin Čalić, Jugoslavija je bila najozbiljniji modernistički poduhvat na ovim prostorima, a sve što se dešavalo od kraja osamdesetih i što se dešava i danas, u svojoj suštini je antimodernističko i vraća nas čitav vek unazad“

U decembru 2018. navršice se sto godina od nastanka Jugoslavije. Da li će, tko i kako taj jubilej obilježiti? Zašto Jugoslavija nije bila vještačka tvorevina, šta su njeni najveći dometi, a šta slabosti i kakve je tragove iza sebe ostavila? O ovim i drugim pitanjima vezanim za zemlju koje više nema, govori historičarka Radina Vučetić, docentkinja na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta u Beogradu, autorica knjiga *Koka-kola socijalizam* i *Monopol na istinu*.

„VREME“: Pred balkanske ratove Srbija i Crna Gora bile su nezavisne države, Makedonija i Kosovo u sastavu Turske, a Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina u Austro-ugarskoj. Šta su tada ove zemlje predstavljale u globalnim okvirima i možemo li povući paralelu sa njihovim današnjim međunarodnim položajem?

RADINA VUČETIĆ: Same ili u okviru velikih carstava, na njihovim rubovima, ove države nisu bile važni činioci ni evropske, a kamoli svetske politike. Imale su status provincije – i bukvalno i u dubljem značenju. Tek sa Jugoslavijom, svakoj od njih rastao je značaj. Nastala je relativno velika država na Balkanu i u Evropi – veća od svih svojih suseda, sem od Italije i naročito ako govorimo o drugoj Jugoslaviji, zemlja za koju se znalo u celom svetu. Vidna na mapi, ona je bila još vidnija po svojim vrednostima u raznim oblastima. Gde su danas sve države nastale posle raspada te i takve Jugoslavije? Kako ja imam običaj da kažem, od jedne smislene nastao je veliki broj besmislenih država, ma kako to strašno zvučalo. Ali čak i one države koje su u Evropskoj uniji danas u svetskim okvirima malo znače i malo toga važnog predstavljaju, pa dolazi do situacija da i neko ko mora da se razume u

PRIMO KAD JUGOSLAVIJI

Fotografije: Milovan Milenković

politiku i Balkan, kao Serž Bramerc, može da izjavi da je Kolinda Grabar Kitarović predsednica Srbije. Ili, kada vas u inostranstvu pitaju odakle ste pa kažete iz Srbije, često usledi ono pitanje „da li je tamo hladno“, jer misle da je Srbija Sibir. Sve ove novonastale zemlje, nažalost, i dalje su svetu prepoznatljive prvenstveno kao poprišta krvavih ratova devedesetih ili, ako ćemo gledati s pozitivnije strane, po dobrim sportistima i sportskim reprezentacijama. A kada već spominjem sport, ako su nam tako jake pojedinačne državne reprezentacije, kakve bi tek bile reprezentacije Jugoslavije, da ta država još postoji?

Što za jugoslavenske narode predstavlja ideja ujedinjenja?

Ma iz kojih pozicija i ma s kakvim namerama razmišljamo o Jugoslaviji, neizbežan je zaključak da je ona, u oba svoja života, bila okvir za emancipaciju i modernizaciju svih jugoslovenskih naroda i da su se u okviru nje konstituisale buduće republike, danas države, kao i da su najveći uzleti svih pojedinačnih naroda ostvareni upravo u toj zemlji. Kako kaže Mari Žanin Čalić, Jugoslavija je bila najozbiljniji modernistički poduhvat na ovim prostorima, a sve što se dešavalo od kraja osamdesetih i što se dešava i danas, u svojoj suštini je antimodernističko i vraća nas čitav vek unazad. Taj povratak u uske nacionalne zabrane, sve je to neki mračni 19. vek i u totalnoj je suprotnosti svemu onome što smo imali u obe Jugoslavije. Stepenicama za penjanje mi smo, uz nesporna penjanja, na kraju sišli takoreći na dno – zapravo, niz njih smo se sunovratili. Svi narodi koji su činili Jugoslaviju upravo su u njoj doživeli svoj istorijski i civilizacijski maksimum. S druge strane, ako pratimo poglede na Jugoslaviju iz novih država nastalih po njenom slomu, u njima se uglavnom negira sve pozitivno što je ujedinjenje donelo i uglavnom se stvaranje Jugoslavije pominje kao nekakvo „rešenje iz nužde“, međuprostor do novih samostalnih država. Zajednički život, svedeno da li viđen kao potreba ili kao nužda, bio je opterećen mnogim suprotnostima od kojih je najveći problem bio konstantno nerešavanje nacionalnog pitanja i pitanja (ne) ravnopravnosti država koje su se ujedinjavale u Kraljevinu Jugoslaviju i kasni-

je činile socijalističku Jugoslaviju. Stalni sukob centralističkog i federalističkog koncepta i suštinska nemogućnost pravog dijaloga ostavili su ova pitanja nerešenim u obe Jugoslavije. Paralelno sa ekonomskim i kulturnim uzletima još od prvog, Vidovdansko ustava, Jugoslavijom je praktično dominirao centralističko-unitaristički koncept i na njemu se stalno sve lomilo dok se, na kraju, nije i slomilo. Međutim, ako se uporede značajna emancipacija svih naroda i njihov izlazak na međunarodnu scenu sa stalnim sukobima unutar nje, postavlja se pitanje da li je kolaps te države bio neminovan. Mislim da nije. Antagonizama je uvek bilo, ali tamo gde postoje prilike da se kroz zajedničke uspehe postižu i pojedinačni, da s napretkom celine napreduju i njeni delovi – što je u Jugoslaviji postojalo – antagonizmi i ne moraju da predstavljaju neku veću prepreku uspesima. Podižući sebe, ekonomski i kulturno, Jugoslavija je podizala i sve svoje delove i tako je postavljala, u mnogo čemu, temelje u svim oblastima u danas samostalnim, iz nje nastalim, državama. Mnogo toga srpskog, hrvatskog, bošnjačkog, slovenačkog, makedonskog, crnogorskog, albanskog, čak i u materijalnom smislu, jugoslovensko je. I famozna „sukcesija“ to potvrđuje. Posvađana deca dele ono što su im ostavili roditelji kojih su se odrekli. Investirajući u sebe – figurativno ali i bukvalno – Jugoslavija je investirala i u Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju. Tragovi toga postoje i ostaju. Sve u svemu, ideja ujedinjenja nije bila samo državotvorna ideja. Bila je mnogo više od toga, te je otuda ostavila mnogo toga što živi i što će živeti ne samo na sentimentalnom i emotivnom planu.

Koliko je stvaranje obje Jugoslavije plod autentične želje njenih naroda, a koliko posledica sklopa međunarodnih odnosa, to jest smije li se o Jugoslaviji govoriti kao o vještačkoj tvorevini?

Nikako se ni o prvoj, ni o drugoj Jugoslaviji ne može govoriti kao o veštačkim tvorevinama. Stvari nikad nisu toliko jednostavne, a upravo je teza o Jugoslaviji kao veštačkoj tvorevini služila da se negira ono što je bila realnost – a to je želja naroda za ujedinjenjem. Ta teza u potpu-

■ **„Danas se Tito negira na milion načina, ali njegova uloga u svetskoj politici je zaista bila izuzetna. Prolazila sam kroz arhivsku građu mnogih ključnih događaja, od sukoba na Bliskom istoku do invazije Čehoslovačke – imate situaciju da američki predsednici i svetski lideri pišu Titu i pitaju ga za mišljenje, traže da posreduje“**

nosti briše sve ono što je postojalo kao vidljivo od druge polovine 19. veka i čiji tragovi sežu mnogo dalje u prošlost. Tragovi želje za ujedinjenjem mogu se videti ne samo u političkim idejama nego i u svakodnevicu, u kulturnom životu, što je, za Srbiju, istraživala moja koleginica Dubravka Stojanović. Ona je ukazala na prve pozorišne susrete Zagreba i Beograda još 1841; oni se intenziviraju od šezdesetih godina 19. veka, a početkom 20. veka se održavaju i Prva jugoslovenska izložba, Prvi kongres južnoslovenske omladine, Prvi kongres južnoslovenskih pisaca, letuje se u Abaciji i Fjumi (Rijeka), a u leto 1910, kao sada za Novu godinu, u posetu Beogradu dolazi grupa Slovenaca. Nije se, dakle, ta Jugoslavija 1918. desila slučajno, stihijski i kao plod svetske politike, nego kao rezultat težnji ljudi sa ovih prostora. Ali, mi smo skloni teorijama zavere, ne samo kada je nastanak Jugoslavije u pitanju nego i njen raspad, prebacujući odgovornost na nekog drugog, a ne tragajući za suštinskim problemima koji su postojali u obe Jugoslavije i koji su vodili njenom raspadu. Činjenica je da je jugoslovenska ideja zahvatala političke i intelektualne krugove u skoro svim nacionalnim sredinama. Zato se nikako ne može govoriti o „versajskoj Jugoslaviji“, ili o Jugoslaviji kao veštačkoj tvorevini, mada je međunarodni faktor takođe igrao određenu, ali nikako presudnu ulogu u njenom stvaranju.

Nijedna ulica u Beogradu ne nosi ime kralja Aleksandra Karađorđevića. Za razliku od Nikolaja II, on nema ni spomenik u glavnom gradu Srbije. Da li je u tome određenu ulogu odigrala i činjenica da se nalazio na čelu prve Jugoslavije, to jest njegova politika integralnog jugoslovenstva?

U Beogradu postoje samo biste Aleksandra Karađorđevića na ulazu u Arhiv Jugoslavije i u holu Doma Vojske Srbije. Pitanje zašto nema spomenika kralju Aleksandru zaista je interesantno i važno i na njega postoji više mogućih odgovora. Jedan od njih je da su godine posle ubistva kralja Aleksandra bile turbulentne godine velikih tenzija i da je to period udaljavanja od Francuske i liberalnih demokratija. I odustajanje od integralnog jugoslovenstva moglo je da bude jedan od razloga... Posle ubistva, kralj Aleksandar je nesumnjivo ostao prisutan u javnosti, ali se ta javnost menjala i nije više bilo političke opcije koja bi stala iza njegove politike. S druge strane, treba imati u vidu da je, ako govorimo o ubijenim vladarima, makar kod nas potrebno da prođe neko vreme da bi ti spomenici bili podignuti. Knez Mihailo je ubijen 1868, a spomenik mu je podignut 1882, dakle 14 godina kasnije. Isto je i sa Zoranom Đinđićem, koji je ubijen 2003, a priča o spomeniku se aktuelizuje tek sada. Kod spomenika je, pored toga kome se podiže,

važno i ko ga podiže, tako da se nadam da spomenik Zoranu Đinđiću ipak neće biti podignut u ovim okolnostima. Nadam se i da će Mrđan Bajić i Biljana Srbljanović, koje izuzetno cenim, ipak još promisliti o tome šta sve podizanje jednog takvog spomenika nosi sa sobom i da li im je potrebno da učestvuju u pranju biografije Aleksandra Vučića. Nesporno je da je podizanje spomenika Zoranu Đinđiću opšte dobro s istorijskim dimenzijama, a svemu spornom oko toga, od estetike do politike, meru će odrediti javnost i vreme. Što se pak tiče spomenika kralju Aleksandru Karađorđeviću u našem dobu, izgleda da on tek danas nije nikom potreban, jer ideologija jugoslovenstva i svega onog što je predstavljao očigledno za nas nema nikakvog značaja, pred naletom raznih ruskih careva i horista – ili azerbejdžanskih diktatora. Ima tu i šireg i dubljeg „našeg“, čak do bizarnosti.

Koliko je Tito preuzeo i nastavio dijelove Aleksandrove vanjske politike kada je riječ o Balkanu i Evropi u prvim godinama nakon Drugog svjetskog rata?

Ja ipak ne bih poredila Aleksandrovu i Titovu spoljnu politiku: svet posle 1945. u hladnoratovskim okolnostima bio je sasvim drugačiji. Možda ima neke sličnosti u svesti o važnosti regionalnih kontakata i saveza koji bi predstavljali branu od mnogo jačih neprijatelja. Za kralja Aleksandra je to bila Mala Antanta, a

za Tita ideja o Balkanskom paktu. Ipak, radi se o potpuno drugačijim situacijama i istorijskim trenucima, a ono što donekle povezuje spoljnu politiku Aleksandra i Tita svakako je opšte mesto da je politika veština mogućeg i da su se oni, ni manje ni više od evropskih i svetskih vođa, toga i držali.

Aleksandar i Tito bili su vrhovni komandanti, ratni pobjednici, šefovi tek formirane, odnosno obnovljene Jugoslavije. Mogu li se uporediti po političkom i ličnom stilu?

Takve paralele su nezahvalne jer imamo monarha i predsednika socijalističke republike i dve, u mnogo čemu, različite države. Zanimljivo je, međutim, pratiti stil i kult ličnosti obojice, jer su i jedan i drugi bili snažne ličnosti i neprikosnoveni vladari u svojim državama do smrti. U ta dva različita sistema postojala je slična forma, ali potpuno različita suština. Za „najvećeg sina našeg naroda“ nije proglašavan samo Tito nego i kralj Aleksandar. Nisu samo u socijalističkoj Jugoslaviji ulice ili različite institucije nazivane po Titu, nego za vreme kraljevine i po kralju Aleksandru. I smrti oba vladara (Tita i kralja Aleksandra) takođe su bile povodi za jačanje njihovog kulta. Titov kult ličnosti se često prikazuje kroz njegov rođendan, proslavljan kao Dan mladosti, a i u Kraljevini Jugoslaviji bio je izrazito jak kult rođendana i kralja Aleksandra i prestolonaslednika Petra Karađorđevića. Takvih primera je zaista mnogo, i ta forma koju je komunista Tito preuzeo od jednog kralja služila je da omogućiti lakše preuzimanje vlasti i lakšu legitimaciju novog poretka. Ali mi to, u nekom začetku, imamo i danas, tu idolatriju čiji je predmet prvi čovek u državi bilo da se radi o kralju, predsedniku socijalističke ili premijeru ili predsedniku nazovi demokratske države. Dakle, potpuno je nebitno da li govorimo o nacionalnoj ili višenacionalnoj državi, monarhiji ili republici, komunizmu ili postkomunizmu, jednopartijskoj ili višepartijskoj diktaturi – mi kao da ne možemo bez kulta ličnosti, odnosno bez vođe. To je samo pokazatelj jednog suštinski patrijarhalnog i konzervativnog društva, bez ikakve političke kulture, društva koje traži svog Hrista spasitelja, najčešće kada ni o religiji niti o hrišćanstvu ne zna ništa.

mona

www.mona.rs

»

Što su bile Titove „crvene linije“ u vanjskoj politici i kakvo mjesto u istoriji zauzima njegovo „ne“ Staljinu?

Tito je razlazom sa Sovjetskim Savezom napravio najznačajniji potez u istoriji socijalističke Jugoslavije. Reći „ne“ Staljinu i Sovjetskom Savezu bila je neizbežna hrabrost i, ispostaviće se, Titova naj mudrija odluka. To je jedan fascinantan politički čin koji je opredelio živote ljudi u Jugoslaviji posle 1948, sve do njenog raspada. Jugoslavija je tako ostala zemlja sa socijalističkom ideologijom, ali sa zavidnim slobodama koje ne mogu da se porede sa onim u Istočnom bloku. Drugo, Tito je umeo da proceni hladnoratovsku situaciju i da od Zapada izvuče najveću moguću korist, a u želji da očuva neutralnost Jugoslavije on se istovremeno okrenuo zemljama Trećeg sveta i postao jedan od lidera nesvrstanih, uspevši da sebe uzdigne u političku figuru svetskog formata. Danas se Tito negira na milion načina, ali njegova uloga u svetskoj politici je zaista bila izuzetna. Prolazila sam kroz arhivsku građu mnogih ključnih događaja, od sukoba na Bliskom istoku do invazije Čehoslovačke – imate situaciju da američki predsednici i svetski lideri pišu Titu i pitaju ga za mišljenje, traže da posreduje. Otuda me čudi, naročito od nekih ljudi sa političkim ambicijama, kada lako (dis)kvalifikuju Tita, bez razumevanja njegovog stvarnog značaja u svetskim okvirima koji mu danas priznaje i vodeća svetska istoriografija. Naravno da je njegovo „ne“ Staljinu imalo, uz deklarativne, i svoje prikrivene protivnike do današnjih dana. Duhovita je, u tom smislu, dosetka da su neka politička previranja, pa i Osmosednica, bila i „revanš“ za 1948, a možda je to i više od dosetke. Što se „crvenih linija“ tiče, one uvek postoje, ali mudri i uspešni političari umeju da prepoznaju trenutak i istorijsku potrebu da pomere i te linije. Mesec, dva ili tri, možda čak i samo dan pre Titovog „ne“ Staljinu, podrška Moskvi bila je najčvršća „crvena linija“, a nestala je takoreći u trenu. I De Gol je francusku „crvenu liniju“ – da je Alžir francuski i da će to večno biti – izbrisao preko noći, bolno ali uspešno. Apsolutizacija „crvenih linija“ u politici, kao uostalom i u životu, lepo i principijelno zvuči, ali često dono-

si štetu. To je i Tito, ni prvi ni poslednji u politici, savršeno umeo da prepozna.

Predsjednik Aleksandar Vučić izjavio je dok je bio premijer da je Srbija imala više diplomatskih posjeta, pritom i značajnijih, nego što je Titova Jugoslavija u svojim najboljih pet godina. Pohvalio se kasnije i da je za tri godine uradio koliko i Tito u Jugoslaviji, a sada najavljuje da će 2018. posjetiti petnaest afričkih država. Mogu li se današnji predsjednici samostalnih država na tlu Jugoslavije po bilo čemu usporediti sa Titom?

Niti jedan predsednik bilo koje od samostalnih država na tlu Jugoslavije ni po čemu se ne može porediti sa Titom. Međutim, iz mnogobrojnih postupaka deluje da bi Aleksandar Vučić jako želeo da on bude odgovor na onu dilemu s kraja osamdesetih – „Srbija se sada pita ko će nama da zameni Tita“. U poslednje vreme intenzivno pratim želju našeg predsednika da korača Titovim putem kada je spoljna politika u pitanju. Međutim, on ne razume da ovo vreme nije vreme

■ „Nije se Jugoslavija 1918. desila slučajno, stihijski i kao plod svetske politike, nego kao rezultat težnji ljudi sa ovih prostora“

Hladnog rata, niti da Srbija nije Jugoslavija. Zanimljivo je kako čovek koji je ponikao iz stranke koja je htela da glogovim kocem probada Tita i izbacuje njegov grob iz Kuće cveća, odjednom želi da bude novi Tito. To se vidi iz mnogih njegovih poteza, s tim što mislim da on, za razliku od Tita, nevesto balansira između Rusije i Zapada. Jedan od tih poteza je svakako i afrička turneja. S druge strane, ta njegova stalna prebrojavanja koliko se puta s nekim rukovao, koliko puta je negde bio zaista su smešna jer te brojke same po sebi ne znače ništa. Broje se rezultati diplomatskih poseta, a ne one same. Koliko li se puta Tito rukovao sa Staljinom, ali se broji samo kad mu je „zavrnuo“ ruku. Što se Afrike tiče, to mi je posebno zanimljivo jer se trenutno bavim Titom i Afrikom; baš razmišljam zašto 15 zemalja, kad Aleksandar Vučić u svemu želi da nadmaši Tita, a Tito je, koliko se sećam, ukupno posetio 16 afričkih zemalja. Da je bar rešio da obiđe 17, to bi mi već bilo jasno, pošto bi to zaista bilo „prvi put u istoriji“.

S druge strane, Titovo najduže političko putovanje je bilo 1961, kada je „Galebom“, na „putu mira“ koji je trajao 72 dana, posetio sedam afričkih zemalja. U tom smislu, 15 je svakako više od sedam, samo Vučiću fale i „Galeb“ i neki novi Dobrica Ćosić na tom „Galebu“, ali i Danilo Kiš da nam to opiše, pa da uživamo.

Inače, kako tumačite da je po prošlogodišnjem istraživanju Demostata, Tito „najpopularniji lider u Srbiji“?

Pa i ne iznenađuje me. To je delom vezano za jugonostaliju i titostaliju, ali ne govori toliko o našem odnosu prema prošlosti, koliko o našem odnosu prema sadašnjosti. Ništa ne ulepšava prošlost efektnije od loše sadašnjosti. To, delimično, ima veze i s tim da mi, jednostavno, volimo lidere, vođe i jake autoritarne ličnosti, a s druge strane, ipak postoji svest o tome šta je bila zemlja koju je Tito vodio i koliki je bio njen međunarodni značaj. Postoji, na kraju krajeva, i svest o tome kako se živelo, a živelo se – ako govorimo o životu običnih ljudi koji treba da preguraju mesec od svoje plate,

odu sa decom na more, imaju zagarantovano zdravstveno osiguranje i adekvatnu zdravstvenu negu – sigurno bolje nego što se živi danas. Kako izgleda živeti danas u bilo kojoj bivšoj jugoslovenskoj republici? Ogromna nezaposlenost, niske plate, velika beda i siromaštvo, poluuspela ili neuspela tranzicija, skandalozne privatizacije, namešteni tenderi, otvorene pljačke, korupcija, odsustvo pravne države... U tom smislu, naravno da sećanja i na Jugoslaviju i na Tita bude pomešane emocije, pa tako Tito istovremeno uspeva da bude i ozloglašeni komunistički diktator i najpopularniji lider u Srbiji. Mesta na listama popularnih u bilo čemu, pa i u politici, nisu uvek objektivni prikaz vrednosne skale, ali su uvek snažan otisak „kolektivizacije“ subjektivnog, ponajčešće mešavine trenutnog stanja, ukusa i emocija.

Kad smo kod kolektivnog sjećanja i života u bivšoj Jugoslaviji, šta su to bila njena najveća dostignuća?

Odakle god da se krene, rezultati su u poređenju sa današnjim zaista impresiv-

»

» ni. Ako gledamo spoljnu politiku socijalističke Jugoslavije, jedna relativno mala zemlja imala je međunarodni ugled koji je daleko prevazilazio njenu veličinu. Analiziramo li dalje umetnost, arhitekturu, obrazovanje, nauku, zdravstvo, univerzitet, ekonomiju, izgradnju infrastrukture, videćemo da su tada moćne firme poput Energoprojekta ili Ingre gradile po celom svetu. Svuda je napravljen neverovatan skok koji je neuporediv ne samo sa uslovima naših života danas nego i sa životom u Kraljevini Jugoslaviji, a ona se, za razliku od socijalističke Jugoslavije, po pravilu glorifikuje, idealizuje i romantizuje. Dobijanje stanova od firmi, mogućnost školovanja, neverovatan rast broja pismenih, dobijanje prava glasa za žene i njihova emancipacija, urbanizacija, industrijalizacija – sve se to postizalo neverovatno krupnim koracima u SFRJ. Zahvaljujući sukobu sa Sovjetskim Savezom, i

sama Partija se menjala, demokratizovala, kao i celo društvo. Imali smo neku formu nestranačke, odnosno jednopartijske socijalističke demokratije, sve do početka sedamdesetih, kada se ponovo vraća tvrdi kurs i kada, zapravo, Jugoslavija gubi šansu da kraj komunizma dočeka kao lider, a ne kao gubitnik tranzicije. Naravno, u kolektivnom sećanju nisu ostale samo pozitivne stvari – sećanja neminovno diktiraju, menjaju i preusmeravaju kako način na koji se ta zemlja raspala tako i mnogobrojne probleme koji su bili deo jugoslovenske stvarnosti. Jugoslavija je imala svoja dva lica – politički je to bila zemlja između Istoka i Zapada, to jest i na Istoku i na Zapadu. Na temu svakodnevice i sloboda, bila je to zemlja holivudskih i hladnoratovskih filmova, ali i zabrane filmova Crnog talasa; zemlja avangardnih predstava na BITEF-u, ali i zemlja skidanja pozorišnih predstava sa repertoara jugoslovenskih pozorišta, poput predstave *Kad su cvetale tikve* Dragoslava Mihailovića ili dramâ Aleksandra Popovića; zemlja koja pokazuje slobodu „Plejbojem“ na kioscima, ali i rigidnost zabranama „Studenta“, „Praxisa“, „Naših dana“; zemlja samoposluga po američkom modelu u kojima je moguće kupiti stranu robu, ali i zemlja bonova za brašno, šećer i ulje i restrikcija struje. Na kraju krajeva, bila je to zemlja bratstva i jedinstva, sa krvavim bratoubilačkim ratom na njenom kraju. Ipak, za sagledavanje te socijalističke Jugoslavije, mora se, pre svega, imati u vidu širi istorijski kontekst – to je bila socijalistička zemlja u hladnoratovskom okruženju. Kao takva, zahvaljujući otpadničtvu od Sovjetskog Saveza i otklonu od Istočnog bloka, a nalazeći se izvan „gvozdene zavese“, uspela je da ostvari neverovatan civilizacijski uspon i da za Istok bude izlog Zapada. Jugoslaviju sa svim njenim i pozitivnim i negativnim nasleđem mi danas brišemo iz sećanja. Ako se bilo koji period sopstvene istorije potpuno odbacuje, to predstavlja veliki luksuz, naročito za male države i male narode. Mada se često čuje da nas prošlost određuje, mi našoj prošlosti pristupamo selektivno, zbog dnevnih potreba, po merama dnevnih interesa. Loše posledice perioda komunizma uglavnom su planetarno poznate, ali je zaista mnogo pokazatelja i „dobrih ostataka“ jugoslovenskog

socijalizma. Međutim, kod nas kao da je sve što je valjalo ukinuto ili planski potisnuto u zaborav, dok smo zadržali mnoge negativne strane komunizma – autoritaran način mišljenja, jednoulje, partijsku kontrolu svih oblasti života, valjda srećni što se to više ne zove komunizam, nego demokratija. Menjajući termine – „moralno-politička podobnost“ je danas „stranačka pripadnost“, nedodirljiva „vlast radničke klase“ je nedodirljiva „vlast stranke“... Suštinski, u negativnostima malo šta smo promenili, a nešto od toga „unapredili“.

Kako ocenjujete aktualnu kulturu i umjetnost u odnosu na onu iz Jugoslavije, pogotovo one druge?

Malo je nezahvalna pozicija da ja kao istoričarka ocenjujem aktuelnu kulturu i umetničku scenu – to pre mogu kao građanka. Ali činjenica je da je naša kultura sve više parohijalna i sve manje vidljiva – da ne kažem nevidljiva – u međunarodnim okvirima. Ako se osvrnemo i na Kraljevinu Jugoslaviju i na socijalističku Jugoslaviju, mi smo bili deo evropskih i svetskih kulturnih trendova. Naši su nadrealisti, uglavnom levičari, bili autentični i deo svetskog nadrealističkog pokreta; o njihovim dometima govori i deo stalne postavke Muzeja savremene umetnosti. Meštović je takođe jugoslovenski autor koji je daleko prevazišao jugoslovenske okvire. I jugoslovenski socijalistički modernizam je bio nešto što je služilo za ponos zemlji i prevazilazilo uske, lokalne okvire. Uz to, pošto se bavim i kulturnom diplomatijom, fascinantno je koliko je socijalistička Jugoslavija shvatala značaj kulturne diplomatije i slala ljude iz samog vrha jugoslovenske umetnosti da je predstavljaju u svetu – bilo da se radilo o likovnim umetnicima, autorima Crnog talasa, koji su pritom oštro kritikovali sistem, ili o pozorišnim umetnicima i muzičarima. Zemlji su „smetali“ na unutrašnjem planu Živojin Pavlović, Dušan Makavejev, Aleksandar Petrović, Želimir Žilnik, ali su joj i te kako koristili njihovi međunarodni uspesi. Tamo gde nema ostrašćenosti, a gde ima političke mudrosti, gol se slavi i kada ga postigne neko za koga ne navijamo. Naša država to danas ne ume. To ne znači da nema vrhunskih umetnika, ali nemamo kulturnu politiku i političku toleranciju. Kao građanka, bila sam pora-

žena našim paviljonom na ovogodišnjem Bijenalu u Veneciji. U tom smislu, imam utisak da se sve više zatvaramo i da nam je svet, pa i kada govorimo o aktuelnoj kulturi i umetnosti, sve dalji.

Socijalistička Jugoslavija ostavila je značajnu spomeničku i arhitektonsku zaostavštinu. Kako vam izgledaju „Beograd na vodi“ i najnoviji trend podizanja spomenika – od Borislava Pekića, Nikole Tesle pa do Zorana Đinđića?

Za vreme socijalizma podizani su moderni spomenici – dovoljno je da se osvrnemo na spomenike Bogdana Bogdanovića, Vojina Bakića, Dušana Džamonje i, uopšte, na umetnost socijalističkog modernizma. Time smo se ponosili onda, a trebalo bi i sada. Pogled na spomenike i memorijale vezane za Narodnooslobodilačku borbu i pogled na spomenike caru Nikolaju, Nikoli Tesli, fontane i šedrvane od jeftinog mermera gde im mesto nije, na te šarene sijalice kojima su osvetljene najznačajnije državne institucije – Skupština izgleda kao neki tematski hotel u Las Vegasu – zaista daju vrlo preciznu sliku i o socijalističkoj Jugoslaviji i o današnjoj Srbiji. Od nekadašnjeg socijalističkog modernizma došli smo do nekog naprednjakog socrealizma. Spomenici kao da se podižu samo za one s gipsanim lavovima u dvorištima. Dovoljno je pogledati Novi Beograd, koji je bio čudo modernističke arhitekture i koji se danas u svestu izučava na arhitektonskim fakultetima gde sada između modernih blokova niču crkve, kopije Ravanice i Gračanice, što sebi ne bi trebalo da dozvoli ni najudaljenija i nejnerazvijenija provincija, a kamoli Beograd. U modernim svetskim metropolama ima i katedrale i džamije iz daleke prošlosti, građene u ondašnjem stilu, ali se nove katedrale i džamije grade u duhu arhitektonskih dometa graditeljstva novog doba. Beograd je danas, s tom količinom jeftinog mermera, lošeg betona, šarenih sijalica, umesto u neku novu modernizaciju, ušao u skopljeizaciju... Mnogo će nam vremena biti potrebno, kad se jednom ovo završi, da ga vratimo u neke evropske i svetske tokove.

Često se ističe nedemokratski, autoritarni karakter Jugoslavije, pogotovo one druge. Koliki je on, u kontekstu svog vremena, zaista bio?

O tome bih govorila na primeru cenzure u socijalističkoj Jugoslaviji, kojom sam se bavila u knjizi *Monopol na istinu*, a cenzura je, eto, vrlo zgodna za poređenje sa današnjim trenutkom i za promišljanje autoritarizma. Danas je pogled na cenzuru u socijalističkoj Jugoslaviji gotovo po pravilu revizionistički i Jugoslavija se posmatra isključivo kao represivna zemlja u kojoj nije bilo nikakvih sloboda, a zanemaruju se činjenice koje ukazuju da je, na mnoge teme, tu bilo neverovatnih sloboda za jedno socijalističko društvo, naročito kada se govori o šezdesetim godinama i o umetnosti, medijima, nauci. Vi ste tada imali kritiku postojećeg sistema u štampi, sa univerziteta, u filmovima, na pozorišnim scenama, tribinama... U javnosti je to vreme oštarih debata neistomišljenika, poput tribina u Filozofskom društvu Srbije, ali i u partijskoj „Borbi“; imate ozbiljne kritičke tekstove u „Studentu“, „Praxisu“, „Vidicima“; imate Korčulansku letnju školu i Crni talas... Svuda se bespoštedno kritikuje jugoslovenski sistem. I to ne površinski, već dubinski. Kada je počela da se pojačava cenzura, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, to je već bio znak da vlast gubi legitimitet – tada se beleži i veći broj zabrana i sudskih presuda protiv medija i umetnika. Upravo pojačavanje cenzure, u bilo kom vremenu i sistemu, najviše svedoči da vlast nije sigurna u sebe, a cenzura krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih pokazuje da svaka vlast, u onom slučaju Partija, sama sebi zadaje najveći udarac gušeći slobode, medije i stvaralaštvo. Cenzurisanjem umetnika i različitih neistomišljenika – i to u zemlji koja je od sukoba sa Staljinom imala visok stepen umetničkih i mnogih drugih sloboda i bila otvorena za modernizam i avangardu – Partija je pokazala da u njoj nije bilo snage ni sposobnosti, a izgleda ni volje za nužne promene. Pošto sam se bavila cenzurom u socijalizmu i živela u Miloševićevo vreme, ne mogu se oteti utisku da je sadašnja cenzura, još u sadejstvu sa autocenzurom, mnogo opasnija i perfidnija. I u vreme socijalizma i u vreme Miloševića postojao je prostor za polemiku, a danas se disonantni tonovi gotovo i ne čuju. U jezivim devedesetim, delovali su Radio B92, Studio B, „Utisak nedelje“, „Vreme“, „Naša borba“, opo-

zicioni listovi... Toga danas nema, ukinute su emisije u kojima je moguće kritikovati vlast, mnogi novinari i autori su se povukli ili su otpušteni. Došli smo u situaciju da je naša medijska slika jedan strašan hibrid rijalitija „Veliki brat“ i Orvelovog Velikog brata iz 1984. Jedan po jedan nestaju i poslednji slobodni mediji, tako da je krajnje vreme da se počnemo otvoreno boriti za različite slobode koje nam pripadaju. Od kada cenzura postoji, a postoji u raznim formama takoreći oduvek, najgora je bila tamo gde se u centru moći najglasnije govorilo da cenzure nema, evo, baš kao kod nas.

Što očekujete, kako će biti obilježena stogodišnjica Jugoslavije?

To je jedan važan jubilej, trenutak u kome treba da se ozbiljno bavimo Jugoslavijom – i Kraljevinom Jugoslavijom i socijalističkom Jugoslavijom – ali i raspadom Jugoslavije. Poslednja knjiga o istoriji Jugoslavije naših istoričara je ona Branka Petranovića iz 1988, dok je ta Jugoslavija još postojala. Naša historiografija 30 godina kasnije nije našla za shodno da se bavi tom zemljom, kao ni njenim raspadom. Ulazimo u 2018. a da se ništa od konferencija ne najavljuje, ništa od velikih događaja, ne samo u Srbiji nego, koliko čujem, ni u Sarajevu, ni u Zagrebu. Jedino za šta znam jeste da se u Muzeju Jugoslavije planira izložba o stvaranju Jugoslavije. Ako se sve svede na medije, s obzirom na to kakvi su, plašim se da će to biti još jedna prilika za sve moguće revizionističke poglede na Jugoslaviju, na tvrdnje da je bila tamnica naroda, totalitarna država, da je Tito bio diktator, a da su nam se ratovi, eto tako, u pasivu, desili. Zato se plašim da će obeležavanje stogodišnjice proteći više u nekritičkom i revizionističkom sagledavanju te države i jugoslovenske ideje, umesto u njihovom dubinskom promišljanju, utemeljenom na ozbiljnim istraživanjima. Mislim da bi mnogi voleli da zaborave i na taj datum i na tu godišnjicu i na tu zemlju, jer je godinama stvarana slika da smo svi na području bivše Jugoslavije žrtve jugoslovenske ideje, mada je sve očiglednije da smo žrtve što smo tu ideju ubili.

Socijalističku Jugoslaviju obilježio je istinski antifašizam. Zbog čega smo u Srbiji svjedoci istorijskog revizionizma?

Taj revizionizam i negiranje antifašizma koji mi danas živimo tamne su mrlje u novijoj srpskoj istoriji i jedan potpuno anticivilizacijski čin. Strašne su posledice tih rehabilitacija po društvo jer time rehabilitujemo fašizam i pljujemo po našoj antifašističkoj tradiciji, a samim tim i po onome što je bila najpozitivnija tekovina Jugoslavije. Teško je odgovoriti šta to diktira, ali moram da kažem da veliku odgovornost za to snosi i moja struka, kao i sudstvo, pa smo u situaciji da su sudije danas ti koji pišu istoriju Drugog svetskog rata i perioda neposredno posle tog rata. Došli smo do svojevrstnog paradoksa – dok se ceo svet koji je bio na pravoj strani u Drugom svetskom ratu diči svojim antifašizmom, mi se njega stidimo i glorifikujemo drugu stranu. To je do te mere bolesno i suštinski je pokazatelj naše autodestrukcije. Takođe, mi time stavljamo svetu do znanja da zapravo nismo za Evropsku uniju, jer je temelj na kome ona počiva antifašizam. Ali to je sve samo deo te naše nove politike sedenja ne

pod različitim međunarodnim okolnostima: jedna je srušena u Drugom svetskom ratu, druga kada je pao komunizam, ali ne zbog pada komunizma jer je taj pad nije ni dotakao. Međunarodni sukobi se po pravilu skrivaju iza interesa, brane se interesima, a epilog je, skoro uvek, kao u slučaju obe Jugoslavije, da mali i malo-dobitni interesi ponište velike i dobitne.

Kada se na kraju ispod svega podvuče crta, u čemu je značaj zajedničke države jugoslovenskih naroda? Iako više ne postoji, da li vam se čini da njen duh („živi, živi duh slavenski, živće vjekovima...“) i dalje opstaje na različite načine?

Iako se SFRJ raspala pre više od četvrtine veka, taj identitet još postoji, makar kod onih koji su rođeni u toj zemlji. Ali i kod onih mlađih, kod kojih nema svesti o Jugoslaviji, zajedničkom identitetu, i kod kojih nema ni pozitivnih, ni negativnih emocija o toj zemlji, ipak postoji svest o zajedničkom kulturnom prostoru. Kod mlađih, doduše, postoji i određena konfu-

na danas? To su sjajne predstave Olivera Frlića, Dina Mustafića, Andraša Urbana, Aleksandra Popovskog, Jagoša Markovića, prerano preminulog Tomaža Pandura, Tomija Janežića... Eto, od prvih zagrebačko-beogradskih pozorišnih susreta 1841. do danas ipak postoji neki kontinuitet, i Jugoslavija nam živi u pozorištu, kao što je jedna od retkih institucija koja je zadržala prefiks jugoslovenski, Jugoslovensko dramsko pozorište. Da se opet poslužim pozorišnim jezikom i sećanjem na jednu sjajnu predstavu Slobodana Unkovskog – mislim da to nisu samo *Pozorišne iluzije*, nego postjugoslovenska jugoslovenska realnost. U kulturi i umetnosti sve je vidljivo, ali verujem da se ovakve stvari ne događaju samo u kulturi i umetnosti, da ih ima, verovatno, i u ekonomiji, i na starijim jugoslovenskim i na novim postjugoslovenskim principima.

Konačno, kakav je vaš lični odnos prema Jugoslaviji?

Možda je na to najbolji odgovor činjenica da kad god krenem u neku od novih država nastalih od Jugoslavije, ja zaboravim da ponesem pasoš. Za mene je Jugoslavija deo mog identiteta. Skoro polovinu života provela sam u toj zemlji. Letovala sam u Dubrovniku, sa ekskurzije u slovenačko selo Brežice bežala sam sa drugaricama u Zagreb, da tražimo mesta koja u svojim pesmama pominje Džoni Štulić, imala sam prvog dečka u Sarajevu, pratila muzičku scenu u Zagrebu i Rijeci, išla u sarajevsku Kinoteku i scenu „Obala“... Mogla bih ovakve stvari da nabrajam do sutra. Dakle, kao što se svako seća detinjstva i mladosti sa puno sete, tako se i ja sećam te Jugoslavije, socijalnog, egzistencijalnog i kulturnog okvira mog detinjstva i moje mladosti, i smatram da su nam multikulturalizam i bogatstvo te zemlje davali širinu pogleda ne samo na nju nego i na svet. Imam još jednu asocijaciju na Jugoslaviju. Kad mi se postavi pitanje o Jugoslaviji, uvek se prvo setim naslova knjige Rejmona Karvera *O čemu govorimo kad govorimo o ljubavi*. To su divne, jednostavne priče o malim ljudima, u kojima ima i lepote, i težine, i drame, i sreće, i nesreće, neke od ljubavnih priča su pune tuge, neke ljubavi i brakovi su pred raspadom... Eto, meni je Jugoslavija Karverova *O čemu govorimo kada govorimo o ljubavi*. ¶

FILIP ŠVARM

■ „Ideja ujedinjenja nije bila samo državotvorna ideja – bila je mnogo više od toga, što živi i živće, ne samo na sentimentalnom i emotivnom planu“

na dve, nego na 22 stolice. Mi i dalje hoćemo i Kosovo i EU, i Rusiju i Zapad, i antifašizam i četnike, i antikomunizam i Titovu mudru spoljnu politiku. E pa, to ne može. Takva politika je duboko šizofrena i predstavlja problem za formiranje identiteta i pojedinca i države i naroda. Staru izreku „Dobro jutro, čaršijo, na sve četiri strane“, kojom su se označavali smutljivci, nepouzdani, prevrtljivi, mi danas uzdižemo u dobitnu političku filozofiju i praksu.

Bratstvo i jedinstvo, isto kao i integralno jugoslovenstvo, završilo je neuspjehom. Zašto?

Zato što je mnogo više bilo u parolama nego u suštini; zato što su oba sistema – jedan kroz politiku integralnog jugoslovenstva, drugi kroz politiku „bratstva i jedinstva“ – mislila da se zbližavanje može odvijati deklarativno i nametanjem, a ne kroz dijalog i dugoročne i promišljene politike popuštanja, umesto zatezanja. I prva i druga Jugoslavija srušene su pod teretom međunarodnih sukoba, mada

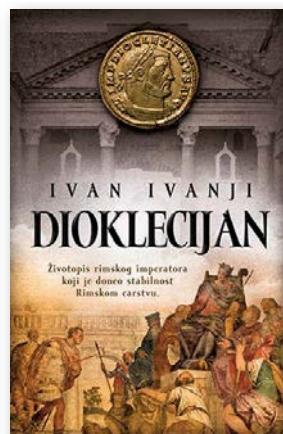
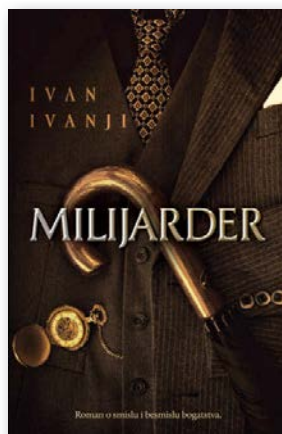
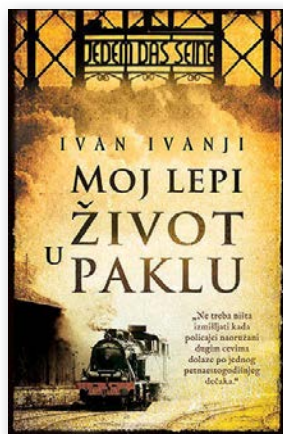
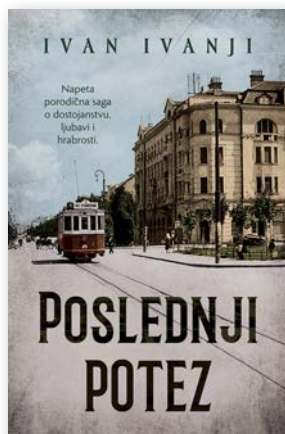
zija jer čuju mnogo protivrečnih priča o Jugoslaviji, a nemaju iskustvo života u toj zemlji, niti znanja o njoj. Međutim, izgleda da je interesovanje mlađih za Jugoslaviju, zemlju njihovih roditelja, zemlju o kojoj slušaju toliko toga, sve veće, što vidim i kod svojih studenata: oni su s jedne strane zadojeni stereotipima o „mračnom dobu komunizma“, a s druge strane sve više od svojih roditelja slušaju o dobrim stranama života u toj zemlji. Iracionalno je to zatvaranje u male nacionalne okvire, kada se skoro cela Evropa ujedinila i kada se brišu granice. Po svojoj logici, svest o zajedničkom prostoru i međusobnoj isprepletanosti moraće da nađe neki svoj put i neku svoju materijalizaciju. Mi smo upućeni jedni na druge i nema budućnosti nijedne od bivših jugoslovenskih republika bez saradnje. Kulturna i intelektualna scena je tu najživlja, tu živi taj „duh (jugo)slovenski“. Uzmimo samo pozorište kao primer, ono je baš dobra slika nepokidanih veza. Jer, šta je naša pozorišna sce-

PONOSAN NA SVOJE TRAGOVE

ILI JESI ILI NISI

Živeću uvek prolećem

Moje prve pesme objavljene posle rata bile su čisto fraziranje u rimama, ali mi je sa današnjeg stanovišta zanimljivo koliko su odisale optimizmom, do koje mere sam se osećao pobednikom. U svojoj prvoj knjizi poezije sam tako napisao: „Još nigde nema moje ruke trag, ali utisnuću je u svet.“ Univerzum sa stotinama likova iz mojih romana jeste takav trag. Srećom, na svetu ima mnogo mesta, pa tako i za njega. U najmanju ruku, mogu time da se tešim

Piše: **Ivan Ivanji**

Prvog januara 1948. godine u „Subotičkim novinama“ objavio sam svoju prvu pesmu. Oдавно sam je zagubio jer sam se isuviše često selio i nisam brižljivo čuvao svoje rukopise, ponajmanje tekstove objavljene u periodici. Nema u kući čak ni sve svoje knjige. Posle sedamdeset godina razmišljam o toj pesmi, a ne mogu ni naslova da joj se setim. Nije nikakva šteta, sigurno je bila čisto fraziranje u rimama. Ni u mojoj prvoj zbirci pesama „Živeću uvek prolećem“, izdanje „Novog pokoljenja“ 1950. godine, nema valjane poezije. Danas bih se usuđio da citiram tek poneki stih, ne zato što mislim da je naročito uspešan, već da bih objasnio neka svoja tadašnja raspoloženja, kao na primer:

„Ja ću uvek živeti prolećem.
Ako i vekovi prođu do smrti
umreću star devetnaest leta.“

Neću živeti vekovima, ali ti stihovi pokazuju do koje mere sam se tada osećao pobednikom i nepobedivim, sa koliko sam optimizma gledao u budućnost iako sam izgubio roditelje, bio u koncentracijskom logoru; iako sam tada od tetke dobijao 1.500 dinara mesečno, a kao učenik srednje

tehničke škole u Novom Sadu 1.200 dinara plaćao samo ručak i večeru u menzi, za smeštaj 400 dinara, pa sam za školski pribor, javno kupatilo, bioskop, ponekad i za doručak morao da zarađujem kao tehnički crtač u pokrajinskom građevinskom preduzeću u kome sam dobijao 3,50 dinara na sat. Te cifre pamtim, danas nemam pojma koliko koštaju hleb, jogurt, puter ili šunka.

BALET U MUČILIŠTU

Danas zaboravljeni hrvatski pesnik Lazar Merковиć bio me je nagovorio da svoje stihove pošaljem subotičkoj redakciji. Naravno da nam tada nije padalo na pamet da se delimo na srpske i hrvatske, a kamoli bošnjačke ili crnogorske pisce. Bili smo Jugosloveni.

Merковиć je bio tri godine stariji od mene, ali prvoborac, partizanski kurir u Bačkoj, uhapsili su ga 1943. godine, prošao je kroz trinaest zatvora i mučilišta, bio oslobođen u logoru Dahau. Prvi put je zatvoren i mučen u zgradi u kojoj je danas novosadsko mađarsko pozorište „Ujvidéki színház“ u Masarikovoj ulici u Novom Sadu. Nismo pričali o logorima iako nas je to zbližavalo, pomenio je to samo zbog toga što se u toj istoj zgradi od 1946. do 1948. godine nalazilo kulturno

umetničko društvo „Đorđe Zličić“ – tepali smo mu *Kumđudrozli* – čiji sam član upravo bio. Bilo nam je zanimljivo što su se u sali u kojoj su skojevci mučeni ponekad i do smrti, samo četiri godine kasnije održavale probe baleta i folklor.

Lazar je išao u gimnaziju. Zajedno smo posećivali literarni kružok čiji je mentor bio književnik Bogdan Čiplič. Noći smo provodili šetajući se. Prvo bih ja njega pratio kući, stanovao je negde pri kraju Futoške ulice; zatim on mene do sokaka iza Matice srpske gde sam iznajmljivao sobičak; pošto ne bismo uspeli da završimo priču, opet bih ja krenuo sa njim do njegove kuće, i tako tamo-amo cele noći.

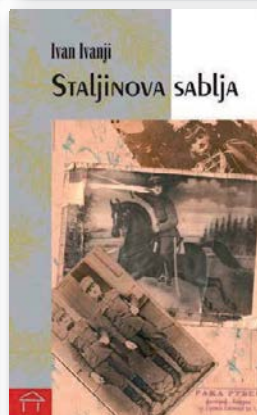
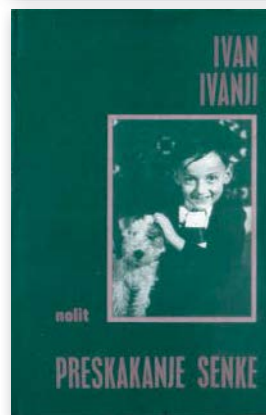
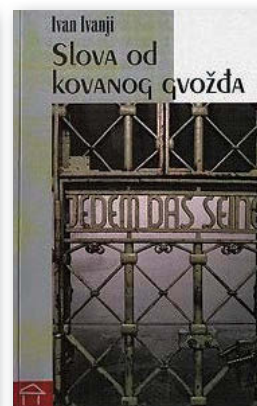
Sećam se jasno tog koračanja kroz utihle novosadske ulice, ali ne o čemu smo tako uzbuđeno razgovarali. Za mene je on bio „pravi“ logoraš, jer se borio protiv fašizma. Ja sam odbio da se učlanim u Savez boraca iako su mi to nudili kao i svim bivšim logorašima; govorio sam da nemam nikakve zasluge za to što su me hapsili, te da zato ne zaslužujem nikakve privilegije. Bili smo neko vreme veoma bliski, ali smo potom izgubili svaki kontakt. Umro je prošle godine u devedesetoj godini, to sam otkrio tek tragajući za njim na Guglu dok sam se pripremao za ovaj tekst.

PRIVILEGIJE I PRIVILEGIJE

Sledećih nekoliko pesama i članak povodom stogodišnjice Mađarske revolucije je štampao mi je iste godine beogradski omladinski književni časopis „Mladost“. To je za mene već bila prava odskočna daska. Kada sam odmah posle diplomskog ispita u srednjoj tehničkoj školi u Novom Sadu dobio postavljenje nastavnika u jednoj tehničkoj školi u Beogradu, dočekali su me kao „mladog pesnika iz provincije“; tako se za mene zainteresovao i CK SKOJ-a, a posebno jedan od njegovih najviših rukovodilaca Dobrica Ćosić. Kao devetnaestogodišnjak osećao sam se kao pesnik i esejista dok sam radio kao profesor u glavnom gradu Jugoslavije.

Novaca sam tada imao više nego što sam mogao da potrošim jer jednostavno nije bilo robe na koju bih ga trošio, namirnice su se davale na kartice, odeća na tačkice. Ali moja prva žena Lidija, drugarica iz istog razreda novosadske škole, i ja nismo nikako dolazili do stana, spavali smo na madracu kod nekih njenih rođaka, na ležajevima na sklapanje u školskom kabinetu, posle u iznajmljenim sobicama. Za mene to svega nekoliko godina posle logora nije bilo ni malo dramatično. Znao sam da su neki moji novi prijatelji, ili stari drugovi iz rodnog Bečkerek, rat preživeli u svojim domovima, u kojima su živeli i tada, fina građanska deca koja nisu morala da rešavaju životne probleme, koja su bila slobodna da uče, zapošljavaju se i zabavljaju se. Ja im nisam zavideo. Nisam zavideo ni onima koji su živeli „na diplomatskom magacinu“. Kada sam kasnije kao sekretar sekretara Saveza književnika i ja počeo da uživam u nekim privilegijama, nisam se nimalo stideo, mislio sam da je to sasvim u redu. Pitam se kada je nestao ponos zbog koga

bih odbio da budem privilegovan? Očigledno sam smatrao da posle svega zaslužujem sitan luksuz koji je u ono vreme mnogima bio uskraćen, kada već nisam imao tu privilegiju da me ne odvedu u koncentracioni logor i ne ubiju mi roditelje. Postoje privilegije i privilegije.

TRUBI ZA LEVO KAD SKREĆEŠ UDESNO

Početkom pedesetih godina predsednik Narodne omladine Jugoslavije i član Centralnog komiteta KPJ Milijan Neoričić dobio je novi automobil marke ševrolet. Do tada je vozio, bolje rečeno vozili su ga, u predratnom opelu kapiten. Mi smo tada znali ko od najviših rukovodilaca vozi koju marku automobila, a oni su se sme-

no trudili da ne voze isti tip. Tako su Rankovića vozili u jaguaru, a Đilasa u zelenom nešu. Za mene je bilo bitno da je CK Narodne omladine taj kapiten poklonio redakciji lista „Omladina“.

U Beogradu je bilo malo automobila, u provinciji još manje. Zbog toga su registarske tablice izdavale republike. Što je niži bio broj na registarskoj tablici, to se viši funkcioner vozio u njemu, a mi smo od CK nasledili auto sa trocifrenim brojem koji je počeo sa 2 – za saobraćajce je to značilo da se takvo vozilo ne zaustavlja.

Semafora nije bilo. Pred raskrsnicama se davao znak trubom: jedanput trubiti značilo je da vozač hoće da nastavi pravo, dva puta desno, a tri puta levo.

Bilo je i viceva na račun toga, na primer: „Tito stiže na raskrsnicu, trubi tri puta kao da će levo, ali skreće desno. Kako to?“ Odgovor: „Pa, on uvek govori da ćemo levo, a mi onda skrenemo desno!“

Ili: „Sa četiri strane istovremeno na raskrsnicu sa uključenim sirenama stižu vozilo hitne pomoći, vatrogasci, policijska patrola i predsednik Republike, ko ima prednost?“ Odgovor: „Pitanje je pogrešno postavljeno – ako se predsednik približava, ostali su odavno isključeni iz saobraćaja.“

Danas se tvrdi da su u to vreme ljudi zbog viceva išli u zatvor. Ja samo mogu da tvrdim šta znam, a ne ono što ne znam: bio sam u krugu ljudi koji su rado prepričavali takve viceve, ali nikad nisam čuo da je neko od nas zbog toga proganjan, ja svakako nisam. Naprotiv, čuo sam da je Tito voleo da mu pričaju viceve o njemu.

VOŽNJA BEZ DOZVOLE

Mi novinari sada smo imali automobil, a sa njim smo dobili i šofera, mislim da se zvao Vita. CK ga se ratosiljao jer kada nije bio pijan, bio je makar pripit, ali imao je neke zasluge, pa nisu hteli da ga izbace na ulicu. Ako me sećanje ne vara, onako debeo i brkat ličio je na glumca Pavla Vujišića. On je nas nekolicinu naučio da vozimo. Vozikali smo se, naravno, tim kolima i privatno. Srećom, niko od nas nije nikada napravio saobraćajnu nesreću.

Dugo sam vozio bez vozačke dozvole. Dobio sam je tek 1968. godine na saveznoj radnoj akciji, izgradnji autoputa Zagreb–Ljubljana, a da vozački ispit nisam ni polagao. Tamo sam bio glavni urednik nedeljnog lista „Mladost na autoputu“ i član glavnog štaba. Dobio sam na korišćenje motocikl puh 175 i vozio ga bez dozvole, bez šlema, ikakve opreme, samo sa naočarima za suncе na relaciji Otočec na Krki–Ljubljana, a dva ili tri puta čak do Portoroža da bih se okupao u moru. Ponekad sam vozio i moskvič i neki džip iz ratnog perioda.

Za brigadiru je organizovan kurs i oni su mogli na kraju da polože vozački ispit, zbog toga je policija poslala posebnu komisiju. Na osnovu svog vozačkog iskustva, ubeđen da dobro vozim, prijavio sam se za ispit, seo pred trojicu policajaca, a predsednik komisije je gundajući nerazumljivo postavio jedno pitanje koje nisam razumeo. Molio sam ga da ponovi, ali opet nisam razumeo. Treći put je viknuo: „Kaži

mi očevo ime!“ Rekoh mu, ali sam pitao zašto to pita baš sada. „Da ti pišem tu dozvolu, nećemo valjda da gubimo vreme sa nekim ispitom.“

Mogao sam sebi tada da priuštim prvog fiću i sa dozvolom A i B kategorije dobijenoj na radnoj akciji vozio sam sledećih četrdesetak godina, promenio osam automobila, imao svega dva udesa, ali bez povreda sebe ili drugih. Prestao sam da vozim tek kad sam sâm došao do zaključka da više nisam dovoljno siguran za volanom i kad sam cele jedne godine sa svojim vozilom prešao svega 300 kilometara.

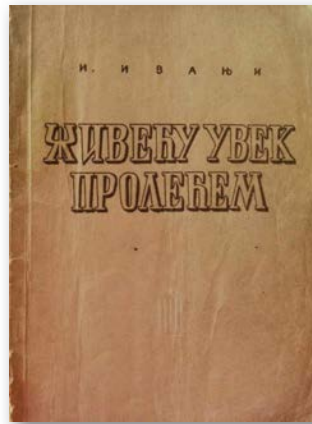
MOJIH 400 LIKOVA

Zvuči neozbiljno i nedisciplinovano kad me pitaju šta sam sve radio, a ja počnem da nabrajam da sam bio nastavnik srednje tehničke škole, novinar, da sam radio u Beogradskom dramskom, Savremenom i Narodnom pozorištu, bio savetnik jugoslovenske ambasade u Bonu i u Ministarstvu inostranih poslova, činovnik u Savezu književnika Jugoslavije, da sam prevodio i pismeno i simultano i konsekutivno...

Međutim, ja sam od srednjoškolskih dana pisao. I još uvek pišem. Reč književnik mi zvuči isuviše pompezno. Bertolt Breht je za sebe govorio da je pisac pozorišnih komada. Šta sam bio i ostajem do smrti po zanimanju? Pisac.

U mojih dvadeset objavljenih romana i tri zbirke pripovedaka pojavljuje se više od 400 likova koje sam izmislio. Poslednjih godina više se družim sa njima nego sa živim ljudima. Bolje ih poznajem od bilo kog živog čoveka, čak i od svoje dece i unuka. Iskakali su iz moje glave kao Palada Atina iz Zevsove, već naoružana i spremna na ratove.

Ti likovi su začeti mojim životom – odrastanjem u Bečkerek, ubistvom roditelja, logorom, mojim brakovima, decom, nedovršenim studijama, radnim akcijama, prevođenjem, ratovima, onim ondašnjim, i ovim skorašnjim... Prvi deo ovog kratkog teksta je deo parka iz koga su moji likovi iznikli, događaji koje opisujem kao sve dok više vremena, ili jednog dugog života, onako kako ih se sećam, bez dodavanja ili oduzimanja, bez ulepšavanja. Romani su

nešto drugo. Književni likovi su izmišljeni, ali za mene ne manje živi.

Skoro trećina mojih junaka oslanja se na ljude koje sam poznao, neki čak imaju otvorene ili prikri-vene autobiografske crte. Posmatram to i

kod velikih pisaca, navodim samo jedan primer – Tomasu Mana. Njegov prvi i možda najveći uspeh, roman „Buddenbrukovi“, do te mere se oslanja na istoriju njegove porodice kroz četiri generacije i prikazuje toliko prepoznatljivih likova iz njegovog rodnog grada Libeka, da su ga tamo omrzli zbog toga. Autobiografske crte nalazimo i u „Čarobnom bregu“ i u „Smrti u Veneciji“ u kojoj izvire motiv njegovog prikri-venog homoseksualizma. Međutim, ogromna većina njegovih brojnih junaka nema nikakvog oslonca na njegov stvarni život.

Moj prvi roman „Čoveka nisu ubili“, štampan 1954. godine u izdanju beogradske „Prosvete“, jeste autobiografska priča iz koncentracionog logora. Bezimeni dečak u njemu sam ja, drugi važni junak se u knjizi zove Handler, a preslikani je poznati sociolog, poeta i romanopisac H. G. Adler. Ali, logorski kapo Valter, oličenje zla, moj je prvi potpuno izmišljeni lik. Danas mislim da je to loš roman, čak da se sa dvadesetak godina roman zapravo i ne može napisati. Međutim, Sanja Ročić iz Zagreba u nedavno izašlom zborniku „Tranzicija i kulturno pamćenje“ tu moju početničku knjigu upoređuje sa delima Prima Levija i sa filmom Roberta Benjinića „Život je lep“, što znači da je moj tadašnji proizvod još i danas živ.

Pitam se da li su osobine istorijskih ličnosti u mojim romanima o carevima ili u „Barbarosinom Jevrejину u Srbiji“ izmišljene ili preuzete iz stvarnosti? Mislim da su više izmišljene nego stvarne. Iako znamo šta su Dioklecijan, Konstantin i Julijan i kada radili, pa čak i šta su pisali ili potpisivali, ne znamo šta su mislili, ne poznajemo njihove prave motive, već samo legende. Tu pisac ima slobodu, ali i veliku odgovornost. Osim toga, i u istorijskim romanima sam dodavao i sasvim izmišljene ili od živih ljudi inspirisane likove. Dioklecijanov saradnik Blazije pomalo liči na Titovog dugogodišnjeg bliskog saradnika Bla-

žu Mandića, ali njegovu poznu ljubavnicu Alijariju sam izmislio samo da bih dopunio tu epizodu njegovog života.

Dve junakinje iz mojih romana napisane su prema devojkama koje sam voleo. Prva je Eva iz Magdeburga u romanu „Preskakanje senke“, moja prva ljubav leta 1945. godine pošto su me oslobodili iz logora. Šezdeset godina kasnije ponovo sam mogao da je sretnem, imao sam književno veće u Magdeburgu, a moji domaćini su saznali da još živi u rodnom gradu i pitali da li da nas spoje. Uplašio sam se, odbio sam, ja se sećam šesnaestogodišnjakinje, a sreo bih staricu od sedamdeset i četiri godine. Druga je iz romana „Jedna mađarska jesen“. I nju sam u knjizi krstio Eva, ali u stvarnosti se zvala Agi. Znam da se preselila u Kanadu, ali nisam nikada ni pokušao da uspostavam vezu sa njom.

Često sam izmišljao ljubavi svojih junaka. Da li sam popunjavao neke praznine u svom životu? Uvek sam pisao prvenstveno za sebe, manje za izdavače i čitaoce, iako priznajem da ne bih bio srećan da svoje fantazije ne mogu da čitam u knjigama, da ih držim u ruci, na policama. Volim knjige i kao predmet, volim miris tek štampanih

knjige, ne umem da čitam literaturu na tabletu, iako priznajem da je to budućnost i mislim da će zameniti štampanu knjigu kao što je Gutenberg potisnuo u daleku prošlost svitke pergamenta.

POMALO LUD

U „Barbarosinom Jevrejinu“ se pojavljuje i Sveti Sava kome sam dodavao neke misli, stavljao mu reči u usta, opisivao njegovo ponašanje oslanjajući se na sve što znamo o njemu, ali dozvoljavajući svojoj mašti da to dopuni. U tom romanu se u njegovom istorijskom dobu javlja i moj najmiliji ženski lik iz mašte, travarka, a pomalo veštica, Nevena. Ona nije sasvim od ovog sveta, a još je to manje Es – Esmeralda, smaragd, zeleni dragi kamen, lepota sa Ostrva na Južnom moru u romanu „Milijarder“; još više je ima u još neobjavljenom romanu „Sinovi milijardera“. Njih dve su stoprocentno plod mašte i nisu sasvim ovozemaljska bića, za njih ne važe prirodni zakoni.

Zašto bih se u romanima držao dosadnih pravila koja toliko ograničavaju moj život na javi? Tačno znam kako moji likovi izgledaju, šta oblače, kako hodaju, bio

bih na mukama ako bi trebalo da odlučim koja od poznatijih glumica ili glumaca da ih igra na filmu. Voleo bih da mogu da se sa njima sretnem u životu, porazgovaram, divim im se. Da li to znači da sam pomalo poludeo? A kako je ne biti pomalo lud? Zar nije dosadno?

O Neveni i Esmeraldi i ostalim junacima iz mašte koji su oživali u mojim romanima razmišljam pred spavanje, umesto da brojim ovce koje preskaču ograde ili na neki drugi način pokušavam da izigram nesanicu. Zgodno je kada u mislima spajam likove iz raznih knjiga ili različitih stoleća. To je neizmerno polje za maštu. Proslava Nove godine dobar je čas za prisećanje i nade. Možda će ove novogodišnje noći da se rode još neki stanovnici tog mog ličnog sveta.

U svojoj prvoj knjizi poezija kažem:

„Sve što činim tek je start.

Poleteću.“

U drugoj pesmi:

„Još nigde nema moje ruke trag,
ali utisnuću je u svet.“

Univerzum sa stotinama mojih likova jeste takav trag, srećom, na svetu ima mnogo mesta, pa tako i za njega. U najmanju ruku, mogu time da se tešim.

MESSER

Gases for Life

Vam želi uspešnu Novu godinu i srećan Božić!

Radost otkrića

U leto 2013. godine, malo pred svoj pedeseti rođendan, šetao sam stazom kojom sam ko zna koliko puta pre toga prolazio, nedaleko od kuće koju su moji roditelji izgradili u Gamzigradskoj Banji. U profilu zemlje koji su radnici prokopali kako bi učvrstili mrežu koja sprečava da se kamenje otkotrlja na magistralni put, primetio sam fragmente keramike. Odmah sam shvatio da su u pitanju delići posuda iz praistorijskog vremena, izrađeni ručnom obradom gline, a ne na keramičkom vitlu. Oduvek su me zanimali oblici keramičkih posuda, kao i kulturnih predmeta iz praistorije i godinama sam ih ucrtavao u svoje stripove, naročito osamdesetih i devedesetih godina, kada sam te artefakte, tragajući za njihovim oblicima iz knjiga, crtao kao nekakav bizarni deo scenografije kojom su se moji junaci kretali. Ne znam otkud je dolazio taj poriv, ali činilo mi se da je to zanimljiv spoj – da prikažem savremene ljude, zauzete svojim tlapnjama, kako su okruženi predmetima iz duboke prošlosti. Kao da ta prošlost još uvek traje, kao da su ovo i ono vreme neraskidivo združeni, na neki način to je bar u stripu bilo moguće...

BELIGOVO

U svakom slučaju, odmah sam na internetu pokušao da pronađem arheološku ekipu koja se bavila iskopavanjem praistorijskih nalazišta u tom kraju Istočne Srbije. To nije bilo tako teško, zato što je čitava oblast, budući u neposrednoj blizini izuzetnog nalazišta kao što je Romulijana/Gamzigrad (koji je duboko povezan sa tradicijama starijim od rimskih), već godinama predmet istraživa-

Bilo je to mesto na kojem su generacije ljudi živele i umirale. Ti ljudi su razmišljali o svetu koji ih okružuje, svađali se, mirili, voleli, pevali... Menjali svoje običaje i verovanja kako su eoni proticali. Ipak, od njih nas deli provalija u vremenu

ŠOLJE, KULTURA KOCOFENI, ENEOLIT

nja. Takođe, u neposrednoj blizini se nalaze tragovi najstarijih metalurških aktivnosti, koji su važni ne samo za našu kulturu, već i za razumevanje razvoja civilizacije uopšte. To je razlog što se na ovom terenu svi tragovi duboke prošlosti izučavaju sa posebnom pažnjom. Ispostavilo se, dakle, da je na iskopavanjima u obližnjoj Brestovačkoj banji bio arheološki tim koji su predvodili Aleksandar Kapuran i Igor Jovanović, prvi iz Arheološkog instituta u Beogradu, a drugi iz Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru. Pošto sam kontaktirao sa njima i kada su pogledali moje nalaze, kao i mesto gde sam to pronašao, ispostavilo se da je u pitanju već poznato nalazište, ali za koje je znao malo ko osim stručnjaka. Za mene je to u svakom slučaju bilo otkriće – u pitanju je stanište iz bakarnog doba, koje je najvećim delom bilo uništeno šezdesetih godina izgradnjom puta Zaječar-Paraćin. Iz otvorenog profila zemlje mogao sam čak i noktima da iskobeljam delove posuda i različite predmete od kamena; s obzirom da je u pitanju tek okolina nastambe (arheološka sonda koja je otkrila ostatke staništa nalazila se nešto dalje u obližnjoj zaravni), ti predmeti su tu verovatno dospeli erozijom, a ponekad je bilo očigledno i da su izgurani korenima rastinja koje se tu razgranalo (minijaturnu po-

sudu, koja je, moguće, služila kao igračka, morao sam da spasavam iz zagrljaja štrčućeg korenja). Svakako, ti predmeti su odražavali svakodnevne aktivnosti iz drevnog vremena. Bili su to ostaci čitavog jednog sveta koji je sve vreme bio tu, ali je izmicao mojoj percepciji, fakt koji me je opčinjavao. Neobično je bilo i što sam taj osećaj otkrivanja skrivenih pa nađenih predmeta dobro poznao, ali ne iz neposrednog iskustva, već iz snova. Godinama sam u snu zaticao sebe kako se sačinjem i pronalazim predmete iz prošlosti. To je uvek proizvodilo radost, radost otkrića, jedan *dubinski* osećaj.

Ono što je takođe bilo zanimljivo u vezi sa nalazištem, za koje sam saznao da je nazvano Beligovo, prema potezu na kojem se i moja kuća nalazi, jeste da je rukovodilac istraživanja bio niko drugi do dr Dragoslav Srejić, jedno od najvećih imena naše arheologije. Još na početku karijere, on se na svojim prvim rekogniciranjima terena baš tu zatekao 1956. godine i verovatno primetio tragove ostataka iz eneolita, kao što sam i ja to video mnogo godina kasnije. Pred kraj života rešio je da se vrati ovom nalazištu i to se desilo u jesen 1996. godine, tako da je velikom po obimu iskopavanje na Beligovu bilo i poslednji put da je inicirao početak istraživanja nekog lokaliteta (umro je novembra 1996). Beligovo sadrži tragove kulture Bubanj-Salkuca-Krivodol, iz vre-

mena ranog bakarnog doba, od pre približno 6000 godina. U to vreme, teritorije Istočne Srbije i Zapadne Bugarske bile su pod uticajem neobičajeno toplih klimatskih uslova, a ambijent je bio polupustinski. Zašto su se ljudi zadržali u toj oblasti umesto da pređu u ne tako udaljene krajeve koji su bili lagodniji za život, ni danas nije rastumačeno.

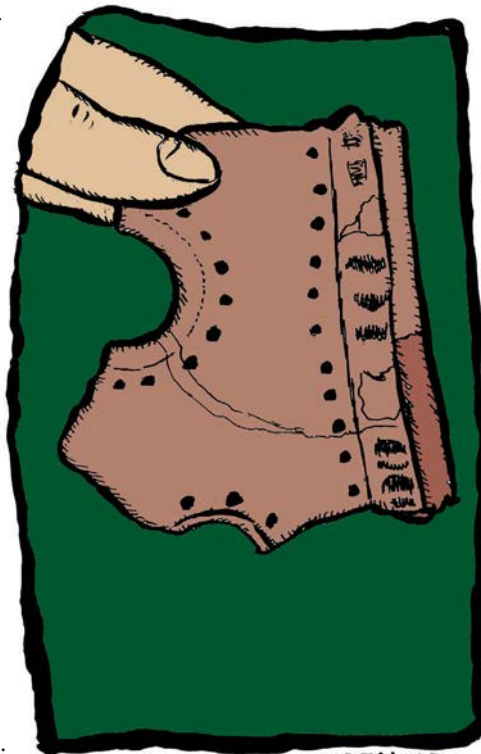
KUĆA NA BRDU

Međutim, kako se moja porodica, iz ravnog Banata, uopšte zatekla u tom delu Istočne Srbije? Moj otac, koji je bio električar, sedamdesetih godina pomagao je prijatelju da uvede struju u vikendici smeštenoj u blizini timočkog keja u Gamzigradskoj Banji. S obzirom na to da je kraj bio veoma lep a cena placeva vrlo pristupačna, skoro bagatelna, rešio je da i sam tu izgradi letnje boravište, 200 kilometara daleko od Pančeva. Iz nekog razloga, privukao ga je prostor koji je bio dosta daleko od tzv. vikend-naselja, na jednom lepom ali tada izolovanom uzvišenju, gde su u to vreme postojale samo livade i vinogradi i tek ponegde rastrkane kuće lokalnog vlaškog stanovništva. Da bismo tu podigli kuću, morali smo najpre da raskrčimo šumu i sa prilične udaljenosti sprovedemo vodu i struju kojih na tom brežuljku do tada nije bilo. Sećam se da sam prigovarao roditeljima što su me uopšte doveli u tu bestragiju. Bilo je »

to 1978. godine i mene je zanimalo sve ono uzbudljivo što se događalo na rok sceni, a ne neko mesto gde ste tek sa dosta truda mogli da na skali pronađete lokalnu radio-stanicu kojom su, razume se, carevali narodnjaci i pop pevači... Tokom godina shvatio sam da život daleko od grada ima svojih draži, naročito kada sam u naslagama lokalnog kamena peščara otkrio fosile iz vremena dinosaurus, kada se Srbija nalazila na dnu mora. Mogao sam da provedem dane rasturajući kamenje kako bih došao do školjki amonita, izumrlih četvoroškržnih glavonožaca, čiji su pužoliki oklopi (ponekad gigantskih razmera) izgledali zanimljivo. Tokom osamdesetih, moj učitelj u potrazi za fosilima i tumačenjem njihovih ostataka bio je Nebojša Milikić zvani Kić, tada student geologije, a kasnije poznat kao umetnik i aktivista. Pred činjenicom da je moguće takoreći u svom dvorištu pronaći ostatke životinja i biljaka starih 80 ili 100 miliona godina, morao sam konačno da priznam da gradnja vikendice u tom okruženju nije bila tako loša ideja. Već sama mogućnost *otkrića* bila je nešto posebno. Neke od nalaza uspeo sam da rastumačim tek mnogo vremena kasnije – prijatelj, paleontolog i paleoartist iz Užica Boban Filipović mi je objasnio da otisak u kamenu koji sam pronašao pre više godina zapravo predstavlja ni manje ni više nego otisak morskog dna, na kojem je zabeležena linija nastala od kretanja raka ili neke druge životinje! U svakom slučaju, u našu ulicu su se s vremenom doseljavali novi vikendaši, dosta njih iz Južnog Banata, tako da je, kada je konačno odlučeno da to postane ulica u administrativnom smislu, ona prozvana Pančevačka. Prošle su godine, a ja sam konačno počeo da to shvatam kao svoj drugi dom.

Elem, vratimo se u 2013. godinu. U kontaktu sa arheolozima doznao sam i da se u blizini, na susednom brežuljku koji je bio vidljiv sa nalazišta Beligovo, detaljnije izučavalo nalazište Banjska stena. Ja sam od čoveka koji nam je prodao plac za kuću, a koji je bio i vlasnik zemljišta gde su iskopane arheološke sonde na Banjskoj steni, već saznao da su Srećević i njegova ekipa tu istraživali sredinom devedesetih, kada sam ja, igrom slučaja, ma-

nje boravio u tom kraju. Banjska stena je važan lokalitet, pozicioniran na dominantnom uzvišenju u neposrednoj blizini reke Timok, naseljen u različitim periodima tokom eneolita i koji je u bronzanom dobu bio utvrđen bedemom. Pored ostatka iz gvozdenog doba (jedan od najlepših keltskih nalaza u Srbiji, bronzana fibula u obliku zmajolike životinje, potiče upravo odatle), mestimično se pojavljuju i tragovi grnčarije iz antičkog perioda. Jednom rečju, život se tu odvijao hiljadama godina, možda ne uvek jedna-

FRAGMENT PRENOSIVE GREJALICE, BRONZANO DOBA

kog intenziteta. To je na mene delovalo vrlo inspirativno – brežuljak koji sam posmatrao sa terase više nije bio samo idiličan pejzaž, još jedan šumarak ispresecan livadama. Bilo je to mesto na kojem su generacije ljudi živele i umirale. Ti ljudi su razmišljali o svetu koji ih okružuje, svađali se, mirili, voleli, pevali... Menjali svoje običaje i verovanja kako su eoni proticali. Ipak, od njih nas deli provalija u vremenu. Nama, gradskim fićfirićima, teško je i zamisliti da prvi stanovnici tog stenovitog brežuljka još nisu poznavali točak, a i svi koji su došli nakon njih živeli su u vreme koje je za nas daleko i maglovito. I tako, najobičniji izlazak na terasu i pogled na okoliš za mene

se pretvorio u... meditaciju. Družeci se sa arheolozima, znao sam i da je erozija magična pojava – ona ponekad čini da arheološki ostaci (mada najčešće fragmentovani) dospeju na površinu. Krenuo sam da šetam po Banjskoj steni i čak i obično razgrtanje lišća po strmini otkrivalo je delove praistorijske keramike. Ponekad je to trebalo dobro oprati i očistiti, najčešće su ti fragmenti bili sitni i bezizražajni, ali samo traganje je bilo uzbudljivo. Pored toga, polako sam učio da prepoznajem ostatke arheoloških artefakata, koji su drugima nalikovali na nebitne krhotine. Shvatio sam i da mi ne razmišljamo o tome da nastanjujemo prostor kojim su se kretali ljudi hiljadama godina i da ponekad nismo ni svesni da gazimo po njihovim tragovima. Nakon toga sam počeo da primećujem arheološke ostatke čak i u centru grada (naročito kada radnici izbace zemlju tokom kopanja kojekakvih instalacija). Moja pažnja bila je fokusirana na neki drugačiji način. To me je podsetilo na ono što mi je ispričao Čarls Alverson, novinar i pisac – u vreme dok je živio u Britaniji, jednom je na ulici primećio bicikl za koji je shvatio da tu zapravo napušten stoji ko zna koliko vremena, privezan lancem. Tada je počeo da primećuje mnoštvo napuštenih bicikala, čitav kosmos napuštenih bicikala, na raznim mestima – iako se godinama šetao tim ulicama i shvatao da je napuštenih bicikala bilo i pre nego što je on počeo o tome da razmišlja; počeo je da ih primećuje tek kada je to dospelo u žižu njegove pažnje.

DETEKTIVSKO DOMIŠLJANJE

Igrom slučaja, pored fragmenata keramike, neki od predmeta koje sam pronašao na Banjskoj steni bili su prilično celoviti. Recimo, okruglasti kamen koji je služio kao municija za pračku. Nemoguće je utvrditi iz kog je perioda, ali negde u travi sam pronašao i kamenu sekiru (tipa: jezičasta). S obzirom na to da su već u bronzano doba ljudi uglavnom prešli na upotrebu sekira od metala, može se pretpostaviti da potiče iz bakarnog doba (eneolita) pošto je na lokalitetu svakako registrovana keramika iz te epohe. Malo detektivskog domišljanja, dakle, omogućava-

va da dođete bar do nekih pretpostavki. Sekira je imala odlomljeno sečivo, nakon čega je ona tupa strana verovatno bila korišćena kao čekić, što je moguće utvrditi na osnovu tragova upotrebe. Dopadalo mi se da o tome razmišljam. Zamišljao sam da je čovek koji je polomio oštricu nakon toga verovatno i opsovao – to je bilo u vreme pre nego što su Indoevropljani dospeli u te krajeve, tako da bih dao milion dolara koje, naravno, nemam, da mogu da čujem šta je taj čovek mrmeljao, tj. kako je zvučao taj (svakako neindoevropski) jezik. Jezik iz vremena pre nego što je postojalo pismo za nas je, naravno, nesaznatljiv, ali o poreklu tih protobalkanskih zajednica verovatno ćemo više znati kada savremena nauka, tačnije genetika, udružena sa arheologijom (koja bi trebalo da obezbedi odgovarajuće uzorke), uspeju da uđu u trag drevnih DNK informacija. To je već druga priča, ali je vrlo lako zamišljivo, i arheologija to sugerše, da su se neindoevropske grupe praistorijskih starosedelačkih naroda zapravo pomešale sa indoevropskim pridošlicama, koje su na Balkan stigle tokom finalnih faza eneolita, dakle nešto kasnije od vremena kultura čije je prisustvo zabeleženo na Banjskoj steni. Zbog toga zamišljam da su oni preci, ali i moje lične komšije – ljudi koji su tu živeli, posmatrali su istu reku i brežuljke koje ja vidim. Znam da je ambijent u eneolitu možda bio drugačiji do neprepoznatljivosti, ali to ipak jeste deo geografske koordinata koju nastanjujemo, ili bar njene istorije. Dobra vest za izučavanje ovog lokaliteta je da su stručnjaci iz bečkog Instituta za orijentalnu i evropsku arheologiju tu boravili septembra 2017. i vršili geofizičko skeniranje terena, koje će omogućiti da se zabeleži postojanje mogućih ostataka građevina. Danas je, dakle, moguće zaviriti ispod zemlje čak i bez kopanja. O, kakva vremena!

U svakom slučaju, među predmetima koji su ostali iza mojih praistorijskih komšija bile su različite kamene alatke, ali i gomile delova keramičkih posuda. Pronalaženje, posmatranje i poređenje keramičkih fragmenata učinili su da sam tokom vremena uspeo da prepoznam (sa manje ili više uspeha) o kojoj vrsti posu-

da je reč i kojim kulturama ili epohama pripadaju. U tome sam imao podršku i pomoć Aleksandra Kapurana i Aleksandra Bulatovića, vrsnih arheologa-praistoričara, koji su stoički slušali moja nagađanja, tačna i pogrešna. Zadivilo me je što su arheolozi svesni da imaju posla sa pretpostavkama i da ne mogu da izbegnu učenje na greškama. Krenuo sam da iščitavam tone arheološke literature, koja je dosadna svima osim onima koji izučavaju specifične arheološke teme, kao što je iščitavanje kuvara besmisleno svima koji se ne bave kuvanjem. Samog sam sebe

iznenadio kada sam se upustio u izučavanje dimenzije toliko drukčije od one koja se ticala crtanja stripova. Istovremeno, imao sam utisak da je to staza kojom sam – pre ili kasnije – morao da pođem otkad su moji roditelji izgradili kuću koju sam nasledio. Nešto me je dozivalo iz najdublje mraka. Često sam razmišljao o predmetima koje sam pronalazio, za koje više ne znam da li sam ih ja tražio ili su oni našli mene. Pažljivo sam pretraživao čak i ono što je ostajalo iza „lovaca na blago“, koji su, verovatno prateći signale metal detektora, na pojedinim mestima kopali jame. Da se radi o ignorantima, bilo je jasno kada sam primetio da su izbacivali fragmente keramike i druge predmete

koji zapravo i nemaju tržišnu vrednost. S druge strane, naučio sam i da se bavim sastavljanjem keramičkih fragmenata i rekonstrukcijom posuda, u slučajevima kada je prvobitni oblik mogao da se pretpostavi. To sam nazvao „s precima na zajedničkom zadatku“, s obzirom da sam morao da pratim njihovu zamisao i pokrete njihovih ruku dok su u drevno vreme oblikovali glinu od zemlje koju su tu nalazili. U mladosti sam čak imao pretenziju da se bavim izradom keramičkih posuda, kao pravadnom, elementarnom vешtinom, a strip je tek kasnije pobedio. Međutim, razmišljajući da je teško zamisliti nešto čudnije od situacije da sa površine zemlje prikupljate delove posuda iz kojih su ljudi jeli i pili pre više hiljada godina, ili kremene nožice koji su i danas oštri, desilo se da sam u martu 2015. godine video nešto još čudnije. Naime, u jednom šumarku na Banjskoj steni primetio sam da se na žilama drveta nalazi predmet koji sam već izdaleka prepoznao kao fragment gornjeg dela bronzanodopske keramičke posude, sa delom drške. Jedino razjašnjenje je bilo da je to neko pronašao u travi i zatim postavio na drvo, ali osim što je drvo raslo u strmini kojom retko (ako ikad) prolaze ljudi, primetio sam i da na stablu postoje tragovi sitnog materijala, kamenčića i grančica, koji su delovali da su takođe tu dospeli sa zemlje. Činilo mi se da sam se mogućem rešenju „misterije“ približio kada sam u jednom slučajnom razgovoru sa komšijama čija je kuća najbliža Banjskoj steni saznao o njihovom iskustvu od pre nekog vremena. Naime, vraćajući se u vikendicu nakon zimske pauze, primetili su da im je izvestan broj crepova sleteo sa krova, ali se nije razbio. U razgovoru sa meštanima otkrili su da je tuda protutnjala pijavica („mini tornado“), koja nije imala rušilačku snagu, ali kao da se poigravala sa predmetima koje je zahvatila. Da li se ta ista sila poigrala i sa fragmentom drevne keramičke posude koji je zavrtela do visine račvanja stabla drveta, ko bi to mogao znati, ali ja volim da verujem da je stvarnost uvek čudnija od onoga što se nauka usudi da pretpostavi, pa i od sinopsisa koji može da zamisli nekakav vrazji kreator stripa.

SAŠA RAKEZIĆ alijas ALEKSANDAR ZOGRAF

Ponovo dobar urod Dinje

Ovo je prava mala antropološka studija (pre svega) mladih žena danas i ovde, duhovita i jetka, a opet i nepropovedajuća, čak melanholična

Ako niste čuli za Sandru Silađev DINJU, sva je prilika da nemate kompjuter, ili barem da između vas i interneta postoji neka neotklonjiva prepreka: tehničke, psihološke ili neke treće naravi. Što je šteta: manje zbog interneta, više zbog Dinje.

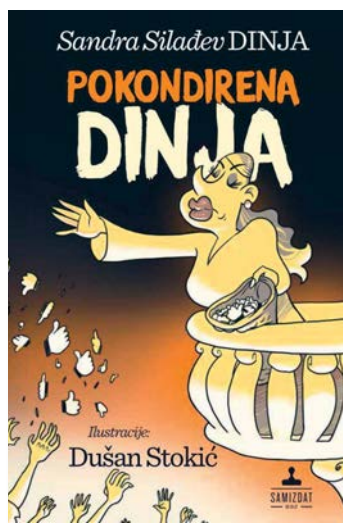
Kako god, to jest bili vi online ili offline, evo Dinje po drugi put u čarobnoj Gutenbergovoj galaksiji, pa vam je dostupna u svakoj varijanti, ne gubeći mnogo od izvornog idejnog i izvođačkog šarma, a s druge strane profitirajući kroz kreativnu saradnju s izvanrednim ilustratorom Dušanom Stokićem.

Zurück, mala napomena (ipak) za one koji nisu ranije pratili gradivo: Sandra Silađev, u online svetu DINJA, glumica je i humanitarka veoma širokog spektra profesionalnih i "hobističkih" angažmana i interesovanja, a javno je postala prepoznatljiva kad je pre nekih 2-3 godine počela da "kači" na internet svoje kratke, gerilski snimane video radove (takoreći, *spiritualne selfije!*) u kojima je uglavnom i jedina protagonistkinja, a koji su se brzo iskristalisali kao svojevrstne kenoovske "stilske vežbe" na temu ljudskih naravi – primetno usredotočene na Sada i Ovdje, ali s i te kakvim univerzalnim potencijalom. Ubrzo je Dinja (da se ne smaramo više s velika slova) postala samorodni fenomen s armijom vrlo zainteresovanih pratilaca i fanova, a svakako i s podarmijom hejtera koji nikako nisu kapirali u čemu je, jbt, štos...

Samizdat B92 prošle je jeseni objavio prvu kolekciju Dinjinih radova *Ne zna svinja šta je Dinja*, vrlo umešno i uspešno prenesenih u drugačiji medij – štampanu knjigu: izvorni Dinjin tekst je tu, a "sliku" zamenjuju Stokićeve ilustracije, duhovite, lucidne, dosledno posvećene minucioznom prenošenju autorkine zamisli, ali istovremeno i tako kreativno "pršteće" da Stokić zapravo postaje ravnoprav-

ni koautor, ponekad i "popravljač": čak i kad Dinja podbaci – a i to se dešava – briljantna ilustracija će "ispeglati" nedopečenost ideje i teksta...

Kada se prva Dinjina knjiga pojavila, izvesni T. P. je u magazinu ELLE napisao, između ostalog, i ovo: "Šta, dakle, radi Dinja? Ono što je piscu, naročito dramskom, kao i režiseru, dramaturgu i glumcu najprimerenije: posmatra ljude, karaktere, tipove, situacije; opservira društvo, ono 'večito ljudsko' (naročito večito žensko) u njemu, ali i ono što donose nove društvene i tehnološke okolnosti, ono globalno, ali i ono lokalno, srpsko, čak beogradsko (ne u onom napornom, opravdano zloglasnom 'dorćolocentričnom' smislu). Potom ono što vidi sintetizuje i komprimuje u radove često ne duže od nekoliko deseti- na sekundi ili minut-dva, a u kojima prepoznajemo tipove i karaktere iz sopstve-

nog okruženja – ili, uostalom, fragmen- te sebe samih – izde- finisane i svedene na suštinu, a obrađene kroz perfektne mono- loške minijature."

Godinu dana kas- nije, teško je nešto dodati rečima ugled- nog, godinu dana mla- đeg kolege, osim rado- sne vesti da se nedav- no pojavila, kod istog izdavača, nova Dinji- na kolekcija *Pokondi-*

rena DINJA, dakako opet u duetu s Duša- nom Stokićem.

Dramatičnijeg "poetičkog" pomaka u odnosu na prvu knjigu nema – što nije zamerka, jer je prvobitni model još nudio i te kako dovoljno pogodnog materijala za nova istraživanja – ali ima izvesnog (re)fokusiranja: ako je prva knjiga temat- ski izrazito raznolika (ljubavni i paralju- bavnici jadi i sav teatar – okrutnosti, sme- ha, glumatstva, ucenjivanja, autentičnog jada samoće i neautentične sreće "har-

Da se prekrstim u sebi

Ali znaš šta je neverovatno? Sad se vozim gradskim prevozom i prolazimo pored crkve, zove se, i niko se ne krsti. Da, da, ali apsolutno se niko nije prekrstio, znaci, 'ladno je moguće da se vozim pored crkve a da se ne krstiš. Sad mi se otvorila potpuno nova dimenzija.

#Čari veza

Kako je sumanuto tako kad se smuvas s nekim i budeš tako uvek simpatična, lepa, nedostupna, sredena, onda se smuvas, i onda pocnete tako da upoznavate jedno drugo, pa te vidi u pidžami, pa ti priča o svojim sranjima, ti gutaš njegova govna, on guta tvoja govna, pa te vidi raščupanu, pa te vidi raspalu i na kraju upoena neku koja je nedostupna, o kojoj ne zna ništa i napusti te i ti tako ostaneš u pidžami, raspalu, s njegovim govnama. To mi je u vezama fascinantno.

Začudjeni

Znate šta sam mislila? Da dođete da napravimo jednu sedeljicu, da dođete da se malo iščuđavamo, da se čudimo drugim ljudima. Ima plej-listu za čuđenje da napravimo, i kaži ovim ostalima, znaci, bitno je da se čudimo, da cokćemo, da se krstimo, da budemo jednostavno začudjeni.

Ja sam se porodila

Ja mogu da koljem koga hoću, mogu da radim šta hoću, mogu konobara da pljujem, mogu da urlim na ljude, ja sam se porodila!!! Odem na šalter, urlam na sve, jer ja sam se porodila, bre!
Jai Jai Ja sam se porodila!

Majka posebnog deteta

Dobar dan! Ja sam majka sina koji svira klavir. A vi? Vi ste otac čerke koja svira flautu? Drago mi je.

Dobar dan, ja sam majka sina koji svira klavir, a vi? Vi ste majka čerke koja svira klavir, isto? Drago mi je.

Dobar dan, ja sam majka sina koji svira klavir, a vi ste? A? Ne svirate ništa? Kako? Molim vas, sklonite se. Sklonite se!

moničnog" zajedništva Uspešnih itd. itd. – koji ih okružuje, zavodljivost, ali i inherentna tupoumnost narcisističkog samoemitovanja kroz tzv. društvene mreže, predrasude izolovanog i patrijarhalnog društva, ali i snobizam i skorojevičevstvo njegovih tobožnjih ili barem površnih protivnika, patologija radnih odnosa u amalgamu nasleđa onog najgoreg iz socijalizma i džikljanja onog najgoreg u kapitalizmu, malograđanština svih vrsta i kroz sva moguća ospoljenja (od kojih je jedno, ali vredno, i ono "antimalograđansko" etc.) onda je druga mnogo oštrije i doslednije fokusirana pre svega na žensko-muške odnose (što uključuje i pra-

teću pojavu ženskog odmeravanja, takmičenja, ponekad čak i solidarnosti), te na žensku stranu sveta uopšte: *Pokondirena Dinja* je prava mala antropološka studija (pre svega) mladih žena danas i ovde, duhovita, visprena, jetka do ubojitosti, a opet i (auto)ironična, npropovedajuća, nekad rezignirana, upravo melanholična. Kao celina i celost: *jaka* knjiga o "slabim" (nesigurnim, lažljivim, deluzivnim, infantilnim, sebičnim) karakteristikama; slabim ne zato što su ženski, nego zato što su ljudski.

Pokondirena Dinja je, dakako, feministička u svakom iole bitnom aspektu i smislu – danas se, nemojmo se lagati, ne može ne biti feminist(kin)ja u suštinskom, mada se i te kako može, a ponekad i mora biti protiv napornih parafeminističkih nuspojava raznih vrsta, od diskursa "političke korektnosti" preko svojevrzne nametljive (a opet – nemoguće, na propast osuđene) deseksualizacije međuljudskih odnosa i želja izvan famozne "spavaće sobe" iliti (van)bračne ložnice itd. – a opet je beskrajno daleko od svake ideološke kodifikovanosti. Ovo dolazi naprosto otuda što je Sandra Silađev, da prostitute, umetnica, a ne aktivistkinja ovoga ili onoga: njeno je poslanje da opservira, interpretira i na sastavne delove razlaže ljudsko ponašanje, njegove (od sebe i drugih) neretko skrivane uzroke, izvore i mehanizme, i da iz lociranih i uhićenih odlomaka slobodnoplutajućeg javnog diskursa izvlači na sunce moguće, ako ne i neizbežne konsekvence.

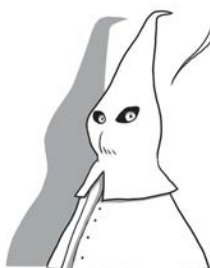
Dušan Stokić Dinjinu reč & misao besprekorno prati i nadograđuje, a ovo potonje naprosto znači da ilustrator sebi pušta na volju i neretko Dinjine "didaskalije" ne samo da otelotvori doslovno – što već izaziva dodatni humorni efekat, naime, ta ozarujuće direktna transformacija verbalnog u vizuelno – nego ih i "nadopunjava" sjajnim detaljima koji u (mnogobrojnim) uspešnim slučajevima dodiruju zaumnost harmsovske dosetke, prevedene u medij crteža. A Stokić pomno vodi računa o ama baš svakom detalju, i pogrešićete silno ako se ne zagledate pomno u svaki od njegovih crteža: letimičan pogled otkriće vam samo "prvi sloj", a ono najbolje je vrlo često zakopan malo dublje.

Kuda će Dinja dalje od ove tačke? Ko zna, ali ne sumnjam da će biti uzbudljivo. Kuda god da krene neće pogrešiti, pod razumnim uslovom da se i ubuduće pridržava onoga što joj je do sada umetnički instinkt tvrdo nalagao: njeno je da posmatra, a ne da presuđuje. Dobro, naravno da u načinu posmatranja uvek ima i izvesne "presude", ali nije to najbitnije: kao i uvek u umetnosti, najvažniji je način, a Sandrin je najzdraviji mogući: otvorenost, pamet, dar, oko, glas. Kristalna bistroća uvida koja može da zazvuči brutalno, a zapravo je nežna i empatična prema svakoj slabosti, jer svaku od njih prepoznaje prvo u sebi, kao i ovaj koji je gleda i čita.

TEOFIL PANČIĆ

Prihvata različitosti

Ja sam totalno za sve, prihvatam različitosti. Jedino ne mogu hevi metal, to mi je, brate... To i narodnjaci, mislim mogu neke, ali ono baš... I da, ne volim pank. I okej su mi ovi ostali. Jedino su mi, ove trandae, baš... Ne sve, okej su mi trandae žene, ali trandae muškarci to mi je onol inace sve ostalo prihvatam, nemam ništa protiv. I da, ne volim ove malograđane.

Podrška za najbolje studente državnih fakulteta

Osim finansijske pomoći, studenti će imati mogućnost da pohađaju i "Mentorski program" Fondacije Hemofarm i u okviru njega da steknu praktična znanja i veštine koje će im pomoći u daljoj profesionalnoj karijeri

Fondacija Hemofarm uručila je ugovore o stipendiranju najboljim studentima državnih fakulteta i na događaju upriličenom u ovu čast oprostila se od poslednje generacije stipendista. Tokom sledeće akademske 2017/2018. godine, podržani studenti će, osim finansijske pomoći, imati mogućnost da pohađaju i "Mentorski program" Fondacije Hemofarm i u okviru njega da steknu praktična znanja i veštine koje će im pomoći u daljoj profesionalnoj karijeri.

Fondacija Hemofarm kontinuirano od svog osnivanja pomaže najbolje studente državnih fakulteta, od kojih je dosta njih i prvo zaposlenje dobilo u Hemofarmu.

Fondacija "Hemofarm ponosna je što je tokom prethodnih decenija podržala 3300 studenata iz cele Srbije. To je čitav jedan mali grad mladih i pametnih ljudi koje smo pomogli kroz program stipendija i na ovaj način dali podršku najboljim od najboljih studenata da stečenim znanjem, trudom i zalaganjem doprinesu boljitku ovog društva. Sa svojim studentima menjali smo se i mi. Prošle godine prvi put smo uveli "Mentorski program", pa su studenti imali priliku da u radu sa svojim mento-

rima, ekspertima u kompaniji Hemofarm, steknu praktična znanja i veštine i da budu spremniji za budući posao", rekao je Ronald Zeliger, generalni direktor Hemofarma i jedan od mentora u okviru ovog programa Fondacije Hemofarm.

"Sa zadovoljstvom sam prihvatila poziv da budem mentor i da svojom ekspertizom pomognem mladim ljudima da steknu dodatna znanja i samopouzdanje za dalje. Stipendije Fondacije Hemofarm su, osim novčanog dela, velika šansa da čuju tuđa iskustva i na osnovu njih izgrade svoj put. Meni bi ova vrsta mentorskog programa mnogo značila da ih je bilo u vreme kada sam ja studirala", izjavila je predavač Natali Ebert, doktor medicine i master javnog zdravlja.

KAFE BAR16

"Šesnaest" je, naizgled, još jedan u nizu beogradskih kafića. Međutim, pored želje da nam se gosti osećaju dobro, naša misija je mnogo uzbudljivija.

I odgovornija.

facebook.com/kafebar16/

Gospodar Jovanova 46, Beograd

Fotografije po izboru urednika nedeljnika „Vreme“

SLIKA 2017.

U digitalnoj eri, samo mali broj fotografija ostvari kontakt sa publikom, a još manje ih ostane upamćeno... Uprkos tome, dokumentarni fotografi uporno beleže kako događaje od javnog značaja tako i promene svakodnevice u kojoj živimo. Uspeh, kao i uvek, zavisi od kreativnosti, iskustva i truda; klikovi, lajkovi i rejtinzi tu ništa ne menjaju. Ovaj izbor predstavlja samo neke od najboljih slika 2017.

Zahvaljujemo svim kolegama na ustupljenim fotografijama.

MILOVAN MILENKOVIĆ

1

2

4

3

6

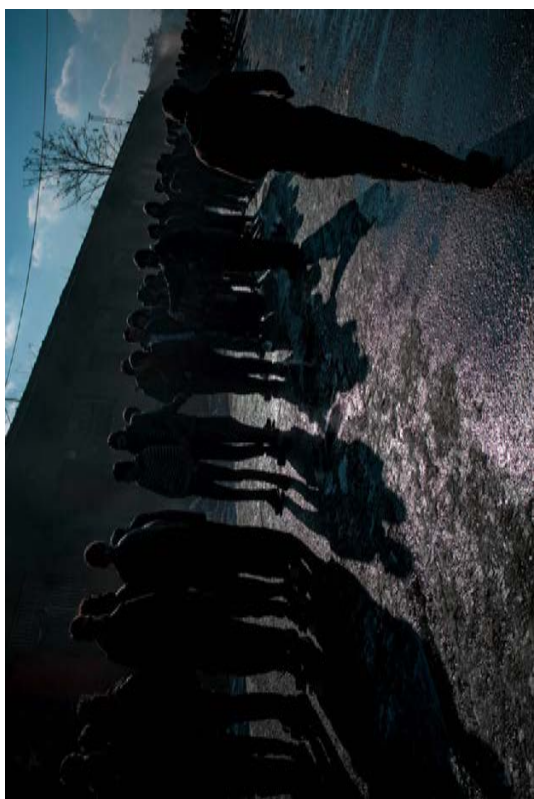
5

10

9

8

7

1. PREDSEDNIČKI KANDIDAT: Luka Maksimović / Beli Preletačević

Foto: Andrej Isaković

2. DRŽAVNI PROJEKAT NO 1: Beograd na vodi

Foto: Oliver Bunić

3. NASUKANI: Život sedmočlane porodice u olupini, Šušara pored Vršca

Foto: Predrag Dedijer

4. DIVLJA GRADNJA: Vernici ispred srušene džamije u Zemun Polju

Foto: Marko Đurica

5. KADE NA MORU: Letovanje na Eviji, Grčka

Foto: Vladimir Živojinović

6. KRST NA VODI: Bogojavljivanje, Ada Ciganlija, Beograd

Foto: Đorđe Kojadinović

7. EVROPSKI PUT: Izbeglice pored Subotice

Foto: Nemanja Pančić

8. PODRŠKA NA EVROPSKOM PUTU: Izbeglice u Beogradu čeka u humanitarnu pomoć volontera

Foto: Andrej Isaković

9. PREDAH NA EVROPSKOM PUTU: Izbeglice u napuštenom vagonu, Beograd

Foto: Marko Đurica

10. DOGOVOR ZA EVROPSKI PUT: Izbeglice u Šidu

Foto: Milutin Marković

11. PLEMENSKI ŽIVOT: Navijači

Foto: Marko Risović

12. 30 DANA, 450 NASLOVA: Mediji o ubistvu pevačice Jelene Marjanović

Foto: Marija Janković

13. KULTURA I UMETNOST: Protest / performans prilikom otvaranja renoviranog Muzeja za savremenu umetnost

Foto: Igor Pavčević

11

12

13

Beleške pisane čekajući voz koji kasni neograničeno

Piše: Branko Kukić

Da bi se govorilo o uzrocima moralnog, istorijskog, društvenog i ekonomskog sloma srpskog naroda, potrebno je uporediti zapažanja, analize, iskustva i upozorenja onih ljudi koji su iz ugla psihologije, antropologije, istorije, sociologije i književnosti slali svoja upozorenja i opomene. Zbog toga su njihova mišljenja bila osnova i nekih mojih zapažanja koja želim da ovom prilikom istaknem. Ubeđen sam i nepokolebljiv u svojim uverenjima da ovom našem stanju mora postojati neki dubok uzrok i da su osnovni uzroci pre svega u nama samima. Zbog toga sam se odlučio da u ovom tekstu ne iznosim samo svoja razmišljanja nego da ih argumentujem i mišljenjima nekih naših istaknutih ljudi, pre svega Jovana Cvijića, Ive Andrića, Slobodana Jovanovića, Jovana Skerlića, Vladimira Dvornikovića i Vladimira Velmara Jankovića

OSNOVNA PITANJA

U svojoj studiji o Milošu Obrenoviću, Slobodan Jovanović je za njega rekao da je morao da se istovremeno bori sa dve velike nevolje – protiv turske vlasti i protiv svoga naroda. Pitanje borbe „protiv svoga naroda“ je suštinsko srpsko pitanje koje je, evo, aktuelno više od dva veka. Ali izgleda da je to najvažnija ovdašnja borba koja je izglubljena na početku.

Miloš je vladao na dva načina – pomoću malih olakšica i podmićivanja, s jedne strane, i surovom disciplinom, s druge. Takav način vladavine kvario je i narod i vladara. Vremena koja su nastala posle Miloševe vladavine pokazaće da je ovaj način vladavine bio pogrešan, i ta bolest nije izlečena ni posle 200 godina srpske istorije. Šta nam govori Miloševa borba? Šta nam govori jedan od tipičnih predstavnika ovoga naroda, tipičnih po svom moralu, po svom karakteru, temperamentu, ali i po spretnosti i hrabrosti? Da li nam njegova borba govori da smo mi statično društvo, da smo nespremni za promene, nepoverljivi prema drugima i prema sebi samima, tvrdoglavi na svoju štetu, neistrajni

u poslovima, osvetoljubivi, prgavi i preki u svojim postupcima? Zašto je ovde nemoguće povezati uzroke i posledice? Koje prepreke stoje na našem istorijskom putu kojima nismo u stanju da nađemo rešenje? I konačno, zašto se i dan-danas samo usput i sporadično govori o tome?

ŠEKSPIR U SRBA

Možda će izgledati čudno, ali Šekspir je jedan od najpouzdanijih engleskih istoričara. U svojim dramama on je opisao jedno doba obliveno krvlju do kolena. Spisak kraljoubistava u obe Šekspirove drame o kralju Ričardu je do te mere impozantan da je postao obrazac za mnoge kasnije države kao način borbe za vlast. „Svaka epoha nalazi u njemu ono što sama traži i što sama hoće da vidi“, napisao je čuveni šekspirolog Jan Kot u svojoj poučnoj i aktualnoj knjizi *Šekspir naš savremenik*. Šekspirova dramska istorija ima simbolično značenje – ona govori šta se sve nalazi u čoveku, a ne oko čoveka.

Za razliku od imperije kao što je Engleska, u kojoj je zlo srazmerno njenoj moći, kod nas je zlo prevazišlo našu moć – ono je

toliko buktalo da se prelivalo i kiptelo. Pođimo redom: Vođa Prvog srpskog ustanka najpre veša svoga brata; vođi Prvog ustanka seče glavu njegov kum po zapovesti vođe Drugog srpskog ustanka; on kasnije zbog svoga zuluma beži iz zemlje; potom ga vraćaju na presto – ne mogu bez vođe; njegovog sina kneza seku na komade; drugi sin drugog vođe Ustanka abdicira – ne može da se izbori sa svojim narodom; novog kralja i njegovu – kako su govorili – kurvu bacaju iz dvora iskasapljene; pretedenta na presto nove dinastije proglašavaju ludim i odvođe ga u ludnicu; njegovog brata – nelegitimno proglašenog za kralja – ubijaju u drugoj državi; posle diktature ubijenog kralja dolaze nova ideologija i vlast – krvava, rigidna i primitivna – koju uspostavlja jedan koji drži otetu vlast do kraja života (navodno, na njega je pripremano više atentata); posle toga, novi diktator umire u zatvoru u stranoj državi na suđenju zbog izazvanog krvoprolića u državi koja se raspada, ubivši pre toga bivšeg predsednika Republike Srbije. Najzad, ubijaju predsednika Vlade, najrazumnijeg, najobrazovanijeg i najenergičnijeg čoveka

SEĆANJE NA BUDUĆNOST:

Ivo Andrić, Slobodan Jovanović,
Vladimir Velmar Janković, Jovan Skerlić,
Jovan Cvijić, Vladimir Dvorniković

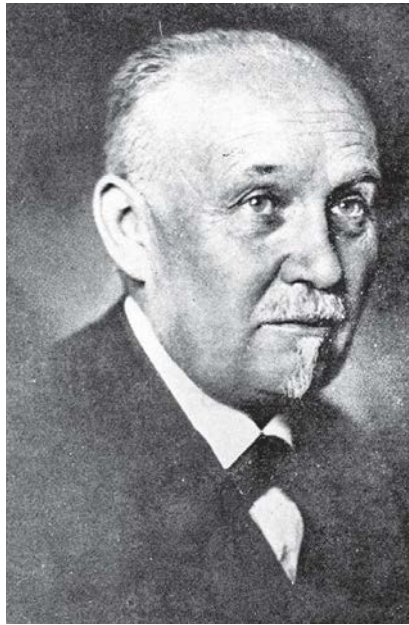
na vlasti u novonastaloj državi; da ne govorimo o onima koji su – kao osoblje, služe, neistomišljenici – ubijeni i upropašćeni na razne načine. Dakle, ovo je istorija vrhovne vlasti jednog naroda u trajanju od 210 godina.

KRAJ PRE POČETKA

Svi naponi, borbe, muke, stihije i žrtve koji su pretvoreni u uspehe, kao i pojedinci koji su upravljali tim uspesima, brzo su postajali žrtve jedne sredine koja u svojoj unutrašnjoj, karakternoj nestabilnosti nije izdržala niti je bila ponesena tim otkrivenim putevima, pravcima i vidicima, nego je sve posustajalo, raspadalo se da bi se ponovo vratilo na početak koji nije ukazivao ni na kakav cilj, želju i volju. O tim ličnostima-pokretačima Ivo Andrić govori ovo: „Gledano isključivo sa tačke sa koje su krenule u borbu, sve te ličnosti koje su ostavile traga u našoj tadašnjoj kulturnoj istoriji nose manje ili više vidan fatalni znak balkanske sudbine, nasleđeno opterećenje jedne sredine u kojoj se sve sporije pokreće nego u ostalom svetu, i u kojoj se kulturni naponi, pionirski usamljenici, opterećeni i sputani od samog početka, često i lako gube u nasleđenoj pustinji nereda i nehata, kao voda u pesku koji su navejala stoleća. U borbi, vođenoj u takvoj sredini, i ličnosti se, posve prirodno, brže troše i lakše lome.“

VASA PELAGIĆ KAO SIMBOL

„Starinska sujeta i precenjivanje samog sebe“, rekao je Jovan Skerlić za Vasu

Pelagića, koga i danas vode kao naprednog, mudrog i vidovitog čoveka, pa se neki još ponašaju po njegovim uputstvima i obrascima.

NAPRED I NAZAD

S jedne strane istorije ovog naroda – one iza nas – stoje odricanje, buka i strah od svega što napredan svet pruža ljudima svoga vremena, a sve zbog prkosa i navodnog držanja do sebe, a s druge strane istorije – ove sadašnje – stoji nezajažljiva, neskomnna, alava i sebična želja za imanjem, za posedovanjem ogromnog i nepotrebnog. Svuda oko su rupe bez dna i život bez smisla.

DEMAGOZI

Posle ratova i velikih društveno-ekonomskih kriza događaju se pometnije izražene u raznim oblicima, a koje se najviše očitavaju u sferi vlasti i upravljanja. Prvo se javlja demagogija. Ona je oblik lažnog proroštva i lažnih obećanja. Ona pre drugih obuhvata države i narode niže kulture. Demagogija u takvim sredinama se ispoljava preko navodne demokratije, preko parlamentarizma, prava većine, prava glasa itd., što prvo obrlati i zaseni one sa niskim nivoom kulture. Na ovo upozorava Vladimir Dvorniković tvrdeći da demokratija treba da pređe – kako on kaže – u aristokratiju, odnosno u vladavinu najboljih. Ali ona uglavnom prelazi u kakistokratiju – vladavinu najgorih, pa naglašava: „Etika, kultura, nauka tu su stalno bespomoćne.“ Pod navodno stabilnim ustavnim, državnim i pravnim uređenjem kakistokrati nameću javnosti svoje protivrečnosti, odnosno

podvale i opsene. Na taj način se država i društvo duboko i sistematski razaraju. Posledica toga je haotično stanje u svim oblastima života i u većini ljudi. „I onda se“, kaže dalje Dvorniković, „dešavaju prava čuda: sve se izvrće naglavce, sve zapada u neki vior, a država dobija izgled lude kuće. Niko ne zna izlaza, svak oseća ruglo i naopakost situacije, sav je interes apsorbovan većtim trzavicama, borbama i krizama da se ni odahnuti ne može, a iza svega toga ceri se dijabolsko lice demagoga. U tome on živi i to je njegov elemenat, on kome jedino treba da se sluša, gnjavitelj i mora cele nacije, cele države... Demagog pre svega poseduje oštar njuh za niske najraširenije instinkte gomila. U tome njuhu, veštini i neumornoj istrajnosti stoji sva naročita 'demagoška genijalnost'... Dok sociolog i psiholog kolektiviteta traži pokretne ideje, usidrene u religiji i metafizici, u rasi i istoriji, demagog tendira prema dole, prema animalnom, socijalno i etički negativnom. On se obraća na negativne psihičke poluge, na zavist, egoizam, lakomost, mržnju. On vodi računa o konkretnom prosečnom pojedincu, sa svim onim prikrivenim instinktima koji čoveka pokreću. On zna njegove svesne i nesvesne potrebe, pritajene želje i nezadovoljstva, naročito ona najdublja, svima zajednička, koja izviru iz neudovoljivog čovečjeg egoizma. Te neiživljenosti, te neudovoljenosti, to je najdublja i najčvršća duševna veza istovrsnih, jednostaleških gomila. To su oni najvitalniji, svojom golom biološkom prirodom antisocijalni i antietički instinkti, po kojima svi ti individui jedne homogene gomile liče jedan

drugom kao mrav mravu. Tu sad zahvata demagog svom svojom snagom.

Pre svega, on se sam uživljuje duboko u to psihičko podzemlje i spreman je vazda da se unizuje i spušta na tu razinu. Gomilu on drži trajno po onim dubljim, više organskim egoističkim instinktima, osobito kad su to biračke, stranačke gomile koje treba trajno i organizovano držati na okupu.“

POLITIČKA CIGANIJA

Jovan Cvijić je u svojoj studiji „O nacionalnom radu“ iz 1907. godine dao nekoliko opaski o našem političkom životu, primetivši da se u javnosti misli da kod nas vlada *politička ciganija*. On tu pojavu ovako tumači: „Naš javni život zbija pokazuje teških pojava zbog kojih se mogu učiniti opravdane gornje sumnje. Ima nečega što liči na političku ciganiju, ali je to poglaviti samo spoljni izgled. Iza toga se mahom kriju dublji psihološki motivi i velika snaga. Rđave pojave su poznate i zato ih je dovoljno sa nekoliko oštrih reči obeležiti. Mnogi politički ljudi se neprekidno svađaju, u celom njihovom radu prevlađuju lični motivi, kašto prostačka taština, motre jedan na drugog i često su u stanju izneti jedan o drugome i najneverovatnije infamije. Dalje, ima mnogo pakosti, zlobe, mržnje.“ Ovo je izrečeno pre 110 godina. Kada se danas pogleda ovdašnji politički život, stvari se nisu pomakle s mesta. Ono što je, recimo, dopušteno u našem parlamentu, u Evropi se možda zadržalo još ponegde na zapadnom i jugoistočnom Balkanu. Jer takve pojave su u savremenom i kultivisanom svetu nedopustive.

SKERLIĆ U NARODNOJ SKUPŠTINI 12. MAJA 1912.

Govoreći o sposobnosti ljudi koji vode politiku u našoj zemlji, Skerlić je poslanici- ma rekao i ovo: „Vi, gospodo, na svim stranama vidite nezadovoljstvo sa radom ljudi koji vode politiku u našoj zemlji. Ima stvari koje stariji naraštaji može biti ne znaju. Vi možda ne opažate da se izvesni sposobni i bolji elementi počinju dezinteresovati od politike... I kad kažem politika, ja pod tom rečju ne razumem današnju usku... politiku, no viši idejni život, brigu o javnom dobru. Danas jedan veliki deo novih naraštaja savršeno je dezinteresovan za javne poslove. Danas može biti najbolji elementi dižu ruke od politike i od javnoga rada. Dok Narodna skupština počinje da se kolonizuje šumskim čuvarima, tako da počinje sve više ličiti na neki šumarski kurs, dotle puno odličnih i sposobnih ljudi potrebnih Narodnoj skupštini nema ovde. Jedna od najglavnijih zamerki koje se čine demokratskom režimu ta je da mu oskudeva kompetencija, da u Skupštinu ulaze ljudi bez dovoljnog znanja i spremne, ili pomoću vlasti... Stručna sprema, profesionalna znanja, iskustvo u poslovima, prava inteligencija, oskudeva u Narodnoj skupštini. Ja ne podrazumevam pod inteligencijom samo školovane ljude; inteligentan čovek može biti i onaj čovek koji nije kroz školu ni prošao, kao što ih ima opet i takvih koji imaju diplome da su svršili škole i položili doktorat, pa su ipak ostali glupaci i nesposobni. Ali je nesumnjiva stvar da se javni život i uopšte poslovi državni ne mogu voditi bez ljudi od struke i spremne, i da je takvim ljudima potrebno mesto u Narodnoj skupštini... Zlo je tu, ono

je duboko usađeno, i to zlo truje organizam svih naših političkih stranaka i cele naše zemlje.“

PRELAZNIČKO DOBA

Na ovo što je Skerlić govorio, nadovezuje se i mišljenje Vladimira Velmara Jankovića. Govoreći o narodnim poslanicima, on je u svojoj knjizi *Pogled s Kalemegdana* napisao: „Tu spada i onaj bezbrižni i onaj zabrinuti; i onaj koji je izabran parama i odozgo isto tako kao i onaj izabran poverenjem i odozdo; i onaj koji se brine za svoj kraj i onaj koji se brine najpre za svoj mandat; i onaj koji smatra da bez njega država propada i onaj koji samo za opšti interes radi; onaj koji ima uporno političko ubeđenje i onaj koji ga nema.“ To je posledica *prelazničkog doba*. Kada dođe do većih promena u društvu – kao što se to u prošlom veku na ovim prostorima događalo u više navrata – onda dolazi najčešće do mešanja onog što je vredno i onog što je štetno. Dolazi do velikih previranja, do ukrštanja na svim nivoima, sumnjive vrednosti stalno nasrću na prave vrednosti. „Zbog te kobne neodređenosti, zbog te improvizacije životne i nesaoosećanja sa živim tokom vremena, stalno smo zatečeni i događajima i katastrofama, spolja i iznutra... U tom čudnom pozorju često izgleda da je bilo, u građenju javnog života, više podvojenih no zajedničkih volja, više primitivske dovrtljivosti no realnog osećanja stvarnosti, više sreće no pameti, više otaljavanja poslova no organizacije... O prelazničarima ne vredi govoriti. To su oni koji su dobro uočili svoje prelazničko vreme i koji od toga prave najsebičniju upotrebu i svestan račun. Špekulanti, profesionalni

politikanti, kažnjeni i nekažnjeni kriminalni tipovi, profiteri, mutnolovci... Svi, sa svih strana zemlje, uhvaćeni u svoje kolo" (pisano 1938, četvrt veka posle Skerlićevog govora u Narodnoj skupštini).

OSNOVNO PITANJE

Pitanje kulture je uvek bilo veliki problem čovečanstva. I u velikim duhovnim epohama uvek se insistiralo na kulturi, jer je ona pouzdan posrednik između ponašanja, saznanja, znanja i njihovih primeana u društvu. Ali činjenica je takođe da je kultura u nekim periodima i nekim društvima bila nemoćna da spreči velike ideološke, ratne i religiozne katastrofe, pa i vezivanja ruku samoj kulturi.

Šta je to što nas stalno vraća i upućuje na kulturu? Mora da u tome postoji neka moć.

Pre svega, reč *kultura* – koja potiče od latinskog glagola *colere* – znači *gajiti, štiti i poštovati*. Ali može značiti i *povezivati*. Upravo je *povezivanje* osnova uspostavljanja stabilnog društva i države, a kada se oni uspostave i povežu, kultura dobija još jednu ulogu – da ih drži na okupu. Jer je kultura zajednički imenilac svega što se događa među ljudima. Ali kultura ima veze i sa reči *kult*, što predstavlja ono *iskonsko, sa samog početka*, ono što predstavlja vraćanje sebi, ono što je samopoštovanje, kao vladanje sobom. A to su preduslovi za saživot i vezu sa drugima, to je pretpostavka za stvaranje i održavanje zajednice. Nećemo pogrešiti ako u tome prepoznamo veze sa magijskim i sakralnim.

Rekao sam da se o krizi kulture uvek govorilo i to iz razloga koje sam upravo naglasio. Taj govor o krizi pouzdan je znak koliko je kultura važna za opstanak čovečanstva. Zašto je kultura tako osetljiv organizam i da li nas ta osetljivost obavezuje? Ko su ljudi koji stvaraju kulturu? Koliko oni učestvuju u savesti čovečanstva? Kada je Osvald Špengler pre gotovo sto godina u svojoj slavnoj knjizi *Propast Zapada* govorio o krizi ove civilizacije, on je govorio pre svega o krizi kulture. Kultura je jedno uzvišeno, ekumensko mesto sa koga su govorili veliki umovi. Ali ona može biti i svratište, da ne kažem krčma, iz koje su iskakali monstrumi čovečanstva.

Veliki holandski naučnik Johan Hojzinga je još 1936. godine svoju knjigu *U seni sutrašnjice – Kriza savremene kulture*

počeo ovim rečima: „Kako drugačije da počnem ovo svoje zapažanje ako ne bih rekao da živimo u opsednutom svetu.“ Zato što pominjem ove Hojzingerine reči? Zato što želim da naglasim da je kultura ono iz čega se rađaju i dobro i zlo za čovečanstvo. Kriza kulture je uvek i kriza društva koja prouzrokuje i krizu čitavog sveta. Setimo se Eriha Froma i njegovih reči: „Ovo ne smrdi nužnik, smrdi svet.“

A sada da se približimo našem ovdašnjem slučaju.

Kada država i njen servis Ministarstvo kulture budu imali preciznu strategiju kulturnog razvoja zasnovanu na vrhunskim vrednostima, kada se manu populizma i zadovoljenja potreba diletanata, politikanata i tezgaraša, kada počnu da uvažavaju mišljenje obrazovanih i kreativnih ljudi, kada sagledaju mogućnosti i vrednosti naše kulture i te vrednosti ugrade u svoje jasne namere – tada ćemo preći sa kukanja, podvriskivanja, pevanja i pucanja na ozbiljnu i utemeljenu brigu o budućnosti Srbije.

Kada je reč o današnjoj našoj kulturi, ovde je sve pomešano. S jedne strane postoji neki oblik vrhunske, elitne kulture koja nastoji da stvori osnovu za jedno odvažno, tolerantno i utemeljeno društvo, društvo dijaloga i vrednosti, a s druge strane imate „treš“ sa kojim ne možete da izađete na kraj jer se tako dobro primio i odlično napreduje da sve ono što je vredno i što ostavlja trag u vremenu vene u njegovoj senci. A jasno je da iz „treša“, dakle iz đubreta, najbolje uspeva korov.

Određeni vidovi današnje naše kulture tesno su povezani sa određenim vidovima politike i ideologije. Oni se međusobno prepoznaju, proizilaze jedno iz drugog. Ako se to podrazumeva pod establišmentom i elitom, onda je moj pogled na kulturu pogled autsajdera, budući da su modeli kulture koje podržavaju ova politika i ideologija modeli koji su učestvovali u stvaranju jednog društva. U tom slučaju, ja sam za supkulturu, ma šta ona podrazumevala, jer u njoj vidim sve ono što kulturu čini kulturom: invenciju, imaginaciju i bunt. Činjenica da su ovde u nebesa uzdizani neki autori i neke teme i ideje, koje navodno predstavljaju vrhunsku kulturu i podsticajno mišljenje, govori samo da smo mi bili *prividno* otvoreno društvo. Mi smo bili kontrolisano društvo, društvo

pod strogim nadzorom, ma šta mislili oni koji danas plaću za prohujalim vremenima. Reč je ili o potpunom nerazumevanju problema ili o licemerju.

Jasno je da se ovde mora menjati čitavo društvo. Ali, kako da promenite društvo kada nema visokih kulturnih standarda koji bi na društvo uticali i koji bi javnosti pokazali drugačije, savremene modele kulture? Visoki kulturni standardi se ne ogledaju samo u onome šta čitate, gledate ili slušate. Oni se ogledaju i u odevanju, ponašanju, u načinu ishrane, u odnosu prema radu, u odnosu prema drugom, prema različitom. Hoću da kažem da su stvari do te mere povezane da ne mogu jedne bez drugih.

Ovde vladajuće kulturne modele pretežno formiraju politički modeli, a trebalo bi da bude obrnuto. Ovde su politički modeli do te mere zaostali za naprednim svetom da su bilo kakva poređenja nesuvlsila. Možda će neko reći: pa dobro, i naša kultura je prisutna u svetu. Jeste, prisutna je. Ali nije prisutna kao posledica opredeljenja čitavog sistema da se ulaže u vrhunsku kulturu, nego je reč uglavnom o pojedincima koji su, boreći se za svoj lični integritet, nekako došli i do velikog sveta.

POČETAK NA KRAJU

Da li je za nas koji ovde živimo kasno? Da. Razvijeni svet se danas kreće napred – sa svim dobrim i lošim stranama u tom kretanju – tolikom brzinom da Srbija i zemlje poput nje nisu u stanju da to kretanje prate, nego su stalno u zaostatku, u neograničenom kašnjenju, pa će se jednoga trenutka postaviti pitanje smisla te jurnjave kada ona dobija oblike apsurdna. Naša jedina nada je da taj napredni svet shvati da su posledice tolike brzine razvoja stvaranje jedino „društva spektakla“ (Gi Debor) i „uspona beznačajnosti“ (Kornelijeus Kastorijadis). Ali istorija se ne vraća unazad, a napredak je jedan oblik entropije – on se ne usporava, on jedino može da pređe u planetarnu katastrofu.

Ljudi koje sam u ovom tekstu pomenuo spadaju u red naših najznačajnijih pisaca, istoričara, antropologa i naučnika. Kako je moguće da jedan narod ne veruje tim ljudima? I ovaj paradoks je jedinstvena pojava, koja pokazuje još jednu lošu stranu ovog naroda.

Septembar 2017.

Digitalizacija – budućnost rudarske industrije

Dokazane tehnologije pomažu kompanijama iz oblasti rudarstva da u potpunosti pređu na digitalan način proizvodnje i time poboljšaju konkurentnost na tržištu

NIJE SAMO SREĆA

“Mi sumnjamo u patriotizam. Ta emocija je izmanipulisana. Neki ljudi su se okoristili patriotizmom, a neki drugi su pljuvali po sebi da bi dobili pare. I jedni i drugi su profiteri. Zato kažem da je vreme za neke nove ljude, koji nisu pod hipotekom. Ako si ti čist i imaš kredibilitet, ljudi će ti poverovati”

Deset dana nakon što je završeno snimanje filma *Zaspanka za vojnike*, počelo je emitovanje druge sezone televizijske serije *Ubice mog oca*. “Zadovoljan sam”, kaže Predrag – Gaga Antonijević, reditelj i scenarista i pomenutog filma i serije. Razgovarali smo neposredno pred njegov put u Los Angeles gde živi poslednjih 26 godina.

Ako ima nekog da još ne zna, *Zaspanka za vojnike* je nastala po *Srpskoj trilogiji* Stevana Jakovljevića (scenario sa Natašom Drakulić) i priča o Velikom ratu. Prva sezona serije *Ubice mog oca*, emitovana na RTS-u 2016, bila je najgledanija televizijska serija te godine. Smatra se našom prvom krimi TV serijom. Druga sezona se prikazuje na novom kablovskom kanalu Top kanal (scenario sa Natašom Drakulić, režija sa Ivanom Živkovićem i Miroslavom Lekićem).

Najpoznatiji film Predraga – Gage Antonijevića (1959) i prvi koji je snimio u Americi je *Spasitelj*, (produkcija Olivera Stouna) sa Denisom Kvejdnom i Natašom Ninković. Sledila su još tri: *Hard Cash* sa Kristijanom Slejterom i Valom Kilmerom, *Little Murder* (poznat i kao *Ghost of New Orleans*) sa Džošom Lukasom, i *Breaking at the Edge* sa Rebekom da Kostom i Endi Mekdauel. Antonijević je debitovao u 24. godini sa filmom *O pokojniku sve najlepše*. U Beogradu je režirao i *Balkan ekspres* 2 (film i seriju) i film *Mala*.

“VREME”: S obzirom na to da su i *Zaspanka za vojnike* i *Ubice mog oca* podjednako aktuelni u vašoj karijeri, da počnemo od filma. Sudeći po najavama, snimili ste ratni film o...

PREDRAG – GAGA ANTONIJEVIĆ: ... Cerskoj bitki. Presrećni smo, evo i zašto. Snimanje *Zaspanke* je bio poprilično veliki zahvat: pedesetak konja, 200 statista, plus glumci, plus ekipa, eksplozije, borbe... A usred tog ratnog zbivanja trebalo je prikazati dušu srpskog čoveka koji je izneo Veliki rat, koji je bez pitanja otišao na ratište, branio svoju kuću, Srbiju. Film smo posvetili tim našim precima koji su ostavili svoje živote da bismo mi danas bili slobodni. Jedino što nam kvari ovo zadovoljstvo je izostanak pomoći države koju ovakav projekat, siguran sam, zaslužuje. Mi jesmo dobili 400.000 evra na konkursu Ministarstva kulture za filmove o Prvom svetskom ratu, ali ovo je film koji košta milion i osam stotina hiljada evra. Pomogli su nam partneri “Direct media”, “Kontrast film”, “Avala film” – što je radosna vest i znak da se “Avala” opet bavi proizvodnjom filmova – a ostalo je novac naših prijatelja i naš novac. Mi odlično znamo da nam se neće vratiti onoliko koliko je uloženo. Tražili smo od Ministarstva vojske četvu vojnika koja bi dva puta po deset dana glumila srpske vojnike. Nisu hteli. Tražili smo od Ministarstva unutrašnjih poslova konjički eskadron na jedan dan, i oni su nas odbili. Planirali smo scenu u kojoj srpska konjica odlazi u boj, smatrali smo da bi to bila i dobra slika i poruka, ali nismo mogli da je snimimo. Hrvatska je filmu o Gotovini dala pet miliona evra. Ne bih ni pominjao ovo da ne znam da su ovde pomagani projekti koji nikakve veze sa Srbijom nemaju. A *Zaspanka za vojnike* je srpski patriotski film, pa se nekako podrazumevalo da je državi to važno.

Zašto vam je uskraćena pomoć?

Pretpostavljam, zato što sam na predsedničkim izborima podržao Vuka Jeremića. Ja ne mislim da sam išta loše uradio. Vuk Jeremić je moj prijatelj iz Amerike, pomagao sam mu oko izbora za generalnog sekretara UN, jednostavno – poznajem čoveka, pa je prirodno da ću ga podržati. Ali kod nas se smatra da ako si protiv vlasti, onda si protiv države. Ni u jednoj demokratskoj državi to nije tako. Amerikancu koji ne podržava republikance niko ne može da kaže da je protiv države. Zato što to, jednostavno, nije tačno!

Zašto niste dijasporu u Americi zamolili za pomoć?

Nisam hteo. Njih je ošišala prva garnitura srpskih nacionalnih novopobuđenih lidera, poneli su šta se moglo poneti u ime nacionalnog buđenja, i zato tamo ljudi više ne veruju nikome.

Zašto tek sad snimate film o Prvom svetskom ratu kad je stogodišnjica njegovog početka obeležavana pre tri godine?

Nataša Drakulić i ja smo napisali ovaj scenario tri godine pre nego što je konkurs Ministarstva raspisan, imali smo organsku potrebu da napišemo scenario o Prvom svetskom ratu. Nismo očekivali da ćemo po njemu snimiti film zato što takav film nije jeftin i zato što je to tema koja nikog u regionu ne interesuje. Ne možeš da ga prodaš Bugarima zato što ih film ne pominje po dobru, ne možeš ni Mađarima, njih to ne zanima, ni Hrvatima. Kad se pojavio taj konkurs, mi smo, naravno, konkurisali. Od 18 scenarija komisija izabere baš naš – to je bila dobra vest. Loša vest je što je trebalo naći

još milion i četiri stotine hiljada evra. U jednom momentu smo hteli da vratimo tih 400.000 evra koje smo dobili na konkursu, kako da snimamo ratni film za te pare. A onda smo u tome videli povod da se skupimo sa prijateljima, pitamo se "hoćemo li da radimo ovaj film?" i da kažemo "hoćemo, hajde da ga radimo". Eto, tako je to bilo.

U našoj kinematografiji, pa i u regionalnoj, malobrojni su filmovi o Prvom svetskom ratu.

Za Titovog vaktura urađen je jedan sjajan film, *Marš na Drinu*. U ovo naše vreme je bio samo još jedan pokušaj, i sad je *Zaspanka*. Zašto? Komunisti su forsirali Drugi svetski rat i neke svoje mitove. Onda je došlo neko srpsko nacionalno buđenje, nazovite ga ovako ili onako, očekivale su se ovakve teme, ali ih nije bilo. Posle se to buđenje pretvorilo u nacionalizam, pa je postalo moderno pljuvati po sebi ne bi li se dodvorili stranim fondovima i Zapadu. Hoću da kažem: vreme je za povratak zdravog i razumnog patriotizma. U Americi, tamo gde živim, svi ljudi su patriote, oni vole svoju zemlju i ne stide se toga. Znam da je nacionalizam kriv što se ovde ljudi trude da pokažu da im nije stalo do Srbije, ali nacionalizam nije opravdanje za posipanje pepelom. Otišli su prvo u jednu krajnost, u nacionalizam, pa onda u drugu. Ja očekujem da ovaj film probudi kod mladih ljudi jedan normalan, zdrav patriotizam. Vreme je da se patriotizam povрати, ne može zemlja da napreduje bez toga.

Kad kažete patriotizam, na šta mislite? Ovde to nije česta reč u svakodnevnom rečniku, pojasnite je.

Ja sam ono što sam, cenim sebe, neću druge da omalovažavam i nisam građanin drugog reda zato što sam Srbin. Eto, to je patriotizam. Ne može ni ekonomija ni bilo kakav drugi napredak zemlje da nastane ako nismo ponosni što smo građani Srbije. Očekujem da će *Zaspanka* podstaći novi patriotizam. Pa, nacije su se na tome vraćale iz velikih problema, Japan je napravio ekonomski bum na patriotizmu. Amerika je zasnovana na patriotizmu, svuda je istaknuta zastava i svi s ponosom gledaju u nju. Kad sam bio mali, drugačije je bilo. Tačno da je tada bio komunizam, ali se tada znalo šta je dobro a šta nije. Ovaj poslednji rat je zamaglio vrednosti, ne zna se šta je časno a šta nije.

Zvučite kao da držite politički govor. Možda su baš prazne reči i izjave političara oterale patriotizam.

Znam za to, i mene to muči. Mi sumnjamo u patriotizam. Ta emocija je izmanipulisana. Neki ljudi su se okoristili patriotizmom, a neki drugi su pljuvali po sebi da bi dobili pare. I jedni i drugi su profiteri. Zato kažem da je vreme za neke nove ljude, koji nisu pod hipotekom. Ako si ti čist i imaš kredibilitet, ljudi će ti poverovati.

Da li biste snimili film o patriotizmu da ne živite u Americi?

Emigracija u Americi je zaljubljenija u Srbiju nego vi koji živite u njoj. Ovde mi često kažu "ma, šta ćeš ovde, svi su otišli". Možda je tačno da ova zemlja ne motivise dovoljno ljude da ostanu u njoj. Ali, ja mislim da je Kenedi bio u pravu kad je rekao da treba razmišljati šta ti možeš da daš svojoj zemlji, a ne samo šta može ona tebi. Čekaj da vidim šta ja mogu da uradim, šta ja mogu da promenim. Ne znam da li bih snimio takav film, niti da li bih govorio ovako kako govorim da sam ostao ovde. Ne znam ni kakav bi mi set vrednosti u glavi bio da sam ostao, zato što nisam bio ovde kad ste jako teško živeli, kad je bilo bombardovanje. Šta bi bilo da sam ostao, da li bih imao dovoljnu potrebu da pomognem i promenim koliko sad imam, ne mogu da kažem.

Ubice mog oca

Kažete da je *Zaspanka* za vojnike pokušaj da se pokrene novi patriotizam. Zar ideja da film može da menja svet ne zvuči romantično i starinski?

Film se oduvek bavi stvaranjem mita. U slučaju *Zaspanke*, bavi se stvaranjem mita o državnosti. Ispričaću vam priču iz života, često je navodim kao dobar primer šta je državnost. Majka mog zeta, narodni heroj, doživi šlog, ali nijedna bolnica nije htela da je primi. Onda se moj zet seti da je ona dobila i britanski orden, zamoli britansku ambasadu za pomoć, i oni je odmah smeste u bolnicu. Zašto su se angažovali? Pa, zbog svoje države. Ne zanima ih čiji je državljanin kome su dali orden, bitno im je da ga je dala Britanija. To je kontinuitet. Kod nas danas dobiješ orden, a sutra te streljaju, zato što svaka vlast ima svoja pravila. U Srbiji je bitniji onaj ko vlada od države. Pa, ne može se država tako stvarati! To je svrha ovog filma: da pokaže da je kontinuitet bitan, da je državnost bitna. Bez obzira koju opciju ko od nas zastupa, mi smo svi stanovnici iste države Srbije. Narodni heroj ove zemlje bi trebalo da joj je uvek bitan, bez obzira što njome sada vlada druga vlast. I granice spadaju u kontinuitet države. Mi smo Kosovo lako pustili, jer su neki rekli da to nije važno. Čik kaže Amerikancima da granice nisu važne! Granica je stvar koju moramo svi da čuvamo, kontinuitet države je nešto što mora da se čuva. Sto puta ću reći: mi moramo da radimo na zdravoj opciji zdravog patriotizma, poverenja u državu, na kontinuitetu državnosti, jer će i ekonomija da krene ako veruješ u ovu zemlju i ljudi je neće napuštati ako veruju u nju.

Da predemo na lakše teme, na seriju *Ubice mog oca*. Zašto ste promenili producenta i emitera?

RTS je, iz nekih razloga znanih samo njima, nakon prve sezone prekinuo svačku komunikaciju sa mnom i nije hteo da radi drugu sezonu serije. Dragan Bujošević, generalni direktor RTS-a, više puta je u novinama izjavljivao da ja njemu nisam dao seriju. To jednostavno nije tačno. On nije hteo da nastavimo i mi smo sa partnerima "Direct media" ugovorili narednu sezonu. Dali smo im finansijske uslove kao i RTS-u. Prva sezona serije je tada po epizodi koštala 55.000 evra, mi smo potrošili 50.000, znači da smo 5000 evra po epizodi vratili RTS-u, plus je imao sva prava na tu seriju. RTS je neke druge serije plaćao, koliko znam, i više od toga iako nema sva prava na njih. Zašto je RTS odlučio da ne nastavi seriju koja je bila najgledanija te godine – ja pojma nemam. Ili je poslovna budala ili je nešto drugo, a šta je to drugo, ja ne znam. Takva odluka je sa poslovne tačke gledišta katastrofalni potez RTS-a. Gledanost serije je na početku njenog emitovanja bila 15.000-16.000, a završila je sa 2.400.000 gledalaca. Svaka naredna epizoda je bila sve gledanija. Samo još nešto: poslao sam pismo Draganu Bujoševiću sa ponudom da radimo seriju *Zaspanka za vojnike* – nikad mi odgovorio nije. Zašto, ja to ne znam. Samo znam da je to serija ko stvorena za RTS i da je toj temi mesto na tom kanalu. U stvari, možda grešim, možda sam ja predugo u Americi, pa drugačije gledam na stvari.

Nedavno se čulo da ste blizu realizacije još jednog filma u srpskoj produkciji, *Janičara*. Pomislilo bi se: s obzirom da vlast i nacionalna televizija u vašu prethodna dva projekta nisu imali sluha za saradnju sa vama, zašto radite u Srbiji?

Vraćamo se na temu "šta ti možeš da

Zaspanka za vojnike

učiniš za zemlju". Ubice mog oca su pomak, sadržaj koji do tada nije postojao u našim serijama, a *Zaspanka* je pomak u shvatanju patriotizma. To je jedan odgovor na vaše pitanje. Drugi je: kad imam kreativni izazov, ja ga rado prihvatan. Oba ova projekta, i *Janičar* koji pominjete, kreativni su izazovi. Ali, o svemu ću misliti kod kuće, od februara nisam bio u Americi.

Kad kažete kuća, mislite na...

... Ameriku. Majka mi živi ovde, a kuća mi je tamo.

Otišli ste 1991. godine nakon što je vaš film *Mala* ovde proglašen filmom godine, i kad je vaša karijera krenula vidno uzlaznom linijom. Ostavili ste sve to i u Americi krenuli od nule.

U poslu moraš da imaš hrabrosti da zakoračiš u prazninu, u mrak. Da imaš snalažljivost šta ima tamo gde nisi na svom, da saznaš da li ti to možeš. Ako celog života igraš na siguricu, onda ko da nisi ni igrao! Tako barem ja mislim.

I, šta je bilo posle? Avion je sleteo, vi ste stupili na američko tlo...

Pa, ništa, sve zavisi od tebe. Imao sam 1500 dolara u džepu. To je jako, jako malo.

Ne razumem, znači da ste imali sreću?

Jeste, srećom da sam po dolasku upoznao starog producenta A.C. Lajlsa, radio je B vesterne, Regan je igrao u njima. Prvo me je pitao koga poznajem u Americi, ja sam rekao Sidnija Polaka, on je radio u Jugoslaviji, pa sam ga ja jednog dana zaustavio na ulici, i Majkla Dagleasa, upoznao sam ga kod Dan Tane. Sve je to lepo – kaže mi Lajls i pita: a ko tebe poznaje? Tu ja shvatim da treba da okrenem priču, da treba da uradim nešto po čemu će mene ljudi da znaju. E sad, kako se to radi, to neću da kažem. Reći ću samo da se to zove individualna sposobnost.

U vreme kad je prikazivan *Spasitelj* ovdašnja štampa je pisala da je sve krenulo od *Male*.

Ispostavilo se da je *Mala* sjajan američki film, samo na srpskom jeziku. Poneo sam u Ameriku kopiju sa engleskim titlovima i ljudima se dopao film, razumeli su ga. Ja sam uvek bio storiteler, moji filmovi su uvek imali priču i emociju. Projekcija *Male* je

bila u Šangaju, na prvom tamošnjem festivalu koji će postati veliki. Pozvali me da dođem, ja naravno odem. Vidim, ljudi izlaze iz sale posle projekcije *Male* i plaču. Izlazi Dženet Jang, producentkinja kod Olivera Stouna, i ona plače. Prilazi mi, pita da li bih da radim film o ratu u Bosni. Kaže, pokazaće Stounu *Malu*. Sad ćete vi da kažete – ipak je sreća u pitanju. Pa, nije samo sreća! Moraš da prepoznaš šansu, u stvari, da znaš da je prepoznaš. Akcenat je na – znati. Ukratko, Stoun je video *Malu*, pozvao me i – eto. Uradili smo *Spasitelja*. Prvo su mi poslali neki scenario koji nije valjao, pamfletić neki. Ja celu noć ne spavam, mislim šta da radim. Odlučim da vratim taj scenario, po cenu da mi više nikad niko ne ponudi ništa! Posle dve nedelje, pošalju mi nov scenario. U njemu je bio lik vojnika sa bebom koga je igrao Denis Kvejd. Ispostavilo se da Stoun nije ni čitao prvi scenario, samo je rekao da mi daju nešto o Bosni i oni su mi poslali prvi scenario na koji su

30.000 godina stvaralaštva
2.700 najznačajnijih dela
1.000 strana

MUZEJ UMETNOSTI
DATASTATUS

poklon stalak*

*Poniuda važi do 31.12.2017. godine.

www.datastatus.rs

Foto: Marija Janković

našli. Ja vidim da od ovog drugog može da se napravi film, prepravim ga, dodam lik koji je igrala Nataša Ninković, a šta je dalje bilo – to znate.

Da li je tačno da ste vi i Oliver Stoun prijatelji?

Samo momenat, da nađem njegovu poruku na telefonu. Bio je na poslednjem Sarajevskom festivalu i poslao mi je poruku da bi voleo da se čujemo, ali samo ako mi to ne oduzima vreme dok snimam. Tad sam snimao *Zaspanku*. Eto, to vam sve govori. A da li znate da je Stoun izjavio da je *Spasitelj* po kvalitetu odmah iza njegovih filmova? Znate, to ovde svi znaju...

... što je razumljivo, zato što se ovde na Ameriku i dalje gleda kao u nešto nedostižno, pa je i to jedan od razloga zašto se prati šta se tamo događa u selebriti svetu.

Stoun nije samo selebriti i nije samo veliki reditelj. On je ozbiljna figura koja i te kako utiče na kreiranje svesti u Americi. Da, tamo su njegovi filmovi izuzetno uticajni. Živimo u vreme u kome američka civilizacija dominira svetom. Ja volim Ameriku. Američkom društvu možeš svašta da zameriš, ali to je najvitalnije dru-

■ U poslu moraš da imaš hrabrosti da zakoračiš u prazninu, u mrak. Da imaš znatiželju šta ima tamo gde nisi na svom, da saznaš da li ti to možeš. Ako celog života igraš na siguricu, onda ko da nisi ni igrao! Tako barem ja mislim

štvo koje ja znam. Oni sve vreme menjaju sebe kroz stalnu borbu političkih ideja, a sve to počiva na državnosti.

Kad ćemo mi već jednom da dobijemo Oskara?

Imali smo mi ozbiljnih oskarskih kandidata. Jednom sam glasao protiv jednog

filma misleći da ne treba da ga kandidujemo. Dobro, reći ću, glasao sam protiv filma *Bal na vodi*. Kad sam otišao u Ameriku, uvideo sam da sam pogrešio. Mi smo za Oskara često kandidovali neke pseudometničke filmove koji nisu autentični. Možda nećete verovati, ali i neki filmovi Milana Jelića bi mogli da budu kandidati. Planiram da napišem listu naših filmova koji nisu kandidovani, a trebalo je. Bilo bi korisno da se zna. Kod nas o kandidatu odlučuje borba klanova a ne kvaliteta. Znate koji će film sigurno biti na toj listi? *Ničije dete*. Ja sam mu tamo našao distributera, tamošnji marketinški stručnjaci su tvrdili da je to nešto što bi se dopalo Amerikancima, ali naši su u Los Anđeles ipak poslali nešto drugo. I taj film je bio dobar, ali nije za Oskara. Potrebna je priča, potrebna je emocija – to dobija Oskara.

***Zaspanka za vojnike* ima i jedno i drugo...**

Pustite sad *Zaspanku*, ja ne volim da pričam unapred. Jedino što već sad mogu da očekujem je, kao što sam vam već rekao, podsticaj novog patriotizma. Mislim da je to dovoljno.

SONJA ĆIRIĆ

Helt

ZDRAVO DA STE

FUNKCIONALNA HRANA U SLUŽBI VAŠEG ZDRAVLJA

Helt je sinonim za zdravu užinu, koja je, pored toga ukusna i praktična za konzumaciju. Osnovni sastojci su orašasto voće - kikiriki, badem, lešnik, pistaći, indijski i pekan orah, koji se pakuju u sirovom ili suvopečenom stanju, bez dodataka soli i ulja.

Helt bademi, pistaći, indijski orah i drugo orašasto voće se mogu naći i u kombinaciji sa raznim super voćem- drenjinama, dudinjama, peruanskim jagodama, brusnicama, višnjama, koji tako zajedno upakovani čine Helt funkcionalne mikseve.

Super voće je voće bogato antioksidansima, polifenolima i ostalim hranjivim materijama, koje imaju pozitivan efekat na zdravlje. Namirnice koje obično opisujemo kao "super" ili "čudotvorne" sadrže više vitamina i minerala u odnosu na njihovu veličinu i/ili kalorijski sadržaj od druge slične ili uporedive hrane.

Helt je odabrao i iskombinovao ove moćne namirnice tako da organizmu osigura sve vitamine i minerale koji su mu potrebni, i to u šest različitih ukusa, obezbeđenih u šest različitih funkcionalnih mikseva.

„Izviđač“ iz beskraja

Oumuamua je presekao Zemljinu orbitu početkom oktobra, napravio zaokret oko Sunca i u ovom trenutku uveliko napušta Sunčev sistem fantastičnom brzinom od preko 60.000 kilometara na čas. Do kraja godine biće već toliko daleko od nas da će postati nevidljiv čak i za najjače teleskope na Zemlji. Reč je o veoma tamnom objektu, koji čak ni u trenutku najmanjeg rastojanja od Sunca nije razvio rep karakterističan za komete. U tom pogledu Oumuamua više liči na čvrstu stenu nalik asteroidu ili... na tuđinski svemirski brod

Ako izuzmemo spektakularni kraj misije „Kasini“ i nove uspehe privatnog biznisa u oblasti lansiranja satelita i drugog komercijalnog tereta u Zemljinu orbitu, 2017. godina iz kosmičke perspektive nije bila godina za pamćenje. Sve do trenutka kada se, takoreći niotkuda, pojavio misteriozni objekat za koji se ubrzo ispostavilo da ne potiče iz Sunčevog sistema, već iz beskrajsnih daljina naše matične galaksije. Za većinu laika ovo možda i nije neka naročita vest. Ali za naučnike koji nikad do sada nisu imali priliku da istražuju ovakve „goste“ u Sunčevom sistemu, astronome amateure i ljubitelje naučne i nenaučne fantastike, ovaj događaj predstavlja prvorazrednu senzaciju.

ONAJ KOJI STIŽE PRVI

Objekat je u prvom trenutku bio klasifikovan kao kometa, zatim kao asteroid pa je u skladu sa tim menjao i imena, sve dok nije potvrđeno njegovo međuzvezdano poreklo. Za takve objekte Međunarodna astronomska unija do sada nije imala sistematizovanu nomenklaturu, pa je novi objekat prosto označen kao 1I (asocirajući tako na prvi interstelarni objekat otkriven u Sunčevom sistemu). Ali, novinari ne vole skraćenicu, pa je objekat dobio i „svetovno“ ime: Oumuamua (nije štamparska greška). Ova havajska reč najčešće se prevodi kao „skaut“ ili „izviđač“, ali ako baš želite da uđete u subtilne začkoljice havajskog jezika i rastavite reč na sastavne delove, značenje je mnogo složenije: „Onaj koji donosi poruku izdaleka i stiže prvi“. Otkriće je prvi put objavljeno u časopisu „Nature“ kra-

jem novembra, a plod je internacionalne saradnje, pri čemu je najveće zasluge imala opservatorija Pan-STARRS na Havajima.

Kako znamo da je Oumuamua gost iz beskraja, a ne tek običan asteroid ili kometa kakvih u Sunčevom sistemu ima na desetine hiljada? Odgovor se krije u brzini i obliku putanje. Uzmite jednu običnu jabuku, recimo onu legendarnu koja je Njutnu pala na glavu i tako mu „otkrila“ univerzalni zakon gravitacije. Što je jače bacite, daljina koju će dostići pre pada biće veća. Ukoliko jabuku bacite dovoljno velikom brzinom, ona će obleteti čitavu Zemljinu kuglu. Ta brzina zove se prva kosmička brzina i ona na površini Zemlje iznosi oko osam kilometara u sekundi. Ako zanemarite otpor vazduha, jabuka bačena ovom brzinom napraviće beskonačan broj krugova oko planete. Ako tu brzinu nastavite da povećavate, kružna putanja dobijaće oblik sve izduženije elipse, sve dok ne dostignete brzinu od 11,2 kilometra u sekundi. Pri ovoj, tzv. drugoj kosmičkoj brzini Zemljina gravitacija više nije u stanju da zadrži jabuku u svojoj orbiti. Ona će, jednostavno, od(p)lutati u Sunčev sistem gde će nastaviti da se kreće po elipsi, ali ovoga puta oko Sunca čija je gravitacija neuporedivo jača od gravitacije Zemlje.

Svi objekti u Sunčevom sistemu liče na jabuke, samo malo veće, i imaju upravo takve eliptične putanje. Neke elipse skoro je nemoguće razlikovati od krugova, po takvim putanjama najčešće se kreću planete kao što su Zemlja i Venera. Neke elipse su, međutim, veoma izdužene i karakteristične su za komete, koji-

ma je često potrebno i po nekoliko stotina ili hiljada godina da kompletiraju jednu punu orbitu.

GOST IZ GALAKTIČKOG KOMŠILUKA

Oumuamua je potpuno drugačije nebesko telo. „Izviđač“ se kreće po putanji oblika hiperbole, ne orbitira oko Sunca i ima toliko veliku brzinu da ga ništa ne može zadržati u Sunčevom sistemu. Sva do sada obavljena merenja ukazuju na to da je Oumuamua prvi do sada otkriveni gost iz našeg galaktičkog komšiluka. Kada se njegova putanja projektuje unazad kroz vreme, reklo bi se da je krenuo sa zvezde Vega u sazvežđu Lira. Ali ako se uzme u obzir da se i naši galaktički susedi neprekidno kreću, pre bi se reklo da je Oumuamua lutao kroz Mlečni put stotinama miliona godina pre nego što je dospao u naš vidokrug.

Objekat je presekao Zemljinu orbitu početkom oktobra, napravio zaokret oko Sunca i u ovom trenutku uveliko napušta Sunčev sistem fantastičnom brzinom od preko 60.000 kilometara na čas. Do kraja godine biće već toliko daleko od nas da će postati nevidljiv čak i za najjače teleskope na Zemlji. Najnovija osmatranja ukazuju da je Oumuamua objekat pretežno sastavljen od leda, sa debelom korom sastavljenom od jednostavnih organskih molekula. Ali to je samo jedna od aktuelnih hipoteza. Reč je o veoma tamnom objektu, koji čak ni u trenutku najmanjeg rastojanja od Sunca nije razvio rep karakterističan za komete. U tom pogledu Oumuamua više liči na čvrstu stenu nalik asteroidu ili... na tuđinski svemirski brod?

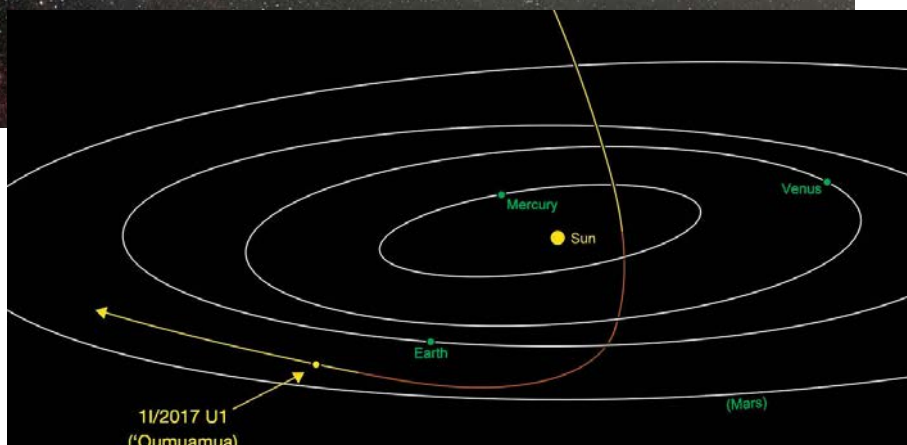

BEZ PANIKE: Umetnička vizija džinovskog "krstavca" i putanja kojom se objekat kretao kroz unutrašnji Sunčev sistem

Interes javnosti drastično je porastao kada je objavljeno da Oumuamua ima atipičan oblik. Asteroidi, skoro svi odreda, uglavnom liče na okrugle i pomalo grbave krtole krompira, ali naš gost ima oblik cilindra prečnika 35 metara i dužine oko 300 metara.

Ima li nekog ko nije čitao Klarkov klasik *Sastanak s Ramom*? U Klarkovom romanu, Rama je svemirski brod vanzemaljskog porekla koji se iznenada pojavljuje u Sunčevom sistemu i, gle koincidencije, ima oblik savršenog cilindra dužine 55 i prečnika 20 kilometara. Ekipa astronauta koja istražuje unutrašnjost Rame ostaje fascinirana ogromnim strukturnama nalik na solitere ispreseccane uskim kanalima, susreće „biote“, nalik na robote sastavljene od živih i mehaničkih delova sa izvesnim stepenom inteligencije, pronalazi holograme predmeta čudne namene, jedan od njih nalik na uniformu koja odslikava stas Raminih inteligentnih kreatora. Ali identitet odsutnih Ramanaca ostaje nepoznat do samog kraja i Rama, baš kao i Oumuamua, napušta Sunčev sistem obavijen velom misterije.

Klark je predvideo mnogo toga mnogo decenija unapred, da li je i ovog puta bio u pravu? Da li smo upravo propustili priliku da ostvarimo prvi kontakt sa nekom vanzemaljskom civilizacijom? Iskreno rečeno, Oumuamua ne liči baš na Enterprajz kapetana Kirka iz *Zvezdanih staza*, mnogo više podseća na neveshno smotanu cigaru. Ali Enterprajz ionako nije model za pravi svemirski brod,

pravljen je da izgleda lepo na TV ekranu, ali zato prkosi svakoj inženjerskoj logici. Pravi svemirski brod verovatno bi više ličio na Ramu ili Oumuamuu, jer izduženi objekti lakše prodiru kroz kosmički gas i trpe manju štetu u sudaru sa česticama kosmičke prašine.

POTRAGA BEZ REZULTATA

Naučnici nisu skloni da odbacuju hipoteze samo zato što zvuče suviše smelo. Ako postoji i mrvica šanse da je Oumuamua svemirski brod prepun vanzemaljaca, onda to treba i istražiti. Najjednostavnije bi bilo poslati svemirsku sondu da ispita misteriozni objekat iz blizine. Međutim, kada se uzme u obzir činjenica da je Oumuamua već na putu da napusti Sunčev sistem i da se kreće veoma brzo, nemoguće je takvu misiju realizovati po prihvatljivoj ceni u ograničenom vremenu koje nam je još uvek na raspolaganju.

Zagonetni objekat tako je mali da čak i u najvećim teleskopima izgleda kao majušna tačka, pa samim tim ni vizuelno osmatranje ne pruža mnogo informacija. Umesto toga, naučnici su primenili drugačiju strategiju. Pretpostavka je da ako unutar Izviđača ima inteligentnih bića, onda bar neko od njih gle-

da TV Pink, šalje poruke porodici vajberom negde daleko u Mlečni put ili lajkuje Fejsbuk. Sve te aktivnosti morale bi da ostave karakterističan potpis u spektru elektromagnetnog zračenja koji bi se mogao uhvatiti dovoljno velikom antenom na Zemlji. Nekoliko velikih radioopservatorija uključilo se u potragu za signalima koje Oumuamua potencijalno odašilje, među njima i institut SETI koji već decenijama traga za životom u kosmosu. Veliki publicitet dobila je vest da se potrazi pridružila i organizacija „Breakthrough Listen“, iza koje stoje takva imena kao što su čuveni britanski naučnik Stiven Hoking, ruski tehnološki mogul Jurij Milner i osnivač Fejsbuka Mark Zuckerberg. Angažovana je vrhunska tehnika koju radio-astronomija može da ponudi. Ako bi se na Oumuamui nalazio samo jedan vanzemaljac koji časka mobilnim telefonom, njegov signal bio bi uhvaćen s lakoćom. Što i nije neko čudo ako se uzme u obzir da je čuveni Voždžer sedamdeset puta udaljeniji, a da smo još uvek u stanju da komuniciramo s njim.

Dosadašnja osmatranja, međutim, nisu registrovala nijednu egzotičnu aktivnost i sva je prilika da je Oumuamua samo još jedna beživotna stena koja luta kosmič-

kim beskrajem. Ipak, rano je za konačan zaključak jer je tokom osmatranja sakupljeno preko 90 terabajta podataka koje tek treba analizirati, dok su neka „prisluškivanja“ još uvek u toku. U međuvremenu, brojne teorije zavere preplavile su društvene mreže. Po njima, Oumuamua je klasični NLO koji traži način da stupi u kontakt s nama i NASA to zna, samo nikom neće da kaže. Znae već kako to ide, Amerikanci nikad nisu bili na Meseću, HAARP, vakcine i tako to.

DA LI SMO SAMI

Ozbiljni naučnici ipak razmišljaju malo trezvenije, ali su i njihove hipoteze često vrlo smeje. Profesor Džejson Rajt sa Univerziteta „Pen Stejt“ smatra da oblik koji Oumuamua ima i karakteristično „tumbanje“ objekta primećeno tokom osmatranja mogu da ukazuju na kosmički brod koji je doživeo havariju i izgubio kontrolu tokom misije kolonizacije udaljenih zvezdanih sistema kao što je naš: „Ovakvi brodovi mogu da budu samoreplicirajući. Kada se nađu u pogodnom okruženju kao što je naše, stari brodovi mogu da kreiraju nove i tako nastave proces kolonizacije. Za očekivati je da neki od ovih brodova otkaze i nastavi da se nekontrolisano kreće kroz galaksiju, kao što bi se kretala bilo koja kometa ili asteroid.“

Za većinu drugih, sve ovo predstavlja samo traćenje naučnog vremena na istraživanje amaterskih fantazija. Sa tim se ne slaže Avi Leb, astronom sa Harvarda: „Ovaj eksperiment liči na pećanje. Najverovatnije nećemo naći ništa, ali i pored toga treba proveriti sve naše udice s vremena na vreme. Negativan rezultat je sastavni deo nauke. Ipak, ne smemo da zaboravimo da je pitanje 'Da li smo sami u kosmosu?' jedno od najznačajnijih pitanja današnjice.“

Ima i onih koji tišinu koja stiže sa Izviđača tumače na vrlo „kreativan“ način, neki od njih i sa višegodišnjim iskustvom u potrazi za vanzemalcima. Među njima je i Nik Poup, nekadašnji vođa projekta koji je za potrebe američkog ministarstva odbrane istraživao pojave letećih tanjira širom planete. Poup takođe smatra da ono što liči na beživotnu, pustu stenu i dalje može da bude svemirski brod. Po njemu, pravi svemirski brod verovatno bi predstavljao izdubljeni asteroid u koji su

smešteni pogonski sistem i životni prostor. Brodovi nalik na one iz *Ratova zvezda* bili bi previše komplikovani i skupi za konstrukciju, to niko ne bi mogao da napravi. Poup ide korak dalje i kaže da je naš pokušaj da radio-signalima kontaktiramo i osmotrimo Oumuamuu bio velika greška: „Ako unutra ima vanzemaljaca, oni su u Sunčev sistem verovatno stigli u stanju hibernacije. Ta hibernacija programirana je da traje sve dok brod ne dođe u kontakt sa inteligentnim bićima. Naši signali su ih najverovatnije probudili i bojim se da oni sada pažljivo motre na svaki naš korak. Ako su uspeali da stignu do nas, onda su u tehnološkom smislu sigurno superiorni u odnosu na nas. A to znači da bi se eventualni sukob s njima skoro sigurno završio tragično po našu civilizaciju.“

Ako nas i posmatraju, vanzemaljci sa Oumuamue zasad ne pokazuju želju da prikoče i naprave polukružni zaokret, kamoli da započnu kavgu sa nama. Cinići bi rekli da time, zapravo, dokazuju svoju vanzemaljsku inteligenciju. Jer, kome treba da se bakće sa tehnički inferiornim Zemljanima koji nemilice uništavaju svoju sopstvenu planetu i međusobno se ubijaju u ratovima koji se već hiljadama godina nastavljaју jedan na drugi?

Ali to ipak ne znači da možemo da se opustimo, setimo se samo kako nas je drug Tito učio. Možda je sve ovo samo početak, uvertira u neku narednu posetu koja će otkriti prave namere naših nezvanih gostiju. Možda Izviđač tek treba da javi „centrali“ na Vegi da u okolini Sunca postoji jedna mala, plava planeta prebogata resursima kojima njihova veganska otadžbina tradicionalno oskudeva. Možda je sve ovo jedna klasična galaktička špijunska misija koju bi samo Ilija Čvorović uspeo da raskrinka („Njih su za sve spremali izuzev za mene“). I šta ako posle ove prve izviđačke posete Ramnaca uslede druge, mnogo češće i ozbiljnije, kao konačna priprema za završni udarac („Sad će početi da nas posećuju njihovi prosvjaci, majstori za kišobrane, seljaci sa kajmakom, oni što se raspituju za adrese“).

Nije Artur Klark svoj *Sastanak s Ramom* džabe završio rečenicom: „Ramanci sve rade tri puta“.

DR SAŠA MARKOVIĆ

70 godina neidentifikovanih letećih objekata (NLO)

Ponovo tanjirim

Leto 1947. bilo je posebno po tome što su tada otkriveni „leteći tanjiri“, ili su pak oni otkrili nas. U svom čuvenom svedočenju o letećim objektima nad planinom Rejnir, pilot Keneta Arnold daje ime ovom fenomenu tokom meseca juna, a već tokom jula desio se neobjašnjeni incident kad je nešto palo pored Rozvela. Činilo se da čovečanstvo nikad nije bilo bliže zvezdama, samo što su one bile te koje su se spustile na Zemlju

N eosporo je da se na nebu pojavljuju neke stvari koje tamo ne pripadaju, ili mi bar tako mislimo. S vremena na vreme leti, ili se čini kao da leti, nešto što nismo mi napravili. Ne zna se šta više uznemirava – činjenica da postoji nešto što nismo sami stvorili, a leti, ili činjenica da ne znamo ko bi mogao biti majstor toga? U oba slučaja, jasno je jedno: stvari nisu pod našom kontrolom.

„Leteći tanjiri“ ili neki slični svetleći oblici neobjašnjivog ponašanja navodno su se oduvek pojavljivali i uzburkavali duhove. Kako je tokom Drugog svetskog rata pokrenuta sva ratna avijacija najmoćnijih zemalja na svetu, tako je broj aviona u vazduhu porastao do ranije neslučenih razmera. Iz nekog razloga, piloti aviona na misijama počeli su veoma često da prijavljuju svetleće objekte koji ih prate neko vreme, pa potom odlete dalje neshvatljivom brzinom i pod nemogućim uglom. Isto se dešavalo i na evropskom i na pacifičkom ratištu, sa obe zaraćene strane: avione su pratili svetleći objekti, neki plamtećercveni, neki srebrni, uglavnom sami, ponekad

o letećim a

u grupama po tri, retko u formacijama od preko deset. Ime koje se odomaćilo u američkoj štampi, koja je o svemu tome redovno izveštavala, bilo je „foo fighters” (izvučeno iz tada popularnog stripa *Smokey Stover*). Ova borba sa duhovima potrajala je do poslednjeg ratnog dana, mada nisu nikog napadali, a tadašnji mediji su zabeležili trezvene procene savezničkih pilota da se radi o tajnom nemačkom oružju koje je usmereno na psihološki rat i ometanje posada u izvršavanju zadataka. Ali, nikom nije bilo prijatno da ga na nebu presretne objekat čija se struktura i poreklo ne mogu utvrditi a koji se ponaša krajnje nepredvidljivo.

U to vreme još se nije pojavio termin neidentifikovani leteći objekat (NLO), niti je iko sumnjao na vanzemaljsko poreklo ovih pojava (nacisti su bili dovoljno dobro objašnjenje za sve zlo i naopako na ovom svetu), pa je cela afera taman počela da se zaboravlja sa završetkom rata. Time je iznenađenje bilo veće kad se shvatilo da nas nebo neće ostaviti na miru – tokom 1946. Pojavile su se „fantomske rakete”, videli su ih veoma pouzdani svedoci, uglavnom u Švedskoj i okolnim zemljama, ali iz nekog razloga i u Grčkoj. Obe teritorije u tom trenutku stisnute su između svetskih političkih blokova u nastajanju. Prijavljeni su blistavi leteći objekti koji su leteli velikom brzinom, neobično se krećući, često bez zvuka, a potom nestajali. Govorilo se i o slučajevima očiglednog pada objekta na zemlju i u jezera, koji je bio praćen misterioznim nestankom. Tada niko nije sumnjao na putnike sa druge planete, već na sovjetske testove sa nekim novim oružjem, zasnovanim na raketama V1 i V2 koje je Treći rajh razvio tokom rata – navodno su ruski naučnici našli način da ih učine samouništavajućim, praveći ih od metala sa takvim karakteristikama, ali je ova teza odbačena. Misterija nikad nije razrešena, švedski vojni dokumenti o preko 1000 slu-

čajeva deklasifikovani su 2015, da bi nam otkrili razmere konfuzije koja je vladala i još uvek vlada o njihovoj pravoj prirodi... I mada su do tog doba komunisti već zamenili prethodnike kao apsolutno opaki likovi što stoje iza svih opasnih rabota na svetu, u ovim dokumentima se – sa oklevanjem, ali ipak jasno rečeno – prvi put dopušta mogućnost da se radi o objektima „nezemaljskog porekla”.

Sve se promenilo već 1947, kad je usred Amerike, pilot po imenu Kenet Arnold izneo štampi svoj doživljaj na planini Rejnir (Mount Rainier), nad kojom je neko vreme posmatrao naizgled uigranu formaciju letećih objekata i opisao ih kao leteće tigane ili nešto slično, ali su novinari preneli ono što je njima bolje zvučalo: „leteći tanjiri”. Arnold nije bio neko u koga se moglo sumnjati, kao profesionalac sa ozbiljnim stručnim iskustvom u letenju i osmatranju objekata na nebu njegovo svedočenje ostavilo je dubok utisak na sve svojom preciznošću, detaljima i pouzdanim procena-

ma, zasnovanim na prethodnom iskustvu. Štampi je samo trebalo zavidljivo ime, koje će brendirati ceo fenomen, i sve ostalo se odmotalo kao instant istorija.

Kad su u produžetku tog leta stigli izveštaji da je u zabačenom mestašcu po imenu Rozvel, u Novom Meksiku, došlo do pada „letećeg tanjira”, da je posle katastrofe bilo preživelih vanzemaljaca, te da voj-ska istražuje slučaj, postalo je jasno da se brzo ulazi u novu eru u kojoj je sve moguće. Naravno, slučaj je brzo zataškan, njegova priroda je objašnjena još jednom kao pad meteorološkog balona, mada je cela priča do danas ostala predmet istraživanja i svih mogućih legendi. Šta god bilo u pitanju, Rozvel se nalazi previše blizu značajnih postrojenja i baza američkog ratnog vazduhoplovstva da bi išta bilo slučajno.

Upečatljivost prvih vesti o ovim dešavanjima ostavila je dubok utisak širom sveta. Kao da se samo čekao trenutak – odjednom su sa svih strana stizali slični izveštaji o viđenjima, i tako se nastavilo godinama.

U tome jedino sam termin „leteći tanjir“ nije baš jasan – odnosno, zašto je baš taj izraz zaživeo, a nije leteća cigara ili leteći tiganj, koji su takođe bili u opticaju... Osim ako užas susreta sa nepoznatim nije bio u jeziku tadašnjih novinara jače naglašen poređenjem sa nevinim kuhinjskim predmetom, prisutnim u svakoj kući.

POPULARNA PRETNJA

Istorija neidentifikovanih letećih objekata (NLO, naš prevod originalnog kodiranja: UFO – *unidentified flying object*) pisana je potom godinama širom razne senzacionalističke štampe, u popularnim knjigama, ali i u radovima male grupe naučno obrazovanih koji su pokušavali da objasne makar šta ovaj fenomen *nije*, kad se već ne zna šta *jeste*. Iz tog vremena počinje priča da vojne vlasti znaju mnogo više nego što hoće da nam kažu. Ukoliko ste kojim slučajem odrastali u šezdesetim ili sedamdesetim godinama, bili ste i te kako svesni fenomena, a naročito činjenice da niko od naučnika nije jasno negirao da posetioci iz svemira možda ipak postoje i obilaze nas u svojim svemirskim brodovima. Niko doduše nije rekao ni da postoje, ali dok god je bilo bar male mogućnosti, vredelo je verovati, i milioni su verovali da tu ima nečega.

Usledila su izdanja u kojima su sabrani i opisivani slučajevi, često od strane uglednih publicista, kao što je i kod nas objavljen Frenk Edvards *Leteći tanjiri: ozbiljno pitanje* (*Flying Saucers – Serious Business* 1965), pa sve do ozbiljnih teoretskih analiza Žaka Valea *Anatomy of a Phenomenon* (1965). Kao čisti pop fenomen, letećim tanjirima posvećena je prilično uspešna TV serija u Velikoj Britaniji 1970, prikazivana i na JRT, klasik žanra pod imenom „UFO“. Serija ima upečatljivu uvodnu muzičku temu u stilu Džejsma Bonda, a bavi se tajnim ratom koji vodi specijalna vojna služba SHADO, organizovana za borbu protiv invazije vanzemaljaca koji dolaze u letećim tanjirima sa svoje planete – da zauzmu našu.

U novije vreme, učestala su viđanja neidentifikovanih letelica na svim stranama sveta, neobični snimci preplavili su internet, sve to bez konačnog zaključka šta se to dešava na nebu. I taman kad smo možda pomislili da leteći tanjiri polako odlaze u folklor i urbane legende, nedavna vest da je Pentagon od 2008. do 2011. utrošio 22

miliona dolara na prikupljanje podataka o NLO i njihovo obrađivanje, te da se projekat finansiran pod imenom „Program identifikacije napredne pretnje iz vazdušno-kosmičkog prostora“ („The Advanced Aviation Threat Identification Program“) verovatno nastavio do danas, baca sasvim drugo svetlo na celu temu. Neko se oduvek bavio ovom temom u dubokim slojevima obaveštajne zajednice, i još uvek se bavi.

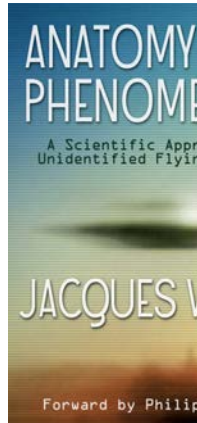
STRAH JE LJUDSKI PROIZVOD

Koliko su leteći tanjiri i u kom smislu ljudski proizvod? Čemu se nadamo kad želimo da postoje?

Statistika beleži oko dvadesetak relijijskih grupa koje pominju vanzemaljce i mnogo više mini-kultova posvećenih NLO, širom sveta. I bez toga, svuda nailazimo na ljude koji se ponašaju kao vernici kad im se pomenu leteći tanjir i mogućnost susreta sa vanzemalcima. To nam ništa ne govori o vanzemalcima, ali mnogo govori o nama.

Prava istina je u tome da smo sve vreme svi želeli da vidimo leteće tanjire, pa smo ih onda i viđali, jer smo uvek slutili da nas lažu i da nam se prava istina skriva. Naravno, i skrivala se, ali ne na nebu: istina o pljačkama veka kroz štampanje novca ili berzanske spekulacije, uvek patriotskim ratovima koji se vode u drugim zemljama, izmišljenim unutrašnjim neprijateljima svih boja – sve su nas lagali, od početka. Međutim, nesporni da poverujemo da je nam laž toliko brutalno blizu da je u stvari živimo, nesporni da prihvatimo da je laž bar donekle posledica našeg izbora, lakše smo prihvatili da postoje vanzemaljci koji nas povremeno posećuju. Naravno da je svakoj državnoj bezbednosti uvek odgovaralo da mase veruju u neku skrivenu mističnu istinu nego da se bave realnim stvarima, kao što je činjenica da ih zakamuflirano, ali na lepe oči, država često pljačka, u sadejstvu sa najbogatijim pojedincima. Istina je vrlo jednostavna.

Verovanje u leteće tanjire sa jedne strane jeste neka vrsta pobune protiv ustaljenog poretka stvari, odgovor na dosadnu svakodnevnicu, ali i političku zakretnost. Sa druge strane, to je bezopasna iluzija, koja ne ugrožava temelje takvog, iskrivljenog i nedovoljno čovečnog društvenog poretka. Ona mnogo više govori o stanju naše fikcije – po dekadama: prvo smo zamišljali leteće tanjire kako zuje po nebu

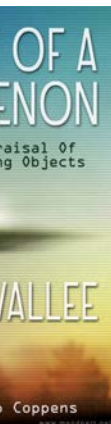
(50-ih), potom kontakte sa vanzemalcima, koji su počeli da sleću među nas (60-ih), pa otmice (70-ih), i konačno vladino zataškavanje (80-ih i naročito 90-ih). Svaka od ovih eksplozija javne fikcije predstavljala je izraz svog duha vremena, odnosno projekcije vrhunskih strahova tog doba. Time se može meriti i osećaj stepena ugroženosti, koji se kod ljudi očigledno pomerio od spoljne opasnosti, iz svemira, ka osećaju da nam opasnost dolazi od naših vlada.

PARALELNI SVEMIRI

Leteći tanjiri nas podsećaju da postoji nešto što mi ne kontrolišemo. Nešto što je civilizovano, na način na koji smo mi civilizovani, i u stanju da ovlada prirodom, a to nismo mi: ne zna se da li je veći izazov to što ne znamo kakva mašina nam leti iznad glave, kojom upravlja neko drugačiji od nas ili to što je možda neko konačno došao da nam uzme nešto što smatramo našim svetom.

Ali šta je naš svet? Onako kako se nekad podrazumevalo da NLO sasvim sigurno dolaze iz dalekog svemira sa sve vanzemalcima, danas sve više zastupnika dobija nova teza o poreklu celog fenomena – ona o drugoj dimenziji kao polaznoj tački. Bića ili ljudi iz paralelnih svetova tako bi bili naši posetioci, koji dolaze i nestaju po želji... Ova ideja dobija na popularnosti kako postajemo svesniji da svemir nije malo veći okean, pa da se nekako prevesla, nego jedno poveliko ništa. Najnovija teorija o njihovom poreklu, umesto slike o kosmoplovcima što su prešli ceo svemir da bi nas videli, drži se ideje o komšijama koji su u vidu naše senke stalno prisutni, i mogu da zavire u naše živote, te se tako leteći tanjiri ovde približavaju duhovima, vilinskim stvorenjima, krugovima u žitu i drugim paranormalnim fenomenima.

Njihovo fizičko postojanje ovim se ne negira – samo se elegantno objašnjava zašto materijalnih dokaza i dalje nema. Ne može ni da ih bude, rekli bi skeptici,

**OZBILJNA
ZANIMACIJA:**
Štampana i video,
ozbiljna i fantastična
izdanja posvećena
fenomenu
ekstraterestrijalnog

čim se radi o našim projekcijama, jer tako često volimo da u mraku u kome tapkamo vidimo nešto čega tamo nema...

DRUGAČIJI SVET JE MOGUĆ, KAŽU VANZEMALJCI

Leteći tanjiri su najverovatnije deo iste stare fabrike mitova, koja prati ljudsku zajednicu oduvek, a bez kojih očigledno ne možemo jer nam daju dodatan odušak, olakšavaju strepnje pred nepoznatim i nude začuđujuće jednostavno, naizgled jasno razumljivo tumačenje stvari za koje nemamo objašnjenje. Svi su izgledi da su leteći tanjiri zapravo prvi veliki prateći mit tehnološkog doba, kad je ubrzanje tehnološke civilizacije počelo da prevazilazi mogućnosti ljudi da ih prate. Obratimo pažnju da se pojavljuju odmah posle najvećeg varvarizma u istoriji sveta, Drugog svetskog rata, koji je sam po sebi predstavljao trijumf tehnokratije nad humanošću. Strah od novih užasa koje donosi tehnološki razvoj bez kontrole bio je neizrečen, ali svakodnevan.

Sa te strane, leteći tanjiri kao da su romantičan način da se iz kolektivnog nesvesnog poruči da i naše tehnološke moći imaju granice, te da moramo malo spustiti glavu u svojoj oholosti i shvatiti da možda postoji neko jači od nas, tehnološki superiorniji. Nije čudo da je, pri navodnim kontaktima, često glavna rečenica vanzemaljaca bila: pomirite se vi na Zemlji pre nego što se međusobno uništite.

Kad bolje razmislimo, od vanzemaljaca nikad nismo čuli ništa novo, uprkos svim tobožnjim susretima u poslednjih sedamdeset godina, nikakav nov podatak, nikakvo novo otkriće, jer navodno nismo spremni na ta saznanja. Sa druge strane, često su nam prenosili svoje svemirsko zapažanje da ljudi treba da budu svesni svojih odgovornosti za planetu. Osnovne izrečene misli letećih tanjirdžija kao da uvek slede samo jednu, humanističku agendu, i predstavljaju odgovor

na brojne nepravde sa kojima se ljudska rasa susreće – dogovorite se i obezbedite mir, ukinite ratove, zaštitite planetu na kojoj živite, iskorenite siromaštvo, iskorenite bolesti. Nije još zabeleženo da je neko odozgo nekog odavde recimo spržio, pojeo ili mu uradio bilo šta nažao, osim što ga je prepao i možda malo eksperimentisao na njemu, a skoro svi koji su „oteti“ vraćeni su u jednom komadu – očigledno sa namerom da nam prenesu čitav niz krajnje plemenitih poruka.

Kao da je bilo neophodno da u veku u kojem je tehnologija odnela prevagu nad svim ljudskim, neko odnekud spolja dođe i poruči da nad tom sveprisutnom i sveprešućuom tehnologijom možda postoji superiorna tehnologija? Jer više leka i izlaza iz stupice za čovečanstvo nije bilo – jedino je preostalo da se ovoj našoj, duboko nepravednoj i dehumanizujućoj tehnologiji, suprotstavi jedna moćnija i pravednija, humanija tehnološka sfera.

Leteći tanjiri su zato znak prepoznavanja svih koji veruju da je drugačiji svet moguć.

DISTORZIJA STVARNOSTI

Žak Vale poznat je svima kao model na osnovu kojeg je uobičen lik naučnika koga tumači Fransoa Trifo u filmu *Bliski susreti treće vrste*. U stvarnom životu, ovaj kompjuterski stručnjak i astrofizičar zaposlen u francuskim i američkim vladinim agencijama, još je tokom šezdesetih postao čuven kao prva ličnost iz naučne zajednice koja se javno založila da se istraže i sagledaju sve činjenice u vezi sa neidentifikovanim letećim objektima.

Uvažavajući sve načine posmatranja ovog fenomena, Vale je ponudio pristup koji predstavlja do sad najracionalniji sveobuhvatan pogled na ovu pojavu, ukrštajući sve aspekte: fizički, perceptivni i sociološki. Pre svega, zaključio je da pomenuti fenomen ostavlja za sobom određene materijalne tragove, koji su merljivi

(naročito elektromagnetno zračenje, što ga izgleda uvek prati), ali niko nije uzeo da ih uporedi, sistematski analizira i ustanovi *modus operandi* ove pojave; nadalje, radi se o nečemu što mnogobrojni svedoci tvrde da su istinski videli, te je očigledno da postoji nešto u percepciji ove pojave što svi koji su joj izloženi smatraju stvarnim događajem; takođe, fenomen je sociološka činjenica, sa globalnim opsegom pojavljivanja, i u tom smislu NLO realno egzistira; konačno, dodajmo i mi da su leteći tanjiri pop-kulturni fenomen posebne vrste, i u tom smislu sasvim sigurno postoje i imaju efekta na način na koji vidimo sebe i okruženje u kome živimo.

Žak Vale je u kasnijim godinama doživeo evoluciju od nekog ko zagovara teoriju o vanzemaljskom poreklu letećih tanjira ka nekom ko ih smešta u skup paranormalnih entiteta, što nije baš prijava zajednici ufologa. Ali on je pritom načinio revolucionaran prodor, otvarajući u knjizi *The Invisible College* (1975) sasvim novo poglavlje u razmatranju postojanja NLO, tvrdeći da se iza najvećeg broja izveštaja o viđanjima letećih tanjira možda nalazi operacija namernog zavaravanja i navođenja na pogrešne zaključke, od strane nekog koga moramo smatrati inteligentnim, bez obzira na poreklo. Kao da neko namerno stvara situaciju u kojoj *racionalnost više neće imati prevagu u javnom govoru*. Obratimo pažnju da samo takvo okruženje stvara podlogu u kojoj se bez odgovornosti može pristupiti temeljnom preoblikovanju sveta, sa one strane normi građanskog društva.

SVE LAŽI OVOG SVETA

Vale je znao o čemu priča – spadao je u krug naučnika čiji rad je utkan u herojsko pionirsko doba istraživanja svemira tokom šezdesetih (on sam učestvovao je u mapiranju Marsa), ali je bio na licu mesta i u originalnoj skupini zaludenika, čiji je glavni domet bio stvaranje osnove interneta. Njemu je takođe bio izuzetno dobro poznat nivo učešća vojnobezbednosnog kompleksa u oba civilizacijska postignuća – bez njihovog interesovanja, verovatno bi se i do jednog i do drugog došlo mnogo teže i kasnije. Samim tim, jasan je stepen involviranosti, propagande i kontrole koji su razne službe mogle da primene u ovim oblastima.

Legendarni Karl Sagan vizionarski je 1995. zapisao sledeće predviđanje u svojoj knjizi *Demon-Haunted World: Science as a Candle in the Dark* – naslućivanje koje posle Trampa i Bregzita počinje da liči na našu stvarnost: „Vidim Ameriku u vreme mojih unuka ili praunuka: kad SAD postanu ekonomija zasnovana na uslugama i informacijama; kad su skoro sve proizvođačke industrijske delatnosti otišle u druge zemlje; kad su neslućene tehnološke moći u rukama veoma uskog broja ljudi, i kad niko ko predstavlja javni interes nije u stanju čak ni da razume probleme koji proističu iz ove činjenice; kad su ljudi izgubili mogućnost da postavljaju prava pitanja političarima i slobodno sumnjaju u svoje predstavnike; kad nervozno gledajuć u čarobnu kuglu i konsultujući horoskope, prestaju da razlikuju ono što čini da se

ma. Osnovni društveni problem danas je *overload* informacijama, i manjak smisla u njima – nema sumnje da je takva situacija povremeno namerno kreirana. Lagana debilizacija spušta kriterijume i usput čini prihvatljivim neracionalno ponašanje navodno najodgovornijih ljudi na svetu. Relativizacija racionalnosti kao da je krajnji cilj centara moći širom sveta.

Sa tim ide i činjenica da bilo koja vrsta javnog interesa koji bi kontrolisao odluke moćnika polako postaje nepoželjna – kao da smo svi pod amnezijom kad nam neko kaže da je on izabran na izborima, kao da se tu sve završava, umesto da javni posao tek počne, podlozan svim mogućim kontrolnim mehanizmima koje društvo ima.

Problem je u tome što se javnost ukida.

Sloboda medija postoji da bi javnost bila informisana o tome kako vlast obav-

svim drugim pitanjima koja su nitalagali razum i moral. Tako i danas, dok u srcu anglosaksonske kulturne matrice dolazi do dubokog preispitivanja prouzrokovano svetskim ekonomskim šokom 2008, odgovor na dileme tamošnjih miliona postaje polako jasan, pošto je izrečen na izborima: dobro i moralno jeste samo ono što je nama korisno. Pitanje koje zatim počinje da se nameće, u svoj svojoj naivnosti, jeste koliko će još dugo SAD i Velika Britanija biti mentalno deo „slobodnog sveta“, zasnovanog na demokratskim procedurama, javnom mnjenju i javnom dobru. Veliko potiskivanje racionalnosti i javnosti na globalnom nivou, i razlog za to, postaju tim jasniji – u bližjoj budućnosti nikome nisu potrebni svedoci nerazumnih odluka koje mogu uslediti, a ako nešto ostane od javnosti kao takve, mora biti nespremno za razumno promišljanje postupaka svojih lidera... samo afektivno, ili nikako.

NEGDE NAPOLJU SMO MI

Zapitajmo se još jednom, makar retorički, nije li neobično da nema ozbiljnih naučnih istraživanja nečega o čemu se priča decenijama da sasvim fizički postoji? Da li ih nema ili ih navodno nema? Ako ih zaista nema, šta je to opredelilo naučnike da čak i ne traže fondove za njihovo ispitivanje, niti nude javnosti druge teorije osim onih koje ceo niz neobjašnjenih slučajeva pojavljivanja ovog fenomena otpisuju kao kombinaciju retkih atmosferskih pojava i masovne halucinacije. Ako kakvih-takvih istraživanja ima – a sad znamo da ih ima, te da se najčešće odvijaju u tajnosti – šta svi oni istražuju već desetinama godina?

Osim očigledne zbunjenosti kako pristupiti nečemu što je već na naslovnim stranim i razumljive želje da ne ispadnu glupi u društvu, članovi naučne zajednice nisu se baš proslavili na ovom slučaju, ni kad je u pitanju dokazivanje da ničeg nema tamo napolju. To je još neobičnije.

Kao da činjenice odjednom nisu važne nauci, kao da dokaziva istina odjednom nije važna naučnicima, ili možda finansijerima svih istraživanja?

Nije li onda naša uloga da istinu učinimo mogućom? Inače, ona nikad nije imala šansu. I bila je uvek „negde napolju“. Hvala letećim tanjirima na ovoj spoznaji.

¶

DRAGAN AMBROZIĆ

NAJZAD STIGLI: „Bliski susreti treće vrste“

dobro osećamo od onog što je istina, polako tonući u sujeverje i mrak. Zaglupljivanje Amerike očigledno je na svakom koraku, od nestajanja sadržaja u inače sve kraćim vestima, pravljenja programa sa najnižim ukusom kao osnovnim merilom, velikom vidljivošću pseudonauke i sujevernih shvatanja, ali naročito – sa slavljenjem neznanja.”

Nekada se žalimo kako su kultura i umetnost skrajnute u savremenom svetu, a ne vidimo da je racionalnost kao takva dovedena u pitanje. Umesto nje nastupa mitologizovana komunikacija, koja uvek puca na emocije, što prostije, to bolje – i nekom to jako odgovara. Onoliko koliko traje pokušaj originalnih pokretača interneta da sve znanje sveta postane dostupno svima, toliko traje još žešći napor da sve neznanje sveta postane dostupno svi-

lja zadatke od opšteg interesa koji su joj povereni. Ako nema te slobode, onda nema javnosti. Mi sami polako prihvatamo kao normalno da živimo u svetu u kome nas najodgovorniji ljudi sistematski lažu ili prikrivaju činjenice od opšte važnosti – više nema ni zgražavanja nad činjenicom da neki predsednik laže i da to svi znamo. Opšte prihvatanje da se živi u laži, dok god je ona korisna, suštinski je sadržaj stanja postistine o kome se toliko priča. Tek posle našeg prihvatanja materijalno korisne laži kao društvene norme, predsednici su počeli naveliko da lažu i da misle da imaju pravo da nas lažu.

Nažalost, ovakvo stanje zapadnog duha nekako iz daljine podseća na stanje svesti u nacističkoj Nemačkoj pred sam rat, u kome je prevagu odnelo emotivno „narodno jedinstvo“ (*volksgemeinschaft*), nad

2018.

Najjače veze su one koje počivaju na osećanjima.
Neka vam godina pred vama donese samo
osećanja ljubavi i radosti. Mi ćemo biti
pored vas, da ih učvrstimo vezama za budućnost.

SREĆNI PRAZNICI

Dvanaest minuta koji nisu

Među sto orkestara koji su već ili će tek prvi put izvesti nedavno pronađenu Pogrebnu pesmu Igora Stravinskog jeste i Beogradska filharmonija

Sjećam se da smo ulazili u biblioteku-nototeku Muzičke škole „Mokranjac” sa strahopoštovanjem. Dočekujući svakog novog posetioca razrogačenim plavim očima, tetka Nada, bibliotekarka, poluljutito bi zapitala: „Šta hoćeš?” Ti kažeš, onako poluskrušeno, na primer Mocartove Sonate, a ona se prodere: „Šta će ti?” Ti još tiše kažeš: „Za harmonsku analizu”, a ona: „Ma nemoj, kod kog profesora? Aha, kod Biljane”, sumnjičav pogled, stisnute oči, „evo ti do ponedelj-

ka, i nemoj slučajno da sam videla da si pisala nešto po notama, teško tebi!” Potpišeš revers, i nestaneš. Svi smo je se bojali, to je bila njena strategija da se fond sačuva, i pomoglo je. Kasnije sam, kao student, provela neko vreme na zamenu kao tetka Nadina koleginica. Upoznala sam je tada iz druge perspektive, kao toplu i nadasve duhovitu osobu. Note i knjige su za nju bile svetinja. Zнала je napamet šta se nalazi na bilo kojoj polici, brojeve, signature, različite redakcije partitura, ko ih je godinama najviše koristio i zašto. Uvodila je nove stvari u fundus gotovo religiozno, kao kroz neku ceremoniju inicijacije. Nešto najgore što se moglo zamisliti za nju je bilo da se knjiga u biblioteci ne vrati na mesto, jer znala je da je to neka vrsta upokojenja iste. Gore je bilo samo ono nezamislivo – da se pozajmljeno ne vrati. S prezirom je komentarisala pojedine slučajeve: „Đubre jedno, ne vraća knjige!” Taj koji knjige ili note nije vratio, bio je zauvek na listi nepoželjnih, i na pamet mu padalo nije da u biblioteku više kroči, a kamoli da nešto ponovo zatraži.

SELIDBA

Kad se prošle godine muzičkim svetom pronela vest da su u biblioteci muzičkog Konzervatorijuma u Sankt Peterburgu 2015. godine, pri selidbi, iza nekih drugih

BEograd, 1961: Predrag Milošević, Ljubica Marić, Igor Stravinski, Voki Kostić i Milenko Živković

knjiga i nota, pritajene, pronađene deonice orkestarske partiture *Pogrebne pesme* Igora Stravinskog, prvo sam pomislila na tetka Nadu. (Ona pre svega ne bi dozvolila da se te note izgube, a kamoli da tako dugo ostanu pritajene u nekom budžaku.) Vinovnici pronalaska su Natalija Braginskaja, jedna od profesorki Konzervatorijuma, specijalista za Stravinskog i bibliotekarka koja je note našla. Podstaknuta beleškama Stravinskog da je kompozicija verovatno u nekoj od muzičkih biblioteka Sankt Peterburga, Braginskaja je ranije u nekoliko navrata već sprovodila potragu za ovim delom, ali bezuspešno. Dragoceno je da su zbog prethodnih potraga bibliotekari bili u pozornosti i prepoznali materijale kada su ovi pri selidbi izronili među nekatalogizovanim i gotovo otpisanim fondom. Usledili su pregovori nad pravima o pronađenom delu između Konzervatorijuma, naslednika Stravinskog i njegovog izdavača Boosey and Hawkes.

U septembru 2016. upriličena je međunarodna muzikološka konferencija sa ciljem da se delo kontekstualizuje i potvrdi mu se autentičnost u stručnoj javnosti. Kada su pregovori o pravima okončani, od orkestarskih izvoda je sačinjena partitura i delo je ponovo izvedeno 2. decembra 2016. godine u Marinski te-

atru u Sankt Peterburgu, dirigovao je Valerij Gergijev. U oktobru ove godine Boosey and Hawkes je objavio da je u tom momentu izvesno da će sa nekim od zakazanih izvođenja planiranih za sledeću sezonu *Pogrebna pesma* već biti izvedena sto puta. Impresivan broj za tako kratak vremenski period! U tom prvom talasu, početkom decembra, ovo delo izvela je i Beogradska filharmonija pod dirigentskom palicom Hansa Grafa.

TAJNA

Istorija slučaja izgleda ovako: Godina je 1908. Igor Stravinski (1882–1971), jedan od najvećih modernih kompozitora, tada još uvek u Rusiji, na početku karijere, relativno nesiguran i još nepoznat, stvara *Pogrebnu pesmu* za orkestar neposredno nakon smrti svog omiljenog učitelja Nikolaja Rimskog Korsakova (1844–1908), člana „Ruske petorke” i jednog od najvećih majstora orkestracije. Korsakov je podučavao Stravinskog privatno i evidentno je veliko prijateljstvo i poštovanje koje je Stravinski gajio prema svom učitelju. *Pogrebna pesma* je premijerno izvedena 17. januara 1909. godine na Konzervatorijumu u Sankt Peterburgu pod dirigentskom palicom Feliksa Blumenfelda. Usledile su godine revolucije, Stravinski je napustio Rusiju, priključio se Sergeju Ćagiljevu koji je vodio *Ballets Russes* u Parizu, i nastala su njegova čudesna remek-dela *Žar ptica* (1910), *Petruška* (1910–11), *Posvećenje proleća* (1913). Pre no što je počeo da stvara baletsku muziku, koja je manifestno sa *Posvećenjem proleća* zauvek pomerila granice konvencija muzičkog sveta, Stravinski je imao iza sebe (od značajnijih dela) nekoliko orkestarskih *Skerca* i *Pogrebnu pesmu*. Relativno konvencionalna *Skerca* ne razjašnjavaju, niti nagoveštavaju ogroman pomak koji će Stravinski načiniti nakon od-

promenili svet

SA KONCERTA: Beogradska filharmonija i Hans Graf

laska u Pariz. Stoga se muzička i muzikološka industrija uzbukala insinuirajući da će upravo *Pogrebna pesma* otkriti tajnu skoka od prosečne *no-name* muzike za orkestar do remek-dela muzičke umetnosti u samo nekoliko godina razmaka.

Zabeleženo je da je Stravinski u svojim intervjuima sa Robertom Kraftom i memoarima sa radoznalošću govorio o ovoj izgnanoj kompoziciji u smislu da bi voleo da vidi šta je on to pisao neposredno pre nego što će promeniti tok muzičke istorije. Teško mi je da poverujem u činjenicu da se Stravinski nije sećao kako je ova kompozicija izgledala. Muzički genije tog kalibra teško da je mogao da ima probleme sa muzičkom memorijom. Pre će biti da Stravinski nije preterano želeo da se seća te kompozicije, ili da nije video u njoj neke dragocenosti vredne sećanja. Sada kada je delo dostupno, ono otkriva i reference koje vode do muzike Riharda Wagnera, a koje Stravinski verovatno nije bio previše voljan da obznani budućim da se kao zreo kompozitor nije pozitivno izražavao o Vagnerovom stvaralaštvu.

SKOK

Kako Braginskaja navodi, centralna ideja ovog dela jeste da razni instrumenti formiraju „procesiju“ polažući cveće na grob kompozitora u formi melodije koju donose. Otkriveno je pedeset osam raspisanih

deonica, delo je za takozvani trojni sastav simfonijskog orkestra koji broji oko devedeset muzičara. Kompozicija broji stotinu i šest taktova, oznaka tempa je Largo Assai i traje oko dvanaest minuta. Počinje hromatizovanim, gotovo zlokočnim „mumlanjem“ kontrabasa i kada se nakon toga pojave akordi u duvačkim instrumentima, asocijacija na Tristanov akord iz Vagnerove opere je očigledna. Na Vagnera asocira i celokupan tretman deonica limenih duvača. Delo je elegično, i zaista, melanholična melodija prelazi iz jedne deonice u drugu simbolično odajući poštu preminulom učitelju. Pretpostavljam da melodija sama krije neku tajnu u odnosu Stravinski–Korsakov, ili je pak sećanje na neku njihovu muzičku diskusiju ili otkriće. Orkestracija je znalačka, kako dolikuje učeniku Korsakova, a ono što ponajviše pleni jeste tuorna atmosfera koja majstorski uvlači slušaoca u vrtlog ojađenosti predstavljene muzikom. Smrt Korsakova za Stravinskog nije bila samo strašan gubitak prijatelja, profesora i očinske figure, već i rušenje verovatno najvećeg stuba podrške koji je u to nesigurno vreme profesionalno imao. Stravinski ovim delom oplakuje učitelja, ali i grozničavo razmišlja o sopstvenom bezizlazu, i to se dâ čuti.

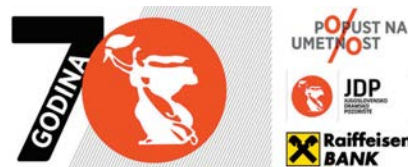
Izdavačka kuća DECCA najavila je objavljivanje snimka *Pogrebne pesme* za januar 2018, partitura se može kupiti pre-

ko sajta *Booseyja* za dvadesetak dolara, i time su obavljani svi uobičajeni koraci potrebni da se delo uzglobi u tokove. Nakon uzbuđenja koje je pratilo otkriće ostaje operisanje na nivou muzičke industrije. *Pogrebna pesma* nije promenila status Igora Stravinskog, nije otkrila „tajnu“ velikog skoka koji je ovaj umetnik napravio delima koja je počeo da stvara u Parizu. Da je ovo delo ostalo u otpisanim muzikalijskim Sankt Peterburškog konzervatorijuma, zapravo se ništa značajno u institucionalno-istorijskom smislu ne bi promenilo. Igor Stravinski je bio i ostao jedan od najvećih kompozitora, stub muzičke moderne. Razloge za skok koji je napravio u karijeri verovatno pre treba tražiti u izuzetnom podstreku i prilici za stvaranje koje je u Parizu dobio i izlasku iz „comfort zone“ koja ga nije stimulirala. I to što smo saznali da je tražeći se u mladosti kratkoročno posegnuo za vagnerovskim izrazom ništa značajno ne menja. Ono što je pokrenuto jeste mehanizam mašinerije klasične muzike i njenih institucija koje na talasu ovog otkrića dinamizuju svoje agende. Konačno, svega ovoga ne bi bilo da su arhivatori radili svoj posao, i da je nekada davno delo zatefterisano i uredno vraćeno na mesto. Ovako je nemarom arhivatora stvoren prostor za mitologizaciju (da izvane Čvarkov i ekipa).

JELENA NOVAK

Raiffeisen banka i Jugoslovensko dramsko pozorište organizovali akciju “Popust na umetnost”

Cene karata u januaru 100 i 200 dinara

U godini u kojoj obeležava sedamdesetogodišnjicu postojanja, Jugoslovensko dramsko pozorište zajedno sa Raiffeisen bankom ponovo je svojoj publici poklonilo praznični popust.

Tokom januara, cena ulaznica za sve predstave na Sceni “Ljuba Tadić” je 200 dinara, a za predstave na Sceni “Studio” JDP samo 100 dinara.

Raiffeisen banka je više od decenije generalni pokrovitelj JDP-a, a cilj ove društveno odgovorne akcije je da omogući svim građanima da po simboličnim cenama priušte sebi vrhunski umetnički doživljaj.

Akcija je prvi put, sa ogromnim uspehom i odjekom u javnosti, organizovana pre dve godine, na desetogodišnjicu saradnje Raiffeisen banke i JDP-a

Umetnost zaobilažen

“Kao umetnik, kao u svakom sistemu – ili ćeš ići niz vodu, ili ćeš biti deo sistema, ili ćeš se ulizati gde treba ili ćeš se konfrontirati, a onda možeš da završiš i u zatvoru i na crnoj listi i prebijen. A možeš i da ideš mimo sistema, kao i u filmskoj produkciji – imaš holivudsku A i B produkciju, imaš male nezavisne produkcije, underground film. E, pa tako je i u umetničkom sistemu”

Tanju Ostojić deo publike i stručne umetničke javnosti doživljava kao prilično provokativnu i ponekad kao skandaloznu umetnicu. Njeni performansi, bodi art i video-radovi, skulpture, fotografije i knjige povremeno sadrže nježno obnaženo telo ili se bave temama koje se doživljavaju kao tabu. Skulptura u prirodnoj veličini *Autoakt u masturbaciji* iz 2013, koji se može videti u muzeju TERRA u Kikindi, samo je jedan takav primer. Tanja Ostojić je likovna, vizuelna, feministička umetnica koja je od 1992. učestvovala na više stotina grupnih izložbi širom sveta. Dva puta je učestvovala na Venecijanskom bijenalu. Imala je nekoliko desetina samostalnih izložbi i performansa počevši od *Školice i Ličnog prostora*, preko *Tražim muža sa pasom Evropske unije*, do *Leksikona Tanja Ostojić*, čije je finale bilo 21. decembra ove godine kada je promovisana knjiga kao završni rad projekta. Dva dana posle promocije, dok poliva vodom vrelo vulkansko kamenje u sauni spa-kluba Caesar, Tanja napominje da je već imala jedan umetnički rad, ne u sauni već u džakuziju u koji će preći dvadesetak minuta kasnije.

“Bila su čak dva različita rada koji su snimani u sličnom setingu”, kaže Tanja Ostojić za “Vreme” i dodaje: “U okviru pro-

jekta ‘Strategije uspeha / serijal sa kuratorima’ u Palaco del esposizioni u Rimu na izložbi ‘Nulta gravitacija’ za mene su 2001. instalirali elemente trpezarije i kupatila sa džakuzi kadom u velikoj izložbenoj dvorani. U toj seriji radova, koje sam realizovala u saradnji sa osobama koje su u poziciji moći unutar umetničkog sistema, a to su pre svega kustosi, kritičari i kolekcionari, napravila sam performans koji je trajao dva sata. Prvi sat se odvijao za trpezarijskim stolom sa kustosom te izložbe Lodovikom Pratezijem, a drugi deo performansa je bio u džakuzi kadi

sa umetničkim kritičarem Bartolomeom Pjetromarčijem. Takav rad se može samo u Rimu napraviti, u gradu u kojem je snimljen *La dolce vita*. U Berlinu ne bi nikada uspeo. Tu se, po recepturi feminističke strategije, radilo o izvrtnanju ustaljenih pozicija moći. Pratezi kao kustos poziva na izložbu, određuje način na koji se sarađuje, a ja sam mu poslala jedno vrlo zvanično i ljubazno pismo u kojem sam ga pozvala da uzme učešće u mom performansu, u jednoj elegantnoj večeri i kupanju u džakuziju tokom koga ću mu prikazati snimak prve pozorišne predstave

ja pozicija moći

INTERVJU U DŽAKUZIJU: Tanja Ostojić i Radoslav Čebić

Fotografije: Marija Janković

On je hteo mene da zove još dve godine ranije, kada je, takođe, kurirao Bijenale jer je video moj rad *Lični prostor*. Međutim, oni izbegavaju da imaju performanse koji traju dva sata ili jedan dan jer Bijenale traje tri i po meseca, dakle, gledaju da imaju stalnu postavku. Ja sam razmislila i predložila mu dva rada koja se kritički odnose na samu instituciju Bijenala i na samu instituciju kuratora Bijenala kao najmoćnijeg kustosa na svetu u tom trenutku. Opet, ne na Zemanu lično, već na nosioca te moćne pozicije. Iako sam ja tu ideju imala godinama ranije, morao je da se dočeka trenutak u kome će se pojaviti takav poziv. Jer, ne može se takav rad realizovati sa bilo kojim kustosom, nego baš sa Zemanom koji je sam sebe zvao "ikonom kustoske moći". On je oba moja rada prihvatio iako su ti radovi bili subverzivni u odnosu na samu instituciju i Zemanovu poziciju. Jedan rad se osvrtao na "ikonu modernizma", odnosno na jednu od prvih modernističkih slika koja je ikad nastala, a to je ulje na platnu *Crni kvadrat na belom* Kazimira Maljeviča, predstavnika ruske avangarde s početka 20. veka. Pošto je, inače, istorija umetnosti obeležena muškim pozicijama, ja sam još '95. napravila na svom Venerinom bregu frizuru, da tako kažem, koja je bila crni kvadrat na belom i fotografisana je kao bodi art. Za tu izložbu na Bijenalu ja sam predložila da taj rad imam na sebi i da ga niko ne vidi, osim samog Zemana, kako bi rad proglasio zvaničnim delom izložbe. Dakle, rad koji se na izložbi ne vidi, konceptualni, bodi art... Fotografija tog rada, koju je snimio Saša Gajin još '95, bila je u katalogu Bijenala uz moj tekst, koji je nažalost bio cenzurisani, a nije uobičajeno da umetnici sami pišu tekst o svom radu. Drugi rad je *Biću vaš andeo* gde sam, zapravo, bila četiri dana njegova pratilja tokom ceremonija svečanog otvaranja Bijenala, stručnog otvaranja, tokom pres konferencija, tura vođenja za ministre kulture...

ikada snimljene u nultoj gravitaciji. Pratezi nije odmah pristao, ali kad je čuo da sam se već dogovorila da u Veneciji napravim rad sa Haraldom Zemanom, onda je rekao da može. Još je dodao da se njegova supruga ne slaže sa delom performansa u kadi, ali da on ima kolegu Pjetromarčija koji želi da ga zameni.

'Ne to nije istina', rekla je njegova žena kasnije na nekom partiju. Meni je ta zamena sa Pjetromarčijem sasvim odgovarala jer sam tako pokrila i poziciju umetničkog kritičara kao nosioca moći."

„VREME“: Kako je Harald Zeman reagovao na vaš poziv da mu bude te pratilja na 49. Venecijanskom bijenalu?

TANJA OSTOJIĆ: Pa, nisam ja nikada njih pozivala. Prvo su oni mene. Gospodin Harald Zeman je bio na vrhuncu karijere kada je kurirao 49. Venecijansko bijenale 2001. godine na kome sam ja učestvovala. To je bilo njegovo treće Bijenale, koje je inače najuglednija i najstarija izložba na svetu. Tako je on sebi mogao da dopusti i neke stvari koje nisu bile pod potpunom kontrolom umetničkog tržišta.

I šta ste vi tu radili?

Veliki modni dizajner Kristijan Lakroa iz Pariza pozajmio mi je garderobu i asesoare za tu priliku, a ja sam istrajno pratila Zemana. Smeškala sam se, ćutala sam, nisam pušila cigarete tih dana... Prosto, pratila sam ga na brojnim događajima tokom njegovog radnog dana. Kasnije su mi prilazili umetnici i davali vizitkartice i kataloge za *Mog muža*. Međutim, njegova žena je imala problem sa tim radom. Tvrdila je da sam ja želela pažnju javnosti, da me novinari slikaju, da budem videna... I zbog toga, tokom jedne preskonferencije Zeman nije dopustio da sedim pored njega, pa sam uzela stolicu i sela na drugi kraj bine. To su novinari primetili i pitali: "Šta je sad ovo?", pa je Zeman objasnio moj rad koristeći se mojom interpretacijom... Kada na tako prestižnoj izložbi napravite rad kojim nećete sebi pozitivno uticati na karijeru i kada ste tako kritični prema samoj instituciji – idete direktno na crnu listu. Ja sam tako dospela na crnu listu Haralda Zemana lično, koji je par godina kasnije radio ogromnu balkansku izložbu. Pa s obzirom da u svom radu nisam tematizovala pečenje pite, što oni smatraju balkanskom tradicijom, nego kritiku onog tamo sistema, u kojem sam živela i u kome se ta izložba priređivala, moj rad nije došao u obzir.

Dakle, bilo je to pomalo autodestruktivno što se tiče karijere?

Pa, bilo je. Međutim, ja sam odrasla osoba, spremna da snosim konsekvence za svoje delanje, šta god to bilo. S druge strane, ispostavilo se da je nekim drugim pozicijama moja institucionalna kritika bila izuzetno dragocena. Recimo onim čija produkcija nije motivisana tržištem, kao i feminističkim krugovima. Posle toga se polako počeo menjati diskurs koji se vrteo oko perspektive moćnog belog evropskog muškaraca koji postavlja izložbe. Počeli su pomalo da ga zamenjuju i ženski kustoski timovi, te kustosi sa drugih kontinenata. U tom smislu je moj rad postao dosta referentan. Napravio je iskorak unapred.

Od tada je prošlo petnaestak godina. Kakvi su danas odnosi u vezi sa pozicijama moći u umetnosti?

Ove godine sam dobila poziv od jednog kolekcionara za projekat čiji je naziv u muškom rodu, "Umetnik na odmoru".

■ **Smatram da je veoma važno biti kritičan upravo u odnosu na kontekst u kojem radimo. Ali sam se povukla od tematizovanja samog umetničkog sistema u svom radu zato što to vodi u poziciju direktne konfrontacije, koja je veoma zahtevna, a može biti i izuzetno opasna**

Mesto tog boravka jeste neki luksuzni rizort u Istri u kome on izoluje jednog umetnika ili umetnicu i onda on tu s njim „sarađuje“, jel. Predložila sam da realizujemo rad gde bismo se on i ja fotografisali u tim bazenima – umesto da on slika mene, da se mi slikamo zajedno. I to nije išlo. Veliki Zeman je dopustio određeni nivo kritičnosti naspram svoje pozicije, ali ovaj nije. On to nije mogao da podnese. Smatram da je veoma važno biti kritičan upravo u odnosu na kontekst u kojem radimo. Ali sam se povukla od tematizovanja samog umetničkog sistema u svom radu zato što to vodi u poziciju direktne konfrontacije, koja je veoma zahtevna, a može biti i izuzetno opasna. Odлучila sam se da zaobiđem te pozicije moći i da se bavim onim u šta verujem, a to je umetnost koja je više socijalno i politički angažovana, i da se tim tema-

ma bavim dosledno i beskompromisno. E sad, kao umetnik, kao u svakom sistemu – ili ćeš ići niz vodu, ili ćeš biti deo sistema, ili ćeš se ulizati gde treba ili ćeš se konfrontirati, a onda možeš da završiš i u zatvoru i na crnoj listi i prebijen. A možeš i da ideš mimo sistema, kao i u filmskoj produkciji – imaš holivudsku A i B produkciju, imaš male nezavisne produkcije, anderground film. E, pa tako je i u umetničkom sistemu.

S kraja devedesetih i početkom dvehiljaditih vi se bavite Evropskom unijom i njenim odnosom prema migracijama i položajem žena migrantkinja u EU. Kako je došlo do performansa *Ilegalni prelazak granice* održanog 2000. na slovenačko-austrijskoj granici?

Taj rad sam započela iz svoje perspektive, što mi daje kredibilitet da govorim

autentično o tome. Za razliku od onih koji su počeli time da se bave 2016. ili 2017. i da se oni, kao, stavljaju u poziciju ljudi koji danas prelaze Sredozemno more.

A koja je vaša pozicija?

Kad iz svoje lične karte prepoznaješ diskriminacijske paterne. Šta to znači? Kad treba negde da putuješ, ti to ne možeš. Tvoja sloboda kretanja je ograničena, i svaki put moraš da budeš izložena listi od 80 pitanja, da sve kažeš o svojim finansijama, o svom privatnom životu kako bi aplicirala za vizu. Da čekaš u redu, da svi znaju gde si sve putovala i kada. Kada sam dobila francusku stipendiju 1998. da nastavim studije u Nantu, nisam mogla legalno da dobijem vizu nego je neko morao da mi sredi. Da na mesec dana otputujem tamo pa da nastavim postupak. Onda sam čak radi te vize morala da se izložim rendgenskom snimku pluća. Kada sam završila postdiplomske studije koje su trajale godinu dana, u Srbiji je bio rat i nekako sam uspevala da malo produžim vizu. Ali, nije postojao normalan način da ostanem tamo. Otišla sam u Sloveniju i počela da radim u Narodnom pozorištu kao glumica sa Draganom Živadinovom i zahvaljujući tom poslu mogla sam da produžavam vizu. Međutim, te vize su bile kratkoročne, Francuska je izmislila administraciju, Slovenija ju je dovela do totalne banalnosti. Za svaki dokument ste morali da imate sertifikat, a morali ste da idete u Budimpeštu da produžavate vizu. A onda sam bila pozvana na jedan umetnički boravak u Austriji, pa su mi Austrijanci odbili vizu, bez obzira što je trebalo da idem samo na tri dana. Onda sam rekla: "Okej, hajde da sad napravimo projekat." Kolege iz Austrije koje su me pozvale došle su po mene pikapom u Ljubljani. Imali smo detaljne mape teritorija kuda želimo da prodemo. Išli smo na mali granični prelaz koji nije u funkciji. Šifru za rampu su imali samo lokalni seljani, koje smo pitali: "Ej, mi baš nešto gledamo ovde po brdima, pa možete li da nam date šifru?" I na takav, neki privatni način uspeali smo da pređemo zelenu granicu, a s druge strane su nas dočekale kolege u Austriji.

Policija ni jedne ni druge zemlje nije vas dirala?

Nisu nas našli. Jeste to stresno, bilo je tu adrenalina, ali u poređenju sa legal-

nom procedurom to je bilo manje stresno.

Da li je taj performans dao ideju za sledeći projekat, *Tražim muža sa pasošem Evropske unije*?

Direktan okidač za realizaciju tog rada usledio je u proleće 2000. kada je Francusko Bonami, kustos evropskog bijenala savremene umetnosti Manifesta, koji je te godine bio u Ljubljani, napisao da umetnici treba da odgovore na temu: "Ne razmišljaj šta Evropa može da uradi za tebe, već šta ti možeš da uradiš za Evropu". Za mene je to bilo toliko ideološki problematično da je, u stvari, bilo inspirativno. U avgustu 2000. godine svima sam na svojoj imejl listi prosledila svoju „reklamu“, sa svojom fotografijom, obriježane glave i tela, i stejtmentom: „Tražim muža s pasošem EU“. Među njima su bili umetnici, filozofi, pesnici... i oni su komentarisali i to prosledivali dalje. Jedan imejl je greškom stigao do nekog opštinskog administratora u Kaselu u Nemačkoj, i on je odgovorio. Pitao je: "Šta je ovo? Zašto? Da li zna tvoja porodica? Zašto nemaš kosu? Šta misliš zašto su muževi iz EU bolji od drugih?" itd. Radio se tu o estetici koja je više podsećala na koncentracioni logor nego na oglase za brak, bilo je očigledno da nešto nije u redu sa tom fotografijom i reklamom. Počele su da stižu bračne ponude, ali ja nisam bila u prilici da se udam za nekog ko mi predlaže brak iz romantičnih razloga ili iz sopstvenih interesa. Na početku zapravo i nije bio cilj da se udam. O tome sam odlučila tek u kasnijoj fazi projekta, kada sam odabrala jednog od nekoliko stotina kandidata... Tim radom sam tematizovala jedan politički i ekonomski elitni prostor – prostor EU i Šengena...

Vi ste preuzeli model koji koriste i muškarci i žene koji ulaze u fiktivne brakove, ponekad i plaćaju partneru ne bi li nekako došli do legalnog boravka u EU ili negde drugde u zapadnom svetu, a ti brakovi traju dok se ne dobiju zvanični papiri. Dakle, i vaš projekat je podrazumevao razvod?

Posle tri i po godine braka mi smo se zvanično razveli i ja sam priredila izložbu koja se zvala „Razvod-žurka“ u jednom malom izložbenom prostoru u Berlinu. Tu su bili izloženi svi dokumenti nastali tokom ovog petogodišnjeg projekta,

zatim takozvana "Wedding book", ručno pravljen knjižica u kojoj su bila pisma, čak i priče drugih ljudi. Imam recimo jednog kolegu koji je gej, u Briselu se oženio iz romantičnih razloga i njemu je gej službenik dolazio pred ručak. Pa je taj službenik sedeo dok on kuva, a partner mu je još na poslu, pa popije flašu vina sve ga proveravajući da li su njih dvojica zaista zajedno. Ljudi su, u tom smislu, prolazili kroz torture.

U svom sedmogodišnjem radu koji je pre neki dan kulminirao knjigom *Leksikon Tanja Ostojić vi ste okupili tridesetak žena istog imena i prezimena kao što je vaše, koje žive na prostoru SFRJ, nekolicina i van njega. Kome su se Tanje Ostojić obratile u leksikonu?*

Mi pokušavamo da progovorimo o tim pozitivnim stranama jugoslovenskog nasleđa, ne kao neko puko emotivno nedostajanje već preko konkretnih razlika u odnosu na današnji sistem zapošljavanja, tržište rada i položaja žene u porodici, kroz intervju e i kroz bavljenje kreativnim radom, kroz stvaranje zajedničkih radova.

Koliko je značaj ženske emancipacije u socijalističkoj Jugoslaviji? Koliko to nasleđe znači danas u bilo kojoj državi na teritoriji SFRJ?

Tokom svog dugogodišnjeg istraživanja došla sam do zaključka da se nakon socijalističkog vremena otišlo puno unazad. Da su se vratile neke stare i pojavile neke nove „vrednosti“ koje su žene i žensko telo jako instrumentalizovale. Kada crkva i država okrivljuju žene za pad nataliteta, to su užasno problematične kategorije. Žene su se u Jugoslaviji profesionalno emancipovale, ali se nisu sasvim emancipovale u okviru domaćinstva. A nisu ni muškarci. Žene i muškarci moraju istovremeno da se emancipuju od rodnih uloga, koje su veoma problematične, koje opterećuju i jedne i druge. Dok se zajedno ne emancipujemo, dok majke ne emancipuju mušku decu, to ne može da se promeni. Ali sistemski se mora sve učiniti po pitanju zakonskih regulativa i primenjivanja zakona, da bi se rodne diskriminacije izbegle i prestao femicid. ¶

RADOSLAV ČEBIĆ

Fotografisano u Spa klubu Caesar, Pukovnika Bacića 1a, Dedinje, Beograd

Jedan dan u agenciji

Kako se prave reklame, koji put one pređu od piča (tendera) do finalnog proizvoda, šta se dešava u tom procesu, koliko kreativci imaju slobode da se izraze, šta rade akaunti i strateški planeri, a šta digitalci... Ekipa "Vremena" provela je jedan dan u agenciji McCann Beograd

Kristina, Sandra, Iva i Aleksandar su kolege iz marketinške agencije u kojoj je zaposleno 70-ak mladih ljudi. Rade u centru grada, u prostranim i lepo uređenim prostorijama, svako u svom sektoru. Svoj posao opisuju kao dinamičan, zabavan, kreativan (ali ne i kao stresan), uz prednosti poput učestvovanja na festivalima i razmenjivanja ideja sa kolegama iz regiona. Ponekad ume da bude haotično jer često iskrсну nepredviđene stvari, u šta se ekipa „Vremena“ uverila kad je provela jedan dan sa njima.

Svakog poslednjeg četvrtka svi zaposleni okupljaju se u Mekenzi (McCann menza) na poslednjem spratu firme, i kako kaže Iva, uvek upozna nekog novog kolegu, s obzirom na broj zaposlenih u sistemu. U dvorištu zgrade postoji i letnja bašta za žurke koje se održavaju tokom leta. Pitali smo zaposlene na koju popularnu američku seriju liči njihov agencijski život i ustanovili da ne liči ni na jednu. Žene su na vodećim pozicijama u gotovo svim sektorima. Reč je o agenciji McCann Beograd. Oni prave reklame.

Agencija McCann Beograd osnovana je 1997. godine. Tokom 20 godina poslovanja širila se na druga tržišta tako da danas čini deo komunikacionog sistema I&F McCann Grupa koji posluje na 12 tržišta jugoistočne Evrope i nordijskog regiona. U ovoj agenciji karijeru su započeli ili su u nekom trenutku u njoj radili neki od danas priznatih i poznatih pisaca, umetnika, glumaca, preduzetnika... Kreativni tim McCann Beograd iznedrio je neke od kampanja koje se i dalje pamte i slogana koji su postali deo svakodnevnog govora. „To

Foto: Marija Janković

kume!" samo je jedan od takvih. O uspehu govori i to da je McCann Beograd prvi u Srbiju doneo Kanskog lava, najprestižnije svetsko priznanje u advertajzingu.

SVE POČINJE TAKO ŠTO

Aleksandar Milojević (32), diplomac FPN i bivši novinar, bio nam je vodič kroz čudesan svet advertajzinga. Predstavio nam je timove: strateško planiranje, akaunt timove, kreativni tim, digital sektor, kao i timove koji su specijalizovani za saradnju sa pojedinim klijentima. Sagovornice koje smo planirali bile su u poslu, te smo razgovor nastavili u popularnoj Mekenzi.

„Sve počinje tako što klijent raspiše tender (pič) i pozove agencije koje žele da učestvuju. Mi kao tim im predložimo rešenje, a oni nas izaberu ili ne izaberu. Proces je sledeći: klijent pošalje brif šta mu treba, to stigne do akaunta, oni procene

težinu zadatka i sa klijentom pregovaraju oko roka. Brif zatim stiže u strateško odeljenje. Mi pokušavamo da nađemo ugao iz kojeg kreativci treba da mu pristupe, da bolje opišemo ciljnu grupu i njihove navike. Napravimo profil potrošača i tako „damo ulaz“ kreativcima da nađu rešenje. Zatim brifiramo kreativce i taj proces ume da traje. Kad kreativci preuzmu posao, sa akauntima svi zajedno prolazimo rešenja i dogovaramo se koje je najbolje, onda pravimo prezentaciju koju predstavljamo klijentu. Nakon toga sledi feedback od strane klijenta. Rokovi su nekad sedam dana, a nekad duži“, priča Aleksandar Milojević.

Kaže da su ponosni na mnoštvo nagrada koje svake godine osvajaju kako na domaćim tako i na međunarodnim festivalima kao što su Golden dram, Kaktus, UEPS... Efektna kreativnost za posledicu ima vidljiv rezultat. Najznačajnije za strateško planiranje su Effie nagrade (o čemu je „Vreme“ pisalo), koje su u Srbiji prvi put dodeljene ove godine. McCann Beograd je u oštroj konkurenciji osvojio najveći broj Effie nagrada. Projekti na koje su naročito ponosni odnose se na društvenu odgovornost – projekat za prevenciju suicida „Niste sami“, projekat za prikupljanje sredstava za organizaciju BELhospice koja se bavi zbrinjavanjem palijativnih pacijenata u poslednjem stadijumu malignih bolesti (kampanja „Pravo na dostojanstvo“).

Kako objašnjava Aleksandar, strateški planeri prezentuju potrošače i njihove potrebe u skladu sa misijom strateškog planiranja McCanna da razume potrebe potrošača i pomogne brendovima da odgovore na njih na najrelevantniji i najefikasniji način, kako bi unapredili svoje poslovanje. „Strateško planiranje je veoma važno u celom procesu iako kreativci ponekad misle da im otežavamo posao, jer bez strateškog planiranja kreativna može da bude duhovita, ali nije ispravna i nije istinita. Posao planera je da traži dublje uvide i na osnovu toga naše kampanje postaju kredibilne i efektivne. Osim uvida o potrošačima, istražujemo i kontekst u kojem živimo jer komunikacija van konteksta nema smisla. Bez strateškog planiranja nema tačne kreativne. Trend je da je potrošač u trendu, jer niko od nas ne izjašnjava se kao potrošač već kao ljudsko biće sa željama i potrebama

i brendovi gledaju da na njihove potrebe odgovore što ljudskije i prilagode se čoveku. Radimo i godišnja istraživanja u okviru McCann Truth Centrala u kojima otkrivamo istine o različitim pojavama i fenomenima u društvu“, objašnjava Aleksandar Milojević.

Naši sagovornici počeli su kao praktikanti u McCann-u. McCann ima trening program koji traje otprilike tri meseca ili duže i godišnje kroz ceo sistem prođe između 30 i 40 praktikanata, a mnogi od njih ostaju da rade u agenciji.

■ **„Kad klijent oseti da može da izađe iz sigurne zone i da želi da napravi nešto drugačije, onda je to sjajno i za njih i za nas – oni postaju prepoznatljivi, a mi dobijemo priliku da radimo još kreativnije kampanje“**

– Kristina Jovanović

IDENTIČNE

Kristina Jovanović (30) je senior art direktorka. Završila je Fakultet za umetnost i dizajn i master na Academia de Buenos Artes u Barseloni. Tamo je stekla iskustvo u različitim poslovima i odlučila da se vrati u Beograd. Kad je sletela na beogradski aerodrom i uključila mobilni telefon, prvi poziv koji je dobila bio je iz McCann Beograd. „Sletela sam u Beograd, uključila telefon i zvali su me iz McCanna da dođem na praksu!“

Sandra Stojanović (29) završila je slikarstvo i menadžment i radi kao digitalni kopirajter. „Moj deo posla je osmišljavanje koncepata za sadržaje poput scenarija za video-materijale, blogove, postove, čiju realizaciju pratim do kraja. Svakodnevno sarađujem sa dizajnerom i art direktorom koji sve što zajedno osmislimo vizualizuje. Posebno sam ponosna na aplikaciju msu ART koju smo kreirali za Muzej savremene umetnosti u Beogradu,

McCann Beograd tim: Aleksandar Milojević, Kristina Jovanović, Sandra Stojanović i Iva Ilić

a koja je omogućila da imaoci aplikacije uživaju u umetničkim delima i u vreme dok je zgrada muzeja još uvek bila u fazi rekonstrukcije. Pokrenuli smo inicijativu, predložili muzeju saradnju i na našu veliku radost oni su bili i više nego raspoloženi“, kaže Sandra i dodaje: „Zabavno je raditi sa digitalnim alatima jer se oni konstantno prilagođavaju potrebama i omogućavaju bolji kvalitet. Inače, posao je eklektičan, u digitalnom timu ima nas devetoro potpuno različitih profesija, najmlađi smo tim u celom sistemu.“

Kristina i Sandra autorke su projekta „Identical“ – liče pomalo jedna na drugu, a uz odgovarajuću šminku i frizuru izgledaju kao sestre. „Kolege su primetile da ličimo, a često se dešavalo i da se slično obučemo i onda je to preraslo u nešto

veće. Uradile smo ‘foto dnevnik’, imale smo performans i izložbu u KC Grad gde smo dovele još 30 devojaka koje liče, a potom i u Stokholmu.“ Prema Sandrinim rečima, to što su se brendirale kao „Identical“, između ostalog pomoglo im je da i van agencije postanu prepoznatljive i vidljive pojedinično.

Jedan od izazova posla je reklama za prodaju telefona, ističe Kristina. „Kad klijent oseti da može da izađe iz sigurne zone i da želi da napravi nešto drugačije, onda je to sjajno i za njih i za nas – oni postaju prepoznatljivi, a mi dobijemo priliku da radimo još kreativnije kampanje. Na kraju, to je ono zbog čega smo svi u agencijama.“ Kristina radi na različitim projektima za domaće i strane kompanije, od Koka-Kole do Plazme. Jedan od

većih izazova za nju je bio rad na kampanji za jedan od tzv. ikoničnih brendova kao što je Plazma i uvođenje novog proizvoda na tržište, slana plazma. „Plazma je kult na ovim prostorima, u tortama je na rođendanima, slavama i svi su bili pomalo skeptični kako će proći slana plazma, ali je našla svoj put do korisnika koji vole da probaju nešto drugačije i ne beže od eksperimentisanja.“ Kristina kaže da je njen posao pre dinamičan nego stresan, zabavan je, kreativan i lep. „Da je haotičan i da nekad ne znate da li ćete završiti posao u roku, to se dešava gotovo svakodnevno, ali to pokreće i drži.“ Prema njenim rečima, kreativa i digital su veoma

uvezani, „neke kampanje kreću od njih, a neke od nas. Digital tim je odrastao u eri interneta, odlično poznaju sve u vezi sa novim tehnologijama i trendovima, i onda je lako napraviti izvrsne kampanje kad imamo takve ljude.“

Šta je trend u kreativnoj industriji za narednu godinu? „Volela bih da trend bude 'hrabri klijenti'. Opet ću navesti primer mts-a koji je izašao iz okvira i dozvolio da kreativnost potpuno dođe do izražaja. Nekad su manji brendovi hrabriji nego veliki, jer prepoznatljiviji brendovi ne žele odstupanja i drže se standarda i prepoznatljivosti. Volela bih da nam veruju još više i da se opuste i uživaju u ostvarenim

rezultatima. Manji brendovi se još traže i nemaju jake odrednice, što nam daje određene ruke i predstavlja izazov.“ Osim toga, Kristina smatra da će blogeri i vlogeri diktirati trendove u narednim godinama, budući da pojedinci imaju milione pregleda. „To je novi vid zanimanja, oni žive od toga i veoma su profesionalni, bez obzira na njihovu popularnost. To su veoma mladi ljudi, ali njihov uticaj na generacije koje dolaze je ogroman.“ Marketing i advertajzing je moćna industrija koja može da promeni svet, kaže Kristina, i apsolutno niko nije imun na 3 za 1. „Tržište koje diktira trendove je ogromno, i kada se u moru svega nešto izdvoji, onda je to prava stvar.“

INTEGRISAN TIM

Iva Ilić (27) je akaunt menadžer u L'Oreal timu i članica International Advertising Association Young Professionals Serbian Chapter. L'Orealov tim je smešten u lepo dizajniranom prostoru u kojem radi desetak ljudi. Jelka je okićena karminima, lakovima za nokte, prajmerima, bronzerima, senkama... Iva Ilić radi na mejkapu i brendu posvećenom muškarcima Man Expert, dok druge kolegice rade na bojama i preparatima za kosu, kao i preparatima za negu lica. „Svaka od devojaka radi različit segment posla – ATL, digital, zakup medija, i to je ono što je najbolje kada se pokreće neka kampanja. Svi smo integrisani i sedimo u istoj prostoriji“. Iva je godinu dana u agenciji, a njen prvi L'Orealov projekat bio je „Šta za tebe znači ljubav“

na Dan zaljubljenih u TC „Ušće“. Kad je reč o kozmetičkim preparatima, blogerke su tu od velikog značaja, bilo da je reč o L'Orealu ili Maybellinu. I ona svoj posao opisuje kao dinamičan pre nego stresan, ali i kao zahtevan. „Ponekad je ključna brzina donošenja pravih odluka, na dnevnom nivou ima dosta proizvoda za koje radimo kampanje. Moramo brzo da reagujemo na promene.“

Trenutno je u toku kampanja za kremu protiv bora koju reklamira doktorica Lalošević i ispostavilo se da je veoma uspešna. „To je jedna od retkih kampanja koju smo u potpunosti lokalno razvijali. Većina materijala se uglavnom razvija u Parizu, nakon čega mi radimo lokalizaciju. Planiramo da nastavimo da angažujemo ljude sa našeg tržišta jer je lakše vezati potrošače za proizvod ukoliko ih reklamira neko blizak njima.“ Iva ne propušta druženje poslednjeg četvrtka u mesecu, zato što je relativno nova (radi tek godinu dana) i to joj je sjajna prilika za upoznavanje sa ostalim kolegama iz tima McCann Beograd.

Iza reklama ili oglasa koje gledamo na TV ekranima, bilbordima, u štampi, stoji mnogo ozbiljniji posao nego što smo mogli i da zamislamo. Od osmišljavanja do realizacije dobre ideje ponekad prođe dosta vremena, i pored radoznalosti, hrabrosti, posvećenosti, potrebno je i dosta snage da jedna ideja „oživi“. A snažne ideje su one koje nam ostaju u pamćenju kao dobre reklame.

BILJANA VASIĆ

Transformacije i generacije

Pre pola vek strip se kupovao na kiosku po ceni od jedne užine, a danas u knjižari za mnogo više novca; nekad se štampao u četvorocifrenom tiražu, danas izdavač slavi ako proda 500 primeraka. Pa ipak, stripu kao da niko i ništa ne može

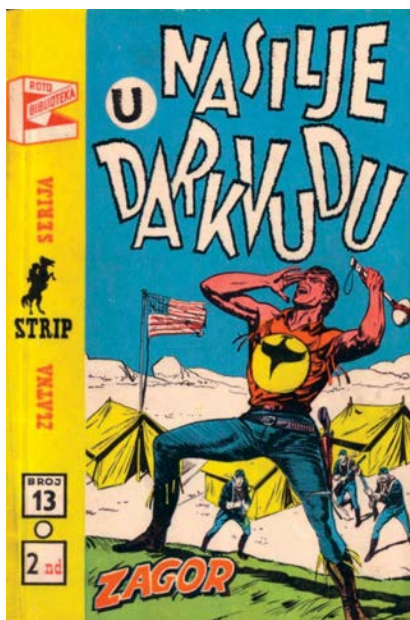
Petnaestog januara 2018. godine navršio se važan jubilej za strip izdavaštvo na prostoru bivše Jugoslavije – 50 godina od kako je novosadski "Dnevnik" objavio prvi broj edicije "Zlatna serija", a ubrzo i "Lunov magnus strip". Novina koju su ove dve edicije donele jeste pojava italijanskih stripova izdavačke kuće "Serdo Boneli", odnosno *Zagora*, *Teksa*, *Komandanta Marka*... Od tada do danas strip se transformisao kao pop kulturna pojava, ispitivao limite medija, iskušavao posvećenost čitalaca i prošao tranziciju od jeftine zabave do umetnosti. Starije generacije će se uvek sa setom sećati kako su čitale stripove ispod školske klupe, uz neizostavne prekore nastavnika. Sada ti isti nastavnici – ili njihovi naslednici – pominju strip na svojim časovima. Brojna strana i domaća izdanja (*Vek stripa u Srbiji*, *Stripovi koje smo voleli*, *Strip: Poreklo i značaj* – pomenimo samo neka) prate svaki aspekt nastanka i razvoja stripa. Neki od tih autora su prethodnih godina citirani i na stranicama "Vremena". Ali, šta je realnost današnjeg stripa? Kakva je njegova budućnost?

BONELI GENERACIJA

Pre "Zlatne serije", stripovi su objavljivani u nastavcima u magazinima – „Kekecu", "Politikinom Zabavniku", "Dečjim novinama", pa su licencna strana izdanja i bogata domaća produkcija osvojili maštu generacija rođenih 40-ih i 50-ih godina. "Kekec" je upoznao jugoslovensku publiku sa, na primer, *Krckom* i *Taličnim Tomom*, i to u izvanrednom prevodu Duška Radovića ali, što je još značajnije, i sa *Princom Valijantom* Harolda Fostera. Može se uputiti dosta primedbi *Valijantovoj* naraciji i odsustvu dinamike

na crtežu. Ali edukativna komponenta, junak sa snažnim moralnim načelima i osećajem za čast, kao i monumentalnost Fosterovog crteža, naveli su protivnike novonastajuće strip supkulture da porazmisle o potencijalima ovog medija.

Ključni period u istoriji stripa je kraj 60-ih: kada u Jugoslaviju iz Italije stižu "Boneli" junaci, a u Americi se pojavom Krambovog "Zap komiksa" rađa ander-

ground strip. Skoro istovremeno nastaje Prатов *Korto Malteze*, a koju godinu kasnije Mebijus pomera granice stripa radovima u "Metal irlanu". Postaje jasno da ovaj medij može biti provokativna i društveno-kritička pojava. Kod nas, makar oni koji su zahvaljujući „Kekecu" i „Politikinom Zabavniku" ozbiljnije porinuti u svet stripa, pronalaze načine da dođu do "Zapa", francuskih "Hara Kirija", "Pilota"... Upoznaju se sa novim trendovima i šire vidike, a ujedno postaju apologeti trenda da strip nije štivo za ispod klupe.

Na ovdašnju generaciju rođenih između druge polovine 60-ih do kraja 80-ih, najviše su uticale edicije „Boneli". Popularnost i distribucija stripova poput *Zagora* i *Komandanta Marka* doveli su do formiranja supkulturne grupacije posvećene praćenju "Boneli" stripova. "Boneli" je privukao tadašnje generacije novim, dinamičnim i fleksibilnim pristupom stripu. *Zagor*, *Teks*, *Komandant Mark* i drugi uspeali su da spoje egzotičnost lokacija, dinamičnu i pitku radnju sa obiljem akcije, sasvim primeren humor, avanturu uz povremene uplive fantastike pa i horora i, najvažnije, sasvim adekvatnu moralnu pouku. Većina poznavalaca, izdavača i urednika strip izdanja u Srbiji danas čine ljudi koji su prve korake u devetoj umetnosti napravili razmenjujući "Boneli" sveske u školi.

Međutim, deca i omladina 70-ih i 80-ih imala je pristup raznim školama devete umetnosti i bila je u prilici da prati sve savremene trendove u svetskom stripu, a u svetskim razmerama nema važnijih godina od tih. Novosadski "Progres" je u "Panorami" objavljivao stripove savremene svetske, posebno frankofone produkcije, Alan Ford zagrebačkog "Vjesnika" je postao junak duboko ukorenjen u jugoslovensku pop-kulturnu mitologiju, dok je *Korto Malteze* Huga Prata, među prvim stripovima koje je svetska kulturna avangarda prihvatila kao visoku umetnost, bio dostupan i čitaocima u Jugoslaviji – prvenstveno u "Stripoteci", "Politikinom Zabavniku" i sarajevskom "Stripartu". Dakle, "Boneli" generacija nije isključivo vezana za ovu školu stripa, niti je treba posmatrati kao jednomnu celinu, već kao rezultat uticaja na obrazovanje čitalačkog ukusa. Jer, mali je korak od čitanja sveprisutnog i najpopularni-

Korto Malteze

jeg Zagora ispod školske klupe, do razumevanja društvene satire Alana Forda.

PROMENE

Bilo je to vreme transformacije stripa u umetničku tvorevinu. Međutim, iako je strip postepeno dostigao pomenuti status, podozrivost prema njemu nije prestala. Niko nije mogao da spori kvalitet Korta, Mebijusovih radova, *Inkala* i sličnih. Ali *Teks*, *Komandant Mark*, *Blek*, kasnije i *Marti Misterija*, a posebno *Zagor* smatrani su šund štivom "za klince". Zaboravlja se da neko ko sa devet ili deset godina prvi put uzme strip u ruke neće biti fasciniran stilizovanim grafizmom Korta i poetikom njegove naracije, ali hoće, na primer *Zagorom*. "Boneli" je, naime, imao ulogu inicijacije u svet stripa, bez obzira što *Zagor* i uz njega pomenuti stripovi zaista imaju mahom manje kvalitetne priče u poređenju sa Kortom i ostalim remek-delim devete umetnosti.

Devedesetih je došlo do kraha strip izdavaštva u Jugoslaviji. Strip je bio među prvim kulturnim kolateralnim štetama ratova i sankcija. Nakon 1103 broja "Zlatne serije" i 997 brojeva "Lunovog magnus stripa", edicije su ugašene zbog sankcija i hiperinflacije. I ostala izdanja su propala na sličan način, pa smo nakon godina obilja strip izdanja i junaka, ostali bez ijedne edicije. Strip se preselio na ulice, kod

preprodavaca polovnih izdanja. Svakodnevna okupljanja na Platou ispred Filozofskog fakulteta u Beogradu obeležila su prvu polovinu devedesetih. Supkultura se transformisala u andergraund pokret, gde je robna razmena postala osnovni oblik proširivanja kolekcije stripa. Trećina vrednosti stripa u otkupu ili dva stripa za jedan iste vrednosti u zamenu, bili su osnovni principi trgovaca na Platou.

U to vreme počela su da se pojavljuju piratizovana strip izdanja nastala uglavnom u kućnoj radinosti. Strip entuzijasti su prevodili i štampali stripove, prodavali ih "ispod tezge", a tek pojedine knjižare su ih javno stavljale na police. To su retko kad bila "Boneli" izdanja, i dalje najpopularnija na ovim prostorima, već najčešće Mebijus, Manara, Gejmanov *Sendmen*, *Betmen: Crno i belo*, *Torgal* i *Šninkel* Žana van Hama i Gžegoža Rosinskog, *Aster Blistok* Kristijana Godarda i Hulija Ribere...

KAKO JE DANAS

Danas, domaći izdavači se nadmeću u objavljivanju savremenih hitova, strip klasika i manje poznatih remek-dela devete umetnosti. "Darkvud", "Veseli četvrtak", "Makondo", "Sistem komiks", "Komiko", "Besna kobila", "Čarobna knjiga" – samo su neki od izdavača čiji su stripovi često recenzirani i na strani-

cama "Vremena". Ali, kakva je stvarno slika strip izdavaštva u Srbiji? Godišnje se objavi više od 200 različitih izdanja, o stripu se predaje na fakultetima, tema je čak i doktorskih disertacija. Sve deluje kao renesansa strip izdavaštva. Međutim, manje je prisutan nego 80-ih godina, kada su ga bili puni kiosci, kada je štampan u velikim tiražima, na jeftinijem papiru, po ceni jedne školske užine. Sada su u tvrdim koricama, na policama uglednih knjižara, dizajnirani su do najsitnijih detalja, izdavači uništavaju tiraž zbog i najmanje greške i – slave kad rasprodaju tiraž od 500 primeraka. Preskupi su za srednjoškolca ili osnovca.

Ali, zašto na kioscima nema više stripova po ceni jedne užine – kad se oni i dalje objavljuju? "Stripoteka" redovno izlazi, a novo, mlađe uredništvo nastoji da predstavi razne škole stripa i modernija izdanja kakva bi se, bez sumnje, dopala novijim generacijama. Pre godinu i po dana u ovom magazinu pojavio se *Betmen*. U januarskom broju izlazi nastavak novog Korta Maltezea Peljehera i Kanalesa, premijerno objavljenog u Francuskoj 2015. godine. "Veseli četvrtak", izdavač koji je oživeo "Boneli" stripove u Srbiji, ove godine obeležava deceniju postojanja. Svakog meseca mogu se pratiti najnovije avanture *Zagora*, *Dilana Doga* i drugih junaka i dalje popularnih na našim prostorima. »

Princ Valijant

“Darkvudove” mange su kulturni fenomen među mlađim čitaocima. Pa ipak, u moru tabloida, upaljača, kroasana, sokova i knjiga za 199 dinara, na prosečnom kiosku u Srbiji moguće je nazreti eventualno pokoji “Stripoteku” skrivenu iza ukrštenica. Za izdanja “Veselog četvrtka” i mange neophodan je upit kod prodavačice, koja se vidno zgrane što strip košta koliko i kutija cigareta (za čiju cenu nema primedbe), pa brže-bolje ponudi čokoladice i upaljače na akciji. I to pod uslovom da pronađe traženi strip na gornjoj polici, iza kutije sa remitentom. Dakle, izdavači ne mogu da se oslanjaju na kiosk izdanja koja su najpristupačnija prosečnom čitaocu, s obzirom da distribucija ne funkcioniše. Prinudjeni su da prodajom jednog stripa u knjižari, u luksuznom izdanju, pokriju gubitke na drugoj strani.

Otkup za biblioteke potcenjuje ili potpuno zaobilazi strip. Na primer, u Hrvatskoj veliki broj izdanja završi u bibliotekama, pa građani po ceni jednog stripa mogu da plate članarinu i upoznaju se sa godišnjom produkcijom najrazličitijih naslova devete umetnosti. Najnoviji primer je izdanje stripa *Kako pauci dolaze na svijet zagrebačke “Fibre”*, gde je od 400 štampanih primeraka 260 otišlo u biblioteke. Preostalih 140 primeraka se lako rasprodalo, a “Fibra” može da planira novo izdanje. Nijedan izdavač iz Srbije ne može da se pohvali ni približnim rezultatom, a bilo je godina kada je broj otkupljenih stripova za biblioteke bio – nula.

Da li su mladi krivi za novi položaj stripa? Istini za volju, oni i nisu ciljna grupa strip-izdavačima, niti mlade inte-

resuju skupa i luksuzna izdanja legendi devete umetnosti. Naviknuti na drugačiji ritam života, ne zanima ih strip na čiji nastavak moraju da čekaju po mesec i više dana, ili priča za koju im treba strpljenje i multidisciplinarno obrazovanje. Na ceni su strip junaci viđeni u bioskopskim blokbasterima, anima serijama i video-igramama. Odgleda se najnoviji bioskopski hit, pa se brže-bolje kupi majica ili zavesa za tuš-kabinu sa likom glavnog junaka, strip je tek na kraju te liste. Ali, ti isti “klinci” se otimaju za mange u izdanju “Darkvuda” i superherojske stripove domaćih izdavača, kao što su se nekadašnji školarci bavili “Bonelijem”. To je moderna inicijacija u svet stripa. Dovoljno je videti gužve oko ovih izdanja na strip festivalima i Sajmu knjiga, i steći sliku da strip nikako nije mrtav u Srbiji, niti je rezervisan za onih 500 ljudi spremnih da iskeširaju par hiljada dinara za luksuzno izdanje u knjižari. Samo se promenila kulturološka slika pristupa svetu stripa. Nove generacije će stupiti na stripsko tlo preko *Dedpula*, *Naruta* ili *Beležnice smrti*, kao što su to nekada činili *Zagorom* ili *Martijem Misterijom*. I uz malo sreće i volje, veliki deo njih će uz te stripove s vremenom pročitati i neki od klasika ili modernih remek-dela, zaljubiti se u devetu umetnost, i eto za koju deceniju nekoliko novih izdavača, kritičara ili autora. Znači, samo se treba prilagoditi novonastaloj situaciji. ¶

NIKOLA DRAGOMIROVIĆ

One Piece

PARK | HOTEL

BEOGRAD

Opensvili smo nedeljni ručak

Vas "Park" u centru grada

SUNDAY BRUNCH

RESTORAN CONTINENTAL
NEDELJA 13-17H
1.199RSD

Cappuccino latte

PARK HOTEL NEDELJNI RUČAK

Bife sto bez ograničenja količine
za decu do 10 godina besplatno

INFORMACIJE I REZERVACIJE:

+381 65 242 11 20 • reception@hotelparkbeograd.rs • Njegoševa 2. 11000 Beograd • hotelparkbeograd.rs

Osmansko, a naše

Kako su slavili Novu godinu, kako su živeli stanovnici država nastalih na prostoru Osmanskog carstva početkom prošlog veka, na međunarodnoj izložbi "Gradovi u pokretu"

U Ataturkovoj Turskoj Nova godina je bila značajan praznik, a imućnije porodice proslavljale su je na balovima. Istim povodom u Beogradu slavilo se uveliko pre dočeka. U tadašnjoj Kneževini Srbiji, a potom i u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, novogodišnji praznici su započinjali katoličkim, potom je sledio pravoslavni Božić, a završavali su se proslavom Nove godine po Julijanskom kalendaru. U Sarajevu, Nova godina tada nije bila značajan praznik, Bajram je imao primat.

Kako se slavilo, ali i kako se živelo u ovim krajevima posle raspada Osmanskog carstva, može se videti na putujućoj izložbi "Gradovi u pokretu – postosmansko nasleđe" u Istorijском muzeju Srbije u Beogradu. Na oko 200 fotografija beogradskih glasila "Politika" i "Vreme", i istanbulske "Džumhuriyet" i "Akşam", ispričana je priča o svakodnevnom životu u Beogradu, Sarajevu, Istanbulu i Ankari dvadesetih i tridesetih godina prošlog

veka, i o rađanju novih nacionalnih država na ruševinama Osmanskog carstva. Izložba istražuje kako su obnavljani centralni delovi gradova koji postaju pozornica za političke programe novih vladara, kako je stvaran moderan građanin uz pomoć masovnih sportskih manifestacija, prikazuje nove trendove u odevanju i ponašanju, a takođe i svakodnevnicu koja se u čaršiji odvijala kao da nikakvih promena nije bilo.

Izložba je rezultat međunarodne saradnje u okviru naučno-istraživačkog projekta "Vizuelni pristup istraživanju svakodnevnice u turskim i jugoslovenskim gradovima 1920-ih i 1930-ih" Univerziteta u Bazelu. Premijerno je prikazana u Bazelu. Cilj izložbe je da zapadnoj Evropi prenese jugoslovenska i turska istorijska iskustva osporavajući rasprostranjene predrasude prema velikim imigrantskim grupama u tim zemljama. U regionu izložba teži da doprinese međusobnom razumevanju i da pozove na javnu

raspravu o osmanskome nasleđu. U projektu su učestvovali Muzej Jugoslavije i Mehmed Akšamija, profesor fotografije Akademije likovnih umjetnosti u Sarajevu. Autorka izložbe je dr Nataša Mišković, profesorka na bliskoistočnim studijama Univerziteta u Bazelu.

Izložba je koncipirana kao svojevrsna zagonetka: izložene su samo fotografije, bez potpisa, što posetioca podstiče na istraživanje i odgonetanje u kom gradu je snimljena koja fotografija. Odgonetka je u katalogu, a po rečima autorke izložbe, na taj način je naglašena teza da svi ovi gradovi imaju mnogo više zajedničkog nego što danas pretpostavljamo:

"Želela sam da sprečim ljude da gledaju samo slike iz svog grada, već da ih sve posmatraju ravnopravno. Oduzela sam tekst, što nije istorijski način razmišljanja, kako bih podstakla posetioce da se upuste u ispitivanje postosmanskog urbanog pejzaža, da probaju da pogode koji je grad. Na početku ovog projekta bilo je

DETALJI SA IZLOŽBE: Muškarac i žena sa sela prolaze pored kafane Mala Slavija (Aca Simić i Raka Ruben)

komentara – zašto nas poredite sa Turskom, nećemo da imamo veze sa tim, mi smo okrenuti ka Evropi”, kaže Nataša Mišković, inače rođena u Švajcarskoj, dodajući da se sa ovakvim stereotipima sretala i prilikom ranijih poseta Srbiji. “To što je prljavo na ulici, to je zato što su ovde bili Turci. Ti Turci su sa jedne strane bili privlačni, a sa druge nešto negativno i strano. Želela sam da se bavim ovim prostorima, a najviše me je zanimalo svakodnevni život ljudi, to je danas na zapadu mejnstrim u istorijskoj nauci. Već sam se bavila Beogradom u 19. veku i istraživala sam ko je tu živio, kako je grad izgledao pre nego što je postao glavni, koristila sam lična dokumenta, prepiske, dnevnike, sudske spise... Ciljano sam tražila priče koje govore o nekim događajima kroz teme koje su me zanimale – odnos muš-

koliko ima pacova. Sada pravimo Zeleni venac, modernu, čistu, higijensku pijacu, pod sanitarnom kontrolom.”

Osim što su se izgrađivali, Sarajevo, Beograd, Istanbul i Ankara su se i zabavljali. Njihovi stanovnici su, na primer, voleli putujuće cirkuse, popularni su i izbori za najlepšu devojkicu, objavljuju se i fotografije slobodnije obučene dama, ponekad samo u donjem vešu, ali bitno je da su to strankinje, nikako “naše”. Slobodno vreme se provodi na konjskim trkama, fudbalskim utakmicama. Bogatiji piju pivo, a siromašni rakiju. Dobrostojeće dame na pijacama su moderno obučene, a prodavačice, seljanke – tradicionalno. Prisutan je kult sporta, sletovi u čast vladara. Na fotografijama se vide i posledice Velike krize, narodne kuhinje, deca čistači cipela, Albanci kaldrimaši koji svuda po bivšem Osmanskom carstvu grade kaldrimisane puteve. Štampa je izveštavala i o posmrtnom sprovodu Kemala Atatürka,

sredstvima, popisom stanovništva, zabranom pića, pušenja, bacanja smeća, te neke sitne promene ali povezane sa pokušajima da se napravi red i kontrola nad ljudima. Promene u školstvu i organizovanje velikih sportskih manifestacija u čast države bili su, takođe, vidovi izgradnje nove države i potreba vladara da se potre ono što je bilo pre. Kult vođe, nekog ko rešava probleme, i dalje je aktuelan i to na celom postosmanskome području”, kaže Nataša Mišković.

Iako je i na izložbi vidljivo koliko su ova četiri grada bila slična na početku 20. veka, osmansko nasleđe je imalo negativan kontekst, po rečima autorke izložbe – zbog već pomenutog nastanka nacionalnih država i hladnog rata. “Dugo smo razmišljali šta da predstavimo kao simbol nacionalnog preporoda. Svaki grad ima spomenik vladara na konju. U Beogradu, na Trgu Republike, postavljen je prvi spomenik jednog čoveka u javnom prostoru. Naime, u Osmanskom carstvu zbog religioznih razloga nije se smelo oblikovati ljudsko biće u javnom prostoru. Oni koji su bili bogati, koji su putovali, imali su i slike i fotografije, ali su one ostajale u njihovim kućama. Obrenovići su imali svoje spomenike na Topčideru, ali samo unutar bašte. Prvi spomenici u Istanbulu su posvećeni Atatürku, a čuveni i prvi u javnom prostoru je na trgu Taksim. Čuven je i Atatürkov spomenik na konju u Ankari, ispred Etnografskog muzeja. Zato smo odlučili da simbol ove izložbe, kao simbol nacionalnog preporoda, bude vladar na konju.”

U Bazelu, gde je izazvala veliko interesovanje, izložba je dovela u pitanje neke od pretpostavki zapadnog sveta o ovim prostorima. Fotografija koja je izazvala najviše pažnje je ona na kojoj su dve devojke, jedna sa zarom a druga bez njega, moderno obučene. “Posetioci izložbe nisu mogli da shvate kako njih dve mogu da budu zajedno. Postoje žene koje su pokrivene i koje su moderno odevene, ali da one mogu da budu prijateljice, to nije poznato”, dodaje Nataša Mišković. U Beogradu će izložba ostati do 28. januara, a potom putuje u Sarajevo, Istanbul... ¶

SLAĐANA DIMITRIJEVIĆ

Foto: Dobrila Damjan

karaca i žena, odlazak muslimanskog stanovništva i dolazak hrišćana u grad, koji su bili konflikti, kakav je bio odnos elite i siromašnih... A onda me je zainteresovalo šta se dešavalo sa drugim delovima i drugim gradovima Osmanskog carstva i tako je nastala ova izložba”, dodaje autorka izložbe.

Svaka fotografija je jedna priča. Mnoge su i danas aktuelne. Izdvajamo fotografiju pijace koja je na prostoru današnjeg Studentskog trga postojala do dvadesetih godina. Na njoj je pas koji lovi pacove. Nataša Mišković objašnjava da je fotografija bila deo propagande. “Ukidamo staru pijacu zato što je nehigijenska, vidite

kao i o dočeku tela kralja Aleksandra...”

Nataša Mišković ističe da rađanje nacionalnih država na etničkim principima, zajedničkom jeziku i veri ostavlja i posledice. “U Turskoj dolazi do etničkog čišćenja stanovništva, a sve što nije tursko se zabranjuje. Bilo je i pobuna i sukoba u Maloj Aziji, čije se posledice osećaju i danas. Migracije su takođe posledica etničkog čišćenja, naročito posle povlačenja Turaka iz Beograda, kada sultan nije dopustio da njegovi podanici budu pod srpskom vladom, pa ih je povukao. Na fotografijama su vidljivi i pokušaji u svakodnevici da se izgradi država – kako kontrolisati ljude modernim

Tekst je nastao u okviru projekta Udruženja novinara Srbije “S muzejima kroz izložbe – Upoznavanje muzejskog nasleđa Srbije”.

Projekat je sufinansiran iz budžeta Republike Srbije – Ministarstva kulture i informisanja.

Stavovi izneti u podržanom medijskom projektu nužno ne izražavaju stavove organa koji je dodelio sredstva

Slika nadolazećih promena

Godinu 2017. Jugoslovenska kinoteka proglasila je godinom Svetislava Ivana Petrovića, velikog ali zaboravljenog filmskog glumca, najuspešnijeg Srbina u svetskoj kinematografiji. Kraj Petrovićeve godine, 28. decembra, obeležava velika izložba o njemu i, tačno osamdeset godina nakon premijere, prikazivanje filma *Princeza korala*. Ovo je priča o Svetislavu Petroviću i jednom od preko sto filmovima u kojima je glumio

Jedna od najvećih glumačkih zvezda našeg porekla, Svetislav Petrović, posle više od sedamdeset godina neopravdanog guranja u zaborav, koje su podsticale i posleratne jugoslovenske vlasti, polako u očima šire javnosti ponovo počinje da zauzima zasluženno mesto u filmskoj istoriji ovog regiona i Evrope. Svetislav Petrović (1894, Budimpešta – 1962, Minhen) tokom četrdeset godina karijere ostvario je više od stotinu uloga, uspešno prevazilazeći prelazak iz nemog u zvučni film za razliku od mnogih kolega za koje je nova era značila kraj karijere. Glumom počinje da se bavi 1919. u Beču pod imenom Svetožar Petrov (*Nečovek*, Paul Činer, produkcija "Sascha Film"), a u godinama i decenijama koje će uslediti njegovo ime (Svetislav Petrović, Svetislav Ivan Petrović i Ivan Petrović) najčešće se moglo videti prvo ili među prvima na odjavnim špicama filmova koji su skoro pa poslovično imali izuzetan uspeh kod publike. Snimao je u Austriji, Mađarskoj, Nemačkoj, Čehoslovačkoj, Francuskoj, Kraljevini Jugoslaviji... Ostvario je samo jednu ulogu u filmu u posleratnoj Jugoslaviji. Bila je to *Dalmatinska svadba* (1953), u režiji Geze fon Bolvarija,

pionirska koprodukcija nove Jugoslavije sa zapadnim kinematografijama (Zapadna Nemačka) i jedan od prvih kolor filmova snimljenih kod nas. Mnoge Petrovićeve uloge vredne su pomena, među njima i one u filmovima: *Umetnička duša*, *Alahov vrt*, *Kozak i slavuj*, *Proces*, *Gospođa sa suncokretom*, *Lift za gubilište*...

Jedna od mnogih izuzetnih jeste i uloga Marka Vukovića u filmu *Princeza korala*, u režiji Viktora Jansona, koji je snimljen 1937. u koprodukciji Nemačke i Kraljevine Jugoslavije. U okviru prestižnog programa "Vremeplov" ovogodišnjeg Puskog filmskog festivala, čiji je urednik Leon Rizmaul, prikazan je i taj film, osamdeset godina nakon što je snimljen na obližnjem ostrvu Zlarin.

Princeza korala (*Die Korallenprinzessin*) jeste film izuzetnog značaja, koji prevazilazi njegovu pitku strukturu, pažnje vrednu glumu i fotografiju, muziku (Ivo Tijardović) i lokacije na kojima je sniman. Nastao u specifičnom političkom trenutku, taj filmski poduhvat Hitlerove Nemačke i Kraljevine Jugoslavije romantična je slika nadolazećih promena u senci ljubavne priče koja rezultuje pobedom tradicije nad tzv. emancipacijom.

Mladi pripadnik Jugoslovenske kraljevske avijacije Marko (Svetislav Ivan Petrović) sleće na rodno ostrvo i zapaža atraktivnu turistkinju Didi (Hilde Sesak), s kojom će ubrzo uspostaviti kontakt, što će ozbiljno zapretiti nadanjima Anke (Ita Rina), mlade žene koju su usvojili njegovi roditelji. Ankina naklonost prema Marku biće ozbiljno poljuljana posle spleta okolnosti koje spajaju čerku bogatog nemačkog industrijalca i jugoslovenskog kraljevskog oficira. U senci raspleta tog ljubavnog trougla Janson nam daje jedan potpuno drukčiji sukob – sukob nadolazećeg i tradicionalnog. Za to će mu poslužiti i motiv berbe korala. Tajna koju ostrvljani Zlarina prenose s kolena na koleno biće ugrožena...

I u ovom filmu moguće je pronaći metafore i dovesti ih u vezu s tadašnjim političkim stremljenjima u Evropi, ali mislim da bi to bilo (kao i u velikom broju drugih slučajeva) neosnovano i pogrešno.

Nastanak ove koprodukcije Prosvetnog filma iz Beograda i Zavoda nacionalsocijalističke partije FDF (Fabrikation Deutscher Filme G.m.b.H.), čiji je rad kontrolisao tadašnji nemački ministar propagande Jozef Gebels, nije bio

lak. Uobičajeni dolasci nemačkih filmskih ekipa u Kraljevinu Jugoslaviju bili su uzdrmani nezapamćenim diplomatskim skandalom koji je izbio kada je ekipa filma *Belo roblje – oklopnjača Sevastopolj* (1936) tokom rada u Dalmaciji uhvaćena u tajnom snimanju jugoslovenskih vojnih baza. Kako taj incident ne bi uticao na odluku jugoslovenske strane o budućem projektu *Princeza koral*a, u prepisku s nadležnima iz kraljevske vlade u Beogradu uključuje se Svetislav Ivan Petrović. Iz te prepiske, koja se čuva u Arhivu Jugoslavije, nije moguće zaključiti da li je Petrović bio upućen u pomenuti nemački špijunski incident, ali se lako može uočiti velika zainteresovanost slavnog glumca da snimanje Jansonovog filma u Kraljevini dobije zeleno svetlo Centralnog pres-biroa i Ministarstva inostranih poslova. Predstavnik jugoslovenske vlade i uticajne predstavnik Beograda u Berlinu, Petrović moli da se što više založe kod nemačkih kolega kako bi snimanje *Princeze koral*a moglo da počne.

To se ubrzo i dogodilo, na veliko zadovoljstvo glavnog inicijatora Petrovića, članova autorske i glumačke postave, te meštana Zlarina, koji su se najviše obrađivali dolasku velike domaće zvezde s međunarodnom reputacijom Ite Rine. Dolazak ekipe na ostrvo nadomak Šibenika izazvao je ogromno interesovanje meštana, koje nije jenjavalo do kraja snimanja filma. Čuvena scena kada mlada nemačka glumica Hilde Seseck gubi kontrolu nad gliserom koji potom udara u hridi i eksplodira bila je dokaz ozbiljnosti produkcije i događaj koji je privukao izuzetnu pažnju Dalmatinaca angažovanih na filmu, ali i onih koji su samo pratili snimanje ostvarenja koje svetu treba da otkrije lepote njihovog ostrva. Jedna devojčica dobila je ime Ita Rina, a slavna imenjakinja bila joj je kuma. Veliki broj statista i neverovatno visoka temperatura vazduha nervirali su nemačkog reditelja Viktora Jansona. Nervoze je bilo i s druge strane, ali tek posle premijernog

prikazivanja filma u Šibeniku. Primitivši da je, osim izuzetne muzičke numere, ceo film na nemačkom, svedoci njegovog nastanka, meštani Zlarina, burno su reagovali. Takvu reakciju dodatno je pojačala i spoznaja da kamera nije zabeležila sve lepote njihovog ostrva poznatog po berbi korala. Najveće razočaranje statista

izazvala je cenzura masnih psovki izrečenih tokom zahtevnih scena sukoba koje je podstakao sam Janson. Legenda kaže da su ti lokalizmi izostavljeni (zamenjeni blažim vokalnim izlivima gneva), na insistiranje kompozitora Ive Tijardovića nakon što ih je registrovao tokom postprodukcije filma u Berlinu.

Posle svetske premijere u Berlinu, Miloš Crnjanski, tada dopisnik Centralnog pres-biroa iz Nemačke, u Beograd šalje poruku da je tamošnja publika dobro prihvatila film, no insinuirao da njegovi dometi nisu veliki. Takvo mišljenje imala je i nemačka kritika, a dva meseca kasnije sličan stav sa svojim čitaocima podeliće i njihove beogradske kolege. *Princeza koral*a stiže u prestonicu Kraljevine Jugoslavije pred novogodišnje praznike 1938. Publika hrli u bioskope "Kasina" i "Vračar", dok kritika ne šteti film nazivajući ga onim što bi danas objasnila odrednica Europudding. Na uvodnoj špici navedeno je da je film nastao uz pomoć jugoslovenske kraljevske vlade, ali čini se da ni to nije umilostivilo kritiku. Filmski kritičar beogradskog dnevnika "Vreme" Dragan Aćimović *Princezu koral*a ocenio je

kao još jednu neuspelu stranu produkciju snimanu u našoj zemlji. Ističući talentat Ite Rine, Aćimović je primetio da ona ponovo glumi u filmovima loših reditelja, aludirajući na njene uloge u ostvarenjima *Fantom Durmitora* i *A život teče dalje*. Uslediće projekcije u drugim gradovima Kraljevine, a među najoštrije kritičare filma upisao se i tadašnji filmski kritičar "Hrvatskog dnevnika" Ivan Goran Kovačić, osuvši paljbu po stranim produkcijama koje izmišljaju glupe limunade.

Uprkos tadašnjem stavu kritike i očiglednoj činjenici da je reč o jednom od filmova dobrog raspoloženja, koji su uz one propagandne bili okosnica tadašnje nemačke filmske industrije, iz današnje vizure, a pre svega gledana očima posmatrača sa teritorija nekadašnje Kraljevine Jugoslavije, *Princeza koral*a je veoma važan i vredan film. Svetislav Ivan Petrović, Hilde Seseck i Ita Rina ostvarili su izuzetne uloge u toj ekranizaciji novele Zdranina Steve Kluića, tada saradnika Jugoslovenskog prosvetnog filma i dopisnika Centralnog pres-biroa iz Berlina. Josip Slavenski učinio je izuzetnu uslugu produkciji preporučivši Ivu Tijardovića kao kompozitora muzike za film, a producent, glumac i reditelj Viktor Janson posao je uradio na način koji bi i danas pozdravili studiji koji preferiraju romantične filmske teme. To ostvarenje je neosporno važan svedok vremena primorskog dela tadašnje Kraljevine. I pored toga što je igrani film, *Princeza koral*a svedoči ne samo o Zlarinu već i o Hvaru, Drveniku, Splitu i Trogiru. Veoma je značajno i pojavljivanje glumaca u uniformama Jugoslovenske ratne mornarice i pomorskog vazduhoplovstva, te hidroaviona s obeležjima Kraljevine.

Eventualni rimejk ovog klasika bez preteranih scenarističkih intervencija u potpunosti bi bio prijemčiv današnjoj bioskopskoj publici, koja nije navikla da se upoznaje sa starim filmskim biserima, u ovom slučaju – koralima.

JUGOSLAV PANTELIC

Zašto je i ko je skrivao Vlast

O kritičko/naučnom izdanju komedije Branislava Nušića *Vlast*, koje je Neopress publishing iz Beograda objavio krajem 2016. godine u redakciji dr Aleksandra Pejčiča, do sada su izvestila samo dva štampana medija i nije napisan nijedan stručni osvrt, i pored nastojanja izdavača da zainteresuje javnost. Čini se da je ovakav odnos prema *Vlasti* samo nastavak priče koja ovaj Nušićev tekst prati od kako je napisan

Branislav Nušić je pred kraj života, 1937. godine s velikim entuzijazmom radio na komediji *Pokojnik*. Između pisanja dveju verzija *Pokojnika* javila se ideja za novu komediju i to o vlasti. Cela ta godina bila je veoma teška za njega: zdravlje je slabilo, problemi sa srcem su postajali sve izraženiji. Posle takvog teškog perioda, ugostio je novinare lista "Vreme" u svojoj kući u Šekspirovoj i u intervjuu novinaru K. Arsenijeviću objavljenom 6. marta 1937. godine govorio i o *Vlasti*: "To međuvreme odmora ispuniću radom na drugoj komediji iz žanra mojih starih političkih satira. Komedija će se verovatno zvati *Vlast*. Uzeo sam za siže onu promenu kod čoveka koju donosi vlast. Uvek sam opijenost vlašću posmatrao i zanimala me je ta promena koja je naročito kod nas tako upadljiva. Mislim da je to blagodarano siže za jednu satiru. Ovog leta posvetiću se ovoj komediji, ako se dotle još jednom ne porvem sa smrću, i završiću je do jeseni".

Uspeo je do jeseni da uobliči prvi čin, da započne drugi i tada je morao prekinuti rad zbog operacije srca u Sanatorijumu na Vračaru. Nakon izlaska iz bolnice, krajem godine, uspeo je da završi drugi čin i započne treći. Kako mu se zdravlje malo popravilo, već početkom 1938. godine otišao je u svoju nezvaničnu kancelariju – knjižaru "Rajković" u Knez Mihailovoj ulici, gde je imao radni sto. Uoči Malog Božića (pravoslavne Nove godine) sedeo je

za svojim stolom kada su mu prišli, tada mladi pesnici, Aleksandar Vučo i Dušan Matić, saradnici lista "Naša stvarnost" i zamolili ga da pomogne njihov list nekim prilogom. Nušić je odlučio da im ustupi dva čina svoje najnovije komedije *Vlast*. Iako je ona zamišljena kao četvoročinska, Nušić se jednog trenutka nosio i mišlju da napusti rad na tekstu, a po nekim po-

"Rajković" ostavili su svedočenje i A. Vučo i Milan Đoković, dramski pisac, tada novinar lista "Pravda". Nušić je obećao tekst, ali kod kuće su ga podsetili na famozni ugovor sa Gecom Konom prema kom sva dela koja i ubuduće napiše (nakon štampanja sabranih dela) mora najpre da objavi kod svog izdavača. To što mora da pogazi reč datu mladim kolegama, i to što je u ugovoru takva klauzula, veoma ga je potreslo, te se izvinjavao i pravdao u pismu upućenom svojim kolegama (Vučo je nakon Nušićeve smrti štampao izvođe iz tog pisma u "Našoj stvarnosti"). Nedugo zatim ponovo mu je pozlilo, pao je u postelju i preminuo 19. januara. Između susreta u Rajkovićevoj knjižari i Nušićeve smrti jedva da je prošlo nedelju dana. Nije teško zapaziti šta je jedan od uzroka kraja našeg komediografa.

Posthumno, na godišnjicu smrti 1939. objavljen je samo prvi čin i to u časopisu "XX vek", u vlasništvu G. Kona. Pod uredništvom Ranka Mladenovića, književnika i tada direktora Drame Narodnog pozorišta, tekst se pojavio u necelovitom obliku, uz cenzorska skraćivanja, što je usmerilo i kasnije priređivače da ispravljaju i prepravljaju rukopis *Vlasti*.

A kakva je radnja te komedije koja je ostala u zapečku i dobrim delom cenzurisana? Donekle slična radnji *Gospođe ministarke*. Ovde su u prvom planu tast novopostavljenog ministra, ministar i njegov stric. Iznenadni dolazak na vlast svog srodnika rodbina i prijatelji shvataju kao priliku za sebe, da svako, koliko se god može, iskoristi uticaj. Prvi čin prikazuje doživljaj vlasti iz perspektive prosečnog čoveka i ministra – nadobudnog skorojevića. Drugi čin prikazuje neposredno funkcionisanje ministarstva, vlasti, iz unutrašnje perspektive (protekcija, zloupotreba položaja, strančarenje). Celim tokom radnje, što je poetička osobenost Nušićeve komediografije, provejavaju

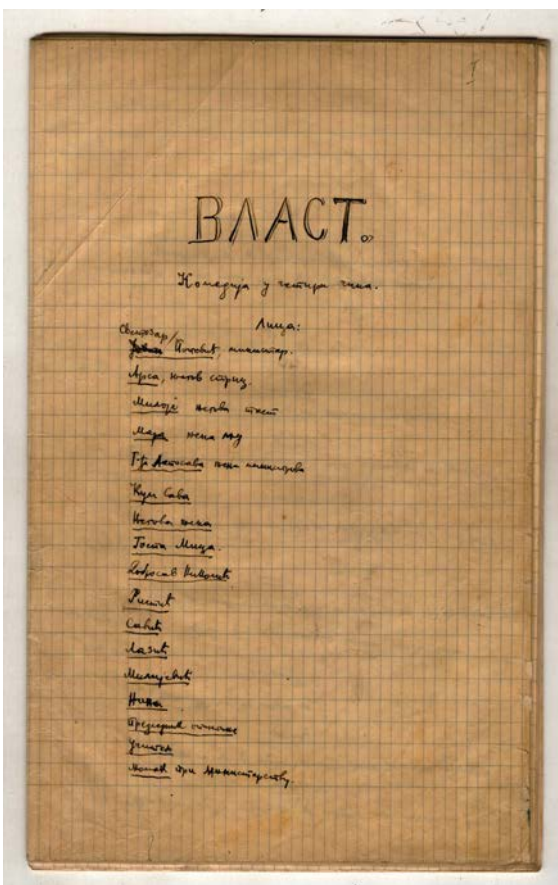

Foto: Arhiva Muzeja grada

srednim svedočenjima, što se može zaključiti i na osnovu radnje, izgleda da je u poslednjem momentu doneo odluku da posle drugog čina stavi tačku. Treba podsetiti da Nušić nije imao običaj, izuzev u nekoliko navrata, da štampa nedovršena dela, odnosno dela koja su u izradi. Zato i taj podatak treba imati u vidu kada se određuje stepen završenosti rukopisa. O tom susretu i dogovoru u knjižari

i uneo sitne intervencije (npr. izostavljanje imena Hitlerovog generala Bamberga), a Milan Đoković (1950), Nušićev prijatelj je, doduše, vratio pojedine delove replika, ali je izostavio poslednju repliku prve pojave (Pa jest, vlast je, ne možeš vlasti reći: "No, no!"). O drugom činu se tek uzgred pisalo. Tek je Mile Stanković, saznajući od Gite Predić Nušić za postojanje i rukopisa drugog čina, dobio autograf na korišćenje. Stanković je, pre svega, želeo da dopiše nastavak *Vlasti*, treći i četvrti čin, iako radnja nije nužno morala da se nastavi. Dakle, u tom izdanju, iz 1953. godine, prvi put se pojavljuje drugi čin, Stanković vraća izostavljenu repliku prve pojave, ali izbacuje druge delove, pa i veoma satiričnu repliku predsednika opštine u drugom činu:

(Predsednik /opštine/:

Eto, baš pre neki dan, piše mi naš seljak Jeremija Todić iz sreskog zatvora, veli: "Pa zar tako; zar pod režimom za koji sam glasao da ležim apsu za jedno jagnje, a šta bi bilo sa mnom da sam, Bože me prosti, ukrao vola?")

Očekivano je bilo, nakon Stankovićevog izdanja, da tada renomirani istraživači, profesori, pregledaju zaostavštinu, pažljivo pročitaju rukopis ili bar da uključe i taj drugi čin, ali... Kasniji priređivači nekritički su sledili prethodna, cenzurisana izdanja, pogotovo Gligorićevo i Đurićevo, ne dovodeći u sumnju verodostojnost teksta iako je očigledno da se sva ona razlikuju u brojnim pojedinostima, i objavljivali samo prvi čin. Ni jednu od tih cenzurisanih rečenica Nušić nije precrtao i zato je nedopustivo što su priređivači samosvojno intervenisali. Opšte je poznato u tekstologiji da se

»

aforistički oblikovane replike. I tu je nastao problem. Radnju priređivači nisu dirali ali jesu replike, a pojedine pojave prvog čina su i prilično skraćene.

Nušić je komedijom *Vlast* nastojao da ukaže na opšte probleme u funkcionisanju i doživljaju vlasti u tadašnjoj državi, a ne da ismeva konkretne ličnosti. Naravno, čito ga je, sa komediografske strane, zanimala osobina "našeg čoveka", prosečnog građanina, da se u sve odlično razume, da iz udobne pozicije posmatrača kritikuje i da je u svakom trenutku sposoban da upravlja, bolje vlada od svih drugih. Koliko je ovaj tekst bio nezgodan za mnoge tadašnje i potonje, posleratne, predstavnike vlasti može se predočiti dijalogom Miloja, tasta ministra Toze, i Arse, ministrovog strica. U uglastoj zagradi je deo replike koji se voljom priređivača brisao:

Arsa: (...) Zar ti, boga ti, nikad nisi muzô krave?

Miloje: Nisam, ali sam gledao.

Arsa: E, a ja sam muzô. (I još onda sam ja mislio u sebi: "Bog ti je dao kravu, muzi; Bog ti je dao vlast, muzi".)

Dakle, kvantitativno, skraćivanja, cenzurisanja ne zadiru znatno u radnju, ali se tim intervencijama svakako umanjuje ne samo humorističko-satirički učinak, nego i umetnička i dramaturška vrednost ove izvršne komedije.

Na *Vlast* se uvek gledalo kao na nedovršeni tekst, što je jedan od razloga zašto nije privukao veću pažnju književnih istoričara i teatrologa. Gotovo sva dosadna izdanja prvog čina, a ima ih čak 33, donose napomenu da se radi o nezavršenoj komediji, napisanoj u dva od predviđena četiri čina. Na prvo časopisno izdanje (1939) oslonio se Velibor Gligorić (1947)

PRODAJA I PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	4650 RSD	4400 RSD	90 EUR	135 EUR
12 meseci / 52 broja	9300 RSD	8800 RSD	170 EUR	260 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	u redakciji	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	—	1,49 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	—	—	5,49 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	2600 RSD	1500 RSD	23,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	3600 RSD	2000 RSD	30,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	4300 RSD	2900 RSD	37,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	5800 RSD	3800 RSD	50,00 EUR

+ BONUS 4 tj. 8 brojeva gratis za
uplatu karticom do 15. januara 2018.

Opcija PDF podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h. Za ovu vrstu uplate važi poseban popust (vidi tabelu levo).

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu prodaja@vreme.com, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj 160-302538-91.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi <http://www.vreme.com/pretplata> ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski do isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU
www.novinarica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i
www.novinarica.net prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 9 do 15h: 011/3234-774 ili e-mailom na prodaja@vreme.com

tekst koji autor nije precrtao ne sme izostavljati ni brisati.

Nije teško proniknuti u pobude priređivača i izdavača – u pitanju su izrazito satirički i aforistički intonirane replike protiv vlasti, njenih predstavnika (ministri); pa su priređivači verovatno želeli da “zaštite” Nušića od njega samog, pribijajući se aktuelnosti mnogih replika u svom vremenu.

Dobrosav: Ama šta tu da uvijam: (sporo se razvijao). (Nije se on, brate, sporo razvijao, nego je bio glup, pa to ti je.) Da me je onda ko upitao: šta misliš, šta će biti od ovog našeg Toze, ja bih mu rekao: šta ima da bude, ima otac da mu kupi korpu, pa na čošku kod Hipotekarne banke da prodaje kikiriki.

Iluzorno je verovati da su Nušićevi savremenici bili spremni da bez surevnjivosti prihvate angažovanu, satiričku komediju. O tome, uostalom, svedoče česta omalovažavanja njegovog komedioografskog rada. Isto važi i za komunističku vlast, pogotovo njene niže predstavnike koji su kritikovali Stankovića, da je on, u stvari, sâm napisao ceo tekst samo da bi se podsmehnuo novoj vlasti?!

Arsa: Pa znam, gospodine, to se ne kaže – krao je, nego – uzeo je zadatak na razmatranje.

Dobrosav: Ama, (kako) razmatranje! Dok sam ja na tabli govorio lekciju, on zavukao prste u svoju torbu (i ukrao mi izrađen zadatak).

Miloje: Opet vi (ukrao)! Ukrao se može reći za poreznika, za poštara, za opštinskog izvršitelja, ali za ministra (za ministra) se može reći samo: “Uzeo na razmatranje.”

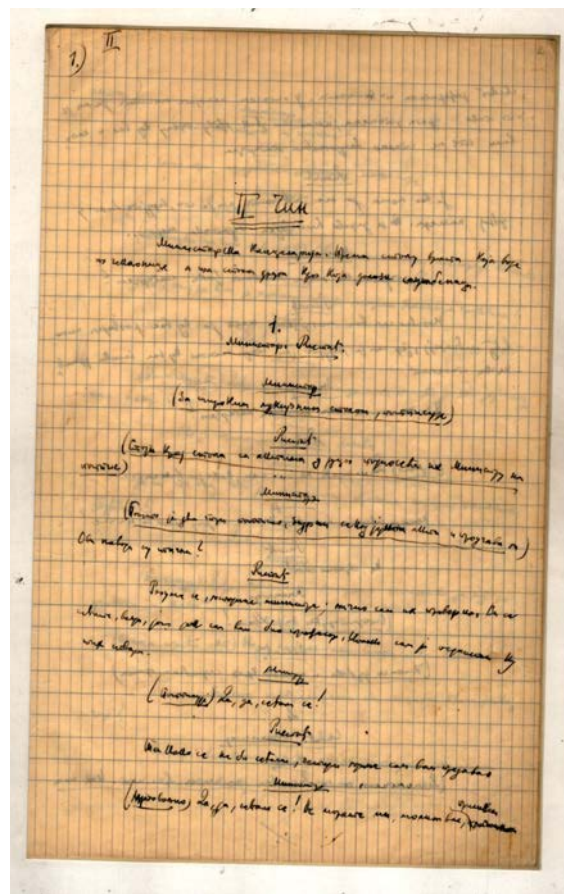
U jednom intervjuu iz 1934. u listu “Vreme” (ponovo štampan 1938), Nušić se u svom stilu humoristički vajakao novinarki Anici Šaulić: “Jedan načelnik, razume se sreski, iz doba cenzure, digao se iz publike jednom prilikom i na polovini prvog čina ‘Sumnjivog lica’ zabranio dalje prikazivanje. Jednom narodnom poslaniku iz starih vremena, ne ja, nego njegova palanačka okolina sugerirala je misao da sam njega uzeo za model, te sam dobio jedno goropadno pismo. A jedna dama povodom jedne scene, ne sećam se u kom komadu, pisala mi je kako ona zna da mi je to njen muž servirao (...) a nijedna bivša ministarka nije htela da primi na sebe da je ona gospa Živka.”

Očekivao sam da će se neko od iskusnijih kolega kojima sam, još kao student osnovnih studija, ukazivao na nedopustivo menjanje Nušićevog teksta, prihvatiti posla priređivanja originalnog rukopisa u kritičkom izdanju. Godine su prolazile, moj predlog nije usvojen. U međuvremenu sam odlučio da sâm obavim taj posao. Dakle, posle više od dvanaest go-

da me odgovori rečima: šta tim poslom dobijam?! Prihvatio sam se ovog posla ne da bih nešto dobio, nego da se najpre kao poštovalac Nušićevog dela potrudim da se uvaži njegova autorska volja.

Čitaocima je sada dostupan integralni tekst, sa drugim činom. Rad na priređivanju bio je zahtevan. Bilo je potrebno pomno iščitavati rukopis, popisati sve iz-

mene vršene Nušićevom rukom i uporediti sa brojnim štampanim, neautorizovanim izdanjima. Nije mali broj primera gde je Nušić prepravljao već napisani deo teksta, što svedoči o temeljnosti, stvaralačkom naporu da svaku reč podvrgne autokritici. Sve to još jednom pobija opšte mesto kritike o Nušićevom “brzom pisanju”, stilskoj nemarnosti, odsustvu brižljivije izrade. Zbog toga sam, da bih dokumentovao, u izdanje uključio i faksimile stranica Nušićevog rukopisa na osnovu kojih se jasno vidi šta je napisao, šta nije precrtao i šta se, prema tome, nije smelo izostavljati. Pored verzija, tekstoloških studija (napomena), faksimila autografa, rečnika manje poznatih reči, moje

dina interesovanja došao sam do rukopisa prvog i drugog čina komedije *Vlast*, koji se čuva u Muzeju grada Beograda. Kopija prvog čina ustupljena mi je najpre 2004. godine (kad sam spremao diplomski rad), a skenirane stranice prvog i drugog čina dostavljene su mi 2015. ljubaznošću direktorke i kustosa Tatjane Korićanac i kustosa Predraga Đidića. Šta se tokom više decenija zbivalo sa rukopisom drugog čina, nije lako razotkriti ni logički objasniti. Zašto niko do sad nije uzimao rukopis na uvid? Da li se iko zaista interesovao za ceo tekst? Niko nije ni sumnjao da je komedija izašla u javnost štrihovana, iako su bile primetne razlike u pojedinim izdanjima. U prilog tome, kada sam rekao jednom uvaženom starijem profesoru fakulteta da nameravam da priredim kritičko izdanje, pokušao je

opsežne studije o Nušićevoj komediografiji, priređen je i treći i četvrti čin koji je dopisao Mile Stanković.

Inače, komediju je Nušić obećao direkciji Drame Narodnog pozorišta još za života i najavljivana je tokom 1938. godine, ali je premijera odlagana sve do komemorativne večeri. Prvi čin *Vlasti* izveden je 26. januara 1939. u Narodnom pozorištu. Posle tog praižvođenja, u SFRJ je bilo više postavki. Najveći pažnju je privukla ona iz 1952. godine sa dopisanim trećim i četvrtim činom, i potom iz 1958. u režiji Josipa Kulundžića. Do naših dana, ta dopisana *Vlast* imala je 53 postavke. U beogradskom pozorištu “Slavija” u režiji Zlatana Dorića izvodi se od 2008. godine. Nušić je zaslužio i da se *Vlast* postavi na pozorišnu scenu u originalnoj verziji.

DR ALEKSANDAR PEJČIĆ

AKCIJA

NEDELJNIKA **VREME** I IZDAVAČKE KUĆE **Laguna**

**Knjige za
399 dinara!**

U SVIM KNJIŽARAMA „DELFI“ U SRBIJI

Ponesite ovaj primerak „Vremena“ u neku od knjižara „Delfi“ i kupite jedan od deset naslova sa ovog spiska po specijalnoj ceni od 399 dinara.

Akcija traje od 22. decembra 2017. do 19. januara 2018.

**Elvedin Nezirović:
BOJA ZEMLJE**
Autobiografska priča o odrastanju u Mostaru, umrlom ocu, porodičnoj drami i ratu u Bosni i Hercegovini devedesetih. Roman o jednoj nestaloj zemlji i zauvek izgubljenom zavičaju, nastao prema porodičnom albumu.

**Dženet Vinterson:
PROCEP U VREMENU**
Knjiga iz edicije „Hogart Šekspir“ u kojoj se objavljuju moderne obrade slavni Šekspirovih drama. Dženet Vinterson je u ovom romanu adaptirala Šekspirovu Zimsku bajku, prenoseći priču o Perditi, napuštenom detetu, u današnje vreme.

**Aleks Kapi:
PO CENU SNOVA**
Izvrstan istorijski roman o tri prepletene sudbine: o bivšem mladom pacifisti koji radi na izgradnji atomske bombe, bivšoj buntovnoj pevačici koja postaje saveznička špijunka u fašističkoj Italiji i nekadašnjem Šlimanovom asistentu na iskopavanju Troje, koji postaje najveći falsifikator svih vremena.

**Dajana Čejmberlen:
KAO REČI NA VETRU**

Nedovršeno pismo jedini je trag koji može da odgonetne razlog samoubistva jedne žene. Njene prijateljice će taj trag dovesti do otkrića strašne tajne o jednom životu o kome su mislile da znaju sve.

**Fatima Buto:
SENKA POLUMESECA**

Roman o sudbini petoro mladih ljudi koji pokušavaju da pomire ideju o ličnoj slobodi s večnim zahtevima porodice, društva i istorije. Priča o savremenom Pakistanu i većinom prokletstvu rata.

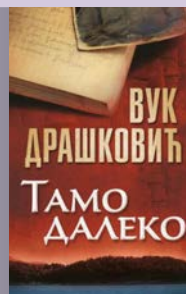
**Dajna Džefriz:
DO PONOVOG SUSRETA**

Sredinom prošlog veka, u Malaji, razdiranoj građanskom ratom, jedna Engleskinja kreće na opasno putovanje u očajničkom pokušaju da pronađe nestale čerke. Roman o izdaji i majčinskoj ljubavi.

**Vuk Drašković:
TAMO DALEKO**

Roman u kome se snovi glavnog junaka mešaju sa istorijskim činjenicama, da bi se kroz priču o sudbini jedne porodice pripovedalo o Srbiji tokom XX veka i traganju za uzrocima nacionalnog sloma.

**Džeki Kopilton:
GLASOVI TALASA**
Amaterasu zna da su joj unuk i čerka poginuli onog dana kad su Amerikanci bacili atomsku bombu na Nagasaki. A onda, godinama kasnije, pred vratima svog stana zatiče čoveka sa ožiljcima koji tvrdi da je njen unuk. Roman o ljubavi, kajanju i isceliteljskoj velikodušnosti nade.

**Đulio Leoni:
VRATA ATLANTIDE**
Još jedan roman o potrazi za mitom Atlantidom, čiji su junaci jedan pisac krimića i lepa Srpkinja, ratna izbeglica. Njihova potraga će ih dovesti do saznanja da je Atlantida stvarno postojala, ali se njene ruševine ne kriju na morskome dnu, već u najmraknijem delu naše istorije.

**Samanta Veran:
SEDEM PISAMA IZ PARIZA**
Imala je devetnaest godina kada je na putovanju u Pariz upoznala jednog mladića i s njim provela dan. Na sedam ljubavnih pisama koja joj je potom napisao nije odgovorila. Dvadeset godina kasnije na ivici je razvoda i svodi neveseo životni bilans. Ali kad jednog dana pronađe stara pisma, odlučuje da na njih konačno odgovori. Ljubavni roman po svojem ukusu.

Spisak knjižara u kojima ovaj popust važi:

Laguna Klub čitalaca, Resavska br. 33, Beograd
Delfi knjižara **Momo Kapor**, Stanoja Glavaša 1, Beograd
Delfi knjižara **Immo**, Gandijeva 21, Beograd
Delfi knjižara **SKC**, Kralja Milana 48 (ulaz iz Resavske), Beograd
Delfi knjižara **Borislav Pekić**, Knez Mihailova 40, Beograd
Delfi knjižara **Branislav Nušić**, Makedonska 12, Beograd
Delfi knjižara **Dobrica Ćosić**, Bulevar kralja Aleksandra 146, Beograd
Delfi knjižara **Vuk Karadžić**, Bulevar kralja Aleksandra 92, Beograd
Delfi knjižara **Miljakovac**, RK Beograd, Vareška 4, Beograd
Delfi knjižara **Banovo brdo**, Požeška 118a, Beograd
Delfi knjižara **Zira**, Ruzveltova 33, Beograd
Delfi knjižara **Terazije**, Terazije 38, Beograd
Delfi knjižara **Dositej Obradović**, Glavna 20, Zemun
Delfi knjižara **Kruševac**, Mirka Tomića 88
Delfi knjižara **Subotica**, Korzo 8
Delfi knjižara **Jovan Jovanović Zmaj**, Zmaj Jovina 12, Novi Sad
Delfi knjižara **Sremska Mitrovica**, TC Rodić
Delfi knjižara **Niš**, Voždova 4
Delfi knjižara **Niš**, TC Kalča, I. E. lok. 11
Delfi knjižara **Radoje Domanović**, Kralja Petra I 12, Kragujevac

Delfi knjižara **Valjevo**, Kneza Miloša 33
Delfi knjižara **Branko Ćopić**, Omladinska 16/1, Kraljevo
Delfi knjižara **Vladislav Petković Dis**, Gradsko šetalište bb., Čačak
Delfi knjižara **Isidora Sekulić**, TC Aviv Park, Miloša Obrenovića 12, Pančevo
Delfi knjižara **Požarevac**, Stari korzo 2
Delfi knjižara **BIG Novi Sad**, Sentandrejski trg 11, Big Shopping centar
Delfi knjižara **Užice**, Trg Svetog Save 46, Užice
Delfi knjižara **Jagodina**, VIVO shopping PARK, lokal A10, Stevana Ivanovića bb.
Delfi knjižara **Gornji Milanovac**, Vojvode Milana 4
Delfi knjižara **Zrenjanin**, TC Aviv park Zrenjanin, Bagljaš Zapad 5
Delfi knjižara **Vasko Popa**, Trg Sv. Teodora Vršackog 5, Vršac
Delfi knjižara **Zvezdara**, TC Aviv Park, Živka Davidovića 86, Beograd
Delfi knjižara **Miloš Crnjanski**, Vase Čarapića 2-4, Beograd
Delfi knjižara **Subotica**, TC Shoppi, Segedinski put 88
Delfi knjižara **Novi Beograd**, Bulevar Mihajla Pupina 181, Beograd
Delfi knjižara **TC Stop Shop, lokal 15.4**, Bulevar Medijana 21, Niš
Delfi knjižara **Borča**, Tržni centar SHOPPI, Zrenjaninski put bb., Beograd
Delfi knjižara **Karaburma**, **TC BIG FASHION**, Višnjička 84, Beograd
Delfi knjižara **Lebane**, Cara Dušana 57
Delfi knjižara **Šabac**, Gospodar Jevremova 18
Delfi knjižara **Lazarevac**, TC Stop Shop, Železnička bb.

Ironija praznika ili naz

U neradne dane pružite otpor profanizaciji: setite se svojih omiljenih filmova, etike i logike prethodnog veka, i prazničnog ludila

Praznika je na svetu mnogo i svaka kinematografija ima poneki film u kojem je prikazivanje praznika proizašlo iz dramaturške potrebe jer su praznici zgodna pozadina za povišena osećanja junaka i različite dramske situacije. Takođe, kinematografije zemalja koje se bave i kulturnom politikom (da, da, ima takvih!) s vremena na vreme ulože ozbiljne napore da stvore ekonomski i ideološki profitabilna dela, a praznici su odlično vreme za plasiranje u oba

deo, neka gleda nešto dosad neviđeno, i zbog uštede tzv. fragmentarnog vremena koje jede kontinuitete naših života, jer vreme nije baš sasvim ono što smo se dogovorili uvodeći časovnike, već ga određuju događaji u njemu.

Ne štedite vreme, nego ga potrošite razmišljajući koji film biste pogledali ponovo ili ga pokazali nekom ko ga nije video. Ima li tu ukrštanja s ovima kojih sam se setila praznično i bez "puškica", prepisivanja, konsultacija s Guglom, tj.

Kaprinog glavnog junaka (Džejms Stjuart) – šepRTLja;

– *Mrtvi* Džona Hjustona (1987), prema *Dablincima* Džejmsa Džojso, a u kojem praznici ne suspenduju samo obične dane života glavnih junaka, nego im tom prilikom suspenduju čitav život i gde, kad na kraju počne da pada sneg "na sve što živi i na mrtve", svaki gledalac uveliko zna koliko je Hjuston bio veliki;

– *Božić u Konektikatu* Pitera Godfrida (1945) sa Barbarom Stenvik i Denisom

Položajnik

Mrtvi

ova domena. Filmadžije, sa svoje strane, daju sve od sebe da stvore dela koja posle svečanih premijera i bioskopa mogu da se prikazuju na televiziji svake godine, uvek u vezi sa istim praznicima, da takoreći uđu u obaveznu filmsku lektiru mnogih generacija. Neki uspeavaju manje, neki više, a neki ne uspeavaju jer im nije do toga. Neki od ovih poslednjih lažu, a neki govore istinu.

I dok informacioni kakvi smo postali, patimo od viška informacija, kad nam sve češće fale filteri za razlučivanje valjanog, važnog i lepog od proste prodaje robe ili usluga, postoje mnogobrojne preporuke najboljih filmova na temu zimskih praznika, na tzv. razvijenom Zapadu najčešće božićnih. Sve to zbog uštede vremena koje bi čovek proveo prebirajući po sećanju da nađe drag film i ponovo ga pogleda, zbog uštede da uopšte ne gleda film kojeg se setio jer, bože moj, već ga je vi-

bez disciplinovanosti filmskog kritičara, ignorišući surovost čitalaca koji smatraju da kritika nije umetnički, već informativni čin?

– TV-film *Položajnik* Miloša Radovića (2005), duhovit, romantičan, smešten u period između dva rata, topao kao sva Radovićeva dela, a sa pričom u nušićevsko-trifkovićevskom maniru, po scenariju Mirjane Lazić;

– *Umri muški* Džona Mektirnana (1988), koji se dešava za praznik, a govori da ni u braku nema sloge bez spoljašnjeg neprijatelja;

– *Taj divni život* Frenka Kapre (1946), koji svom snagom pledira protiv samoubistva (kao i klinika Mejo, koja tvrdi da praznici nisu omiljeno vreme samoubica), a pomalo liči na pesmu Zorana Pešića Sigmee u kojoj lirski subjekt veruje da svako od nas ima anđela zaštitnika, i taj Sigmee anđeo je, baš kao i onaj koji štiti

Morganom, gde se kroz otkrivanje manipulativnosti medija nedvosmisleno pažnja ženskog auditorijuma skreće na potrebu da se povratnici iz rata inkorporiraju u domaći život, bila junakinja udata, neudata, savremena žena od karijere ili komercijalno izmišljen prototip domaćice. Film je takođe zanimljiv jer podseća i na *Upoznajte Džona Doa* (1941), gde novinarka (Barbara Stenvik takođe), iz manje komercijalnih (kako je i red na početku rata), a više ideoloških razloga manipulirše auditorijumom, ali i siromašnim i anonimnim čovekom (Gari Kuper).

– *Beli Božić* Majkla Kertiza (1954), u kojem istoimenu, Oskarom ovenčanu pesmu genijalnog Irvinga Berlina Bing Krozbi peva treći put (prvi put pevao ju je u *Holliday Innu* (1942) Marka Sendriča, drugi put u *Plavom nebu* (1946) gde je Sendrič umro devetog dana snimanja, pa film potpisuje Stjuart Hejsler), gde Deni

dravlje vam, u stvari

Kej čini gej priču almodovarovski pitoresknom, a zajednica se, tvrdeći da brine o herojima Drugog svetskog rata, zapravo leći od rata u Koreji;

– *Ironija sudbine* ili *Nazdravlje ti sauna!*, dvodelno remek-delo Eljdara Rjazanova (1975) iz zlatnog vremena Mosfiljma koje toliko podsećana na zlatno doba klasičnog Holivuda. Film je nastao po motivima pozorišne predstave Rjazanova i Emilja Braginskog i govori o slučajnosti koja je lako-teška komedija raznih zabuna, karaktera i situacije, zapravo i stano-vito podvaljivanje Sovjetima koji 1975. nisu želeli da na velikim i malim ekrana

Ala Pugačova, kao što i Mjagkov peva glasom Sergeja Nikitina. U najkomercijalnijem sovjetskom filmu (250 miliona gledalaca) pevaju se tekstovi Cvetajeve, Pasternaka, Ahmaduline, Jevtušenka!

– *Ljubav, u stvari* (2003) Ričarda Kertisa, Novozelandačina na privremenom radu u Engleskoj, do tada slavnog u svojstvu scenariste i producenta, fenomenalan filmski poduhvat u svim svojim elementima: kroz paralelne priče koje se dodiruju i prepliću priča se o ljubavi tokom tri nedelje adventa s kulminacijama za Badnje večer. To su priče o britanskoj samosvesti i odnosu prema Americi (Hju

ka koji su važniji. Bez obzira na to da li je reč o paganskim, mnogobožskim ili monoteističkim prostorima i vremenima, praznici su rezervisani da odvoje sveto od profanog. Za razliku od običnih dana punih istorije, rada i tegobe obezbeđivanja egzistencije, praznici okupljaju zajednicu oko esencije, oko onoga što je večno, neistorijsko, radosno. Na našim prostorima, s manje ili više metafizičkog osećanja i podsećanja da je ljudsko sveto vreme u harmoniji sa sveopštim kosmičkim ritmom, oko zimskog solsticijuma stari Sloveni slavili su Koledu, Rimljani Saturnalije, hrišćani Božić, muslimani

Beli Božić

Ironija sudbine

Ljubav, u stvari

nima imaju r od religije, a kamoli film u kojem se na raznim mestima vide crkve, u dijalogu spominje manastir kao mesto dočeka Nove godine. Čitava radnja ne govori ni o čemu osim da je božja promisa, privučena ličnim ritualom prednovodišnjeg kupanja u sauni četvorice prijatelja, spojila dvoje ljudi, koji nisu mogli da imaju anđela kao Amerikanci kod Kapre, pa se anđeosko delovanje provuklo kroz votku i pivo. Neverovatna produkcija spojila je sjajnu priču sa glumcima kakvi su Andrej Mjagkov i Barbara Brilski (Jugoslovenima poznata iz *Belih vukova* s istočnonemačkim Vinetuom Borisom Mitićem), kojoj je ova uloga donekle upropastila karijeru jer joj rodna Poljska nije oprostila sovjetsku slavu. Zanimljivo je da Brilski u trenutku snimanja nije znala ruski, pa su se na setu sa njom sporazumevali na engleskom, njene dijaloge nahovala je Valentina Talizina, a pevanje

Grant, Kris Maršal), o krizi srednjih godina (Alen Rikman), pravu da se bude drugačiji (Martin Makačen), kukavičluku i hrabrosti (Haike Makač), preljubi i prastanju (Ema Tompson), roditeljima i deci (Liam Nison), otvorenosti prema drugim nacijama i kulturama (Kolin Firt, Lusija Monjiz), o platonskoj ljubavi (Kira Najtli, Endrju Linkoln), o manama i prednostima odbijanja da se bude ubrzan i funkcionalan (Rouan Etkinson), brizi prema bližnjima koja zahteva žrtvovanje (Lora Lini) i, kao vrh vrhova ovog filma, o prijateljstvu između pop zvezde (Bil Naji) i producenta (Gregor Fišer) i njihovog božićnog treš-hita koji predstavlja minjon čiste genijalnosti ovog filma, a stoji, baš kao i današnji praznici, na razmeđu iskrenosti, autoironije i kempa.

Istorija praznika povezana je sa ritualima koji su strukturirali vreme razdvajajući običan život zajednice od trenutaka

Kurban-bajram, Jevreji Hanuku, komunisti Novu godinu. Oduvek su praznici bili povezani sa prirodom, a ni monoteističke religije nisu tu povezanost sasvim prekrile, pa ni borci protiv religioznosti koji su usledili. To čine tek najnoviji utemeljivači permanentne profanizacije: prodavnice da nemaju prozore i da su stalno pod veštačkim svetlom koje sugerise mrak i zimu; napolju pak da od jesenje do prolećne ravnodnevice šljašte jelke i praznična rasveta – da narod troši ono što ne bi trošio bez karnevalizacije koja teži da postane trajno stanje, i da dozvoli ono što ne bi dozvolio bez suspendovanja zdravog razuma svakodnevnog života. I zato, u neradne dane pružite otpor profanizaciji: setite se svojih omiljenih filmova, etike i logike prethodnog veka, prazničnog ludila, a ne permanentne sludenosti. Srećni vam praznici!

VLADISLAVA VOJNOVIĆ

Hari

Puna pozitivnih i daleko više negativnih događaja, 2017. je potisnula činjenicu da u njoj obilježavamo 20 godina od kada je svijet upoznao čarobnjake i normalce, školu u kojoj se stepenice iz čista mira pomjeraju u nepoznato i gdje krevet uvijek čeka topao, selo gdje se pije najukusnije pivo od bundeve, zmajeve, hipogriffe i nevidljive krilate konje. Harija, Hermionu, Vizlijeve, Snejpa, Sirijusa i Dambldora. Lorda Voldemora... Prije tačno dvije decenije izašla je prva iz serije knjiga Džoa K. Rouling o čarobnjaku Hariju Poteru, dok je četiri godine nakon toga snimljen i prvi od osam filmova.

Hari je bio "živ" već četiri godine kada sam prvi put čula za njega. U zimu te 2001. godine, knjiga *Hari Poter i kamen mudrosti* još nije bila prevedena na neki od razumljivih nam jezika, niti smo znali mnogo toga o Dž. K. Rouling i njenom putu od siromaštva do nastanka knjige o "dječaku koji je preživio". Za razliku od Dž. Rouling, nismo postali milijarderi, ali bogatstvo poznavanja svijeta zanimljivijeg i čudnijeg od ovog u kojem živimo ionako nije mjerljivo ničim, a pogotovo ne novcem. Ipak, nekim kanalima do nas je došla vijest o prikazivanju filma o dječaku sa ožiljkom u obliku munje na čelu, a kada ga je čitav svijet natenane izgustirao, "došao" je i u naše kino. Čitavo jutro padao je snijeg, što nas nije obeshrabrilo da se guramo ispod nadstrešnice Doma kulture kako bismo kupili kartu i odgledali film u prvom popodnevnom terminu. Neke iz te mase godinama kasnije sretala sam po najnevjerojatnijim gradskim čoškovima kako opčinjeno zure u istu knjigu kao i ja.

Hari je imao jedanaest godina kada se sa začaranog perona 9¾ londonskog Kings Krosa otisnuo ka školi za čarobnjake i vještice Hogvorts, a većina nas koji smo se zatekli u pomenutoj kino sali bili smo njegovi vršnjaci te smo probleme sa kojima se nosio, iako mnogo ozbiljnije od naših, razumjeli najbolje na svijetu. Nedugo poslije gledanja filma, knjiga je prevedena na srpski, a sve do 2007. godine, kada je objavljen posljednji nastavak *Hari Poter i relikvije smrti*, živjeli smo u iščekivanju na izlazak novih, povremeno presijecanim i filmovima. Dolazak do nove knjige značio je nespavanje noćima, bježanje sa časova, čitanje i istovremeno hodanje ka školi i nazad. Tih nekoliko dana knjigu nismo ispuštali iz ruku zbog čega se naš paralelni život u svijetu magije na pet ili

šest stotina stranica ponekada završavao i za samo dva dana. Tada je počinjala ljubomora jer je uvijek postojao neko ko tek treba da počne da je čita.

Zaplet uvijek isti – Hari Poter polazi u novi razred Škole za čarobnjaštvo i vještičarenje u Hogvortsu; suočava se sa novom zavjerom opakog Lorda Voldemora, u koju je uvi-

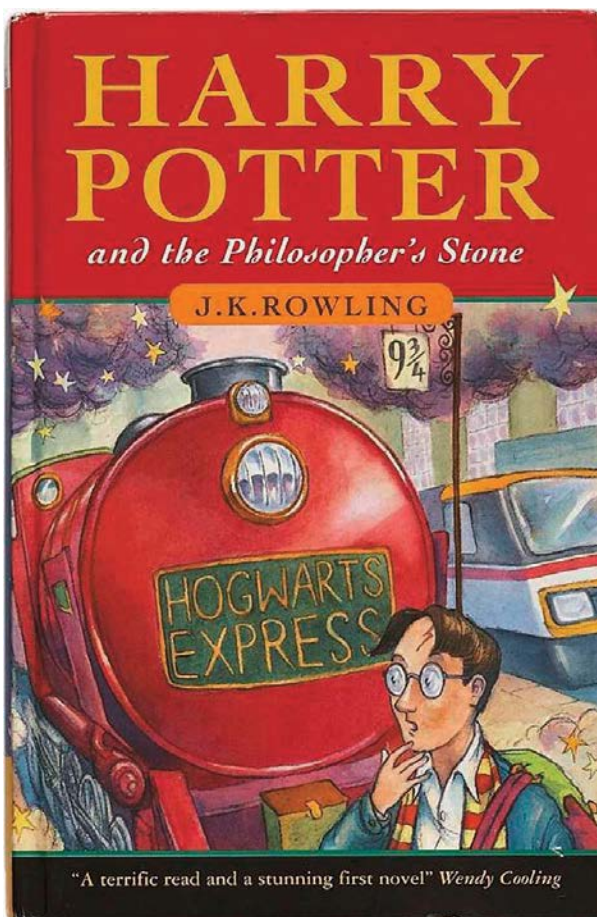
jek na neki način uključen neki od hogvortskih profesora; za dlaku preživljava, uz pomoć najboljih prijatelja Rona i Hermione i direktora škole Albusa Dambldora. Iz godine u godinu Voldemor je opasniji i odlučniji da se riješi Harija, a samim tim i njima je teže da odbrane sebe i svoje najbliže. U svim knjigama ima mnogo i ljubavi i prijateljstva i topline.

Odrastali smo paralelno te smo oboje imali sedamnaest godina kada je objavljena posljednja knjiga. Na pragu punoljetstva, problemi su zaista bili mnogo ozbiljniji. Kao jedanaestogodišnjaci, dijelili smo dječju impresioniranost kvidičem, "čarobnjačkom igru koja podseća na trodimenzionalni kriket na metlama", čarobnjačkim vještinama i napicima koje smo

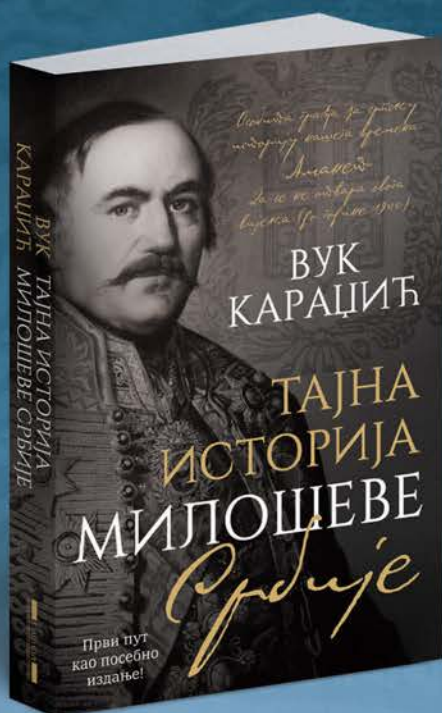
iz časa u čas savladavali. Naivno smo upoznawali Hogvorts i Zabranjenu šumu. U kasnijim nastavcima, Hogvorts se pokazuje kao mnogo manje zabavno mjesto od začaranog zamka, a likovi se suočavaju sa teškim gubicima. Mnogo više promišljaju o sebi, svojoj ulozi u svijetu, a manje vježbaju čini i uživaju u ljepotama toga što su mladi i pametni čarobnjaci.

U jednoj studiji iz 2014. italijanski psiholozi dokazali su da Hari svoje čitaocima čini boljim ljudima. Oni imaju manje predrasuda prema manjinskim grupama i više empatije. Baš kao i njihov književni junak. I to je mnogo bitnije od rekorda koji su u ovih dvadeset godina oboreni. A rekorda je mnogo – knjige su prodane u više od 500 miliona primjeraka, prevedene na 79 jezika, otvorene su replike Hogvortsu koje posjećuju milioni djece i odraslih. Ipak, ništa me od toga posebno ne impresionira. Ne želim da na društvene mreže okačim poznate rečenice Snejpa ili Dambldora, da imam majicu sa likom nekog od junaka, niti repliku čarobnog štapića. Ali uvijek kada dođu svakojake boljke poželim da uzmem bilo kojeg Harija iz kućne biblioteke i zaboravim gdje živim.

JOVANA PREŠIĆ

НЕСВАКИДАШЊА И ШОКАНТНА ИСПОВЕСТ!

Портрет Милошева
живота у власти
и господству!

Значајан документ о
једном времену и
начину владања
у Србији.

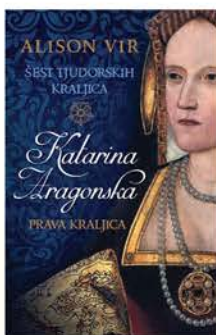
Milutin A. Popović
Zatvorenice

Album ženskog
odeljenja
Požarevačkog
kaznenog zavoda
(1898). Knjiga
spasena od
zaborava.

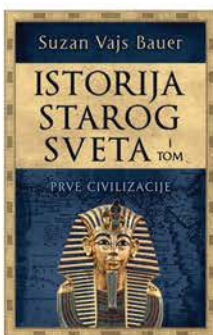
Isidora Bjelica
**Put u srce
kosovskog mita**

Vuk Branković –
heroj ili izdajnik?
Knjiga koja iz
korena menja
shvatanje
kosovskog mita.

Alison Vir
**Šest tudorskih
kraljica: Katarina
Aragonska**

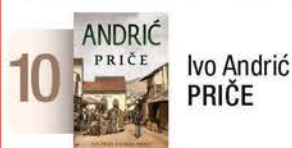
Prava poslastica za
svakog ljubitelja
istorije, političkih
intriga i dvorskih
ljubavnih zapleta.

Suzan Vajs Bauer
**Istorija starog sveta
Prve civilizacije**

Bogato opremljena
mapama i vremenskim
trakama. Jedinstvena
prilika da steknemo
jasan uvid o istoriji
starog sveta.

Laguna TOP-LISTA

U

Novoj
godini želimo:

Da Vam život bude **Gala!**

Da jedete ukusno. **Yuhor.**

Da budete sigurni kao **Honda!**

Da budete in kao **Holiday Inn!**

Da proputujete ceo svet, kao **DTS!**

Da obarate rekorde kao **Delta Agrar!**

Da budete uvek u trendu kao **MINI!**

Da negujete tradiciju kao **Danubius!**

Da budete zdravi i zabavni kao **Fun&Fit!**

Da Vam kuća bude puna kao **Crowne Plaza!**

Da imate pogled kao **InterContinental Ljubljana!**

Da gradite bolju budućnost kao **Delta Real Estate!**

Da uvek budete u društvu najboljih kao **Delta DMD!**

Da strast pretvorite u specijalitet, kao restoran **Prime!**

Da budete uvek spremni za novu misiju, baš kao **BMW!**

Da dobre stvari delite sa drugima, kao **Delta Fondacija!**

Sa Vama i u **2018.**

DELTA HOLDING

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec